

AULA

**María José
VARELA**

CONSTRUIR POBLES FEMINISTES

Manual per a un municipalisme feminista

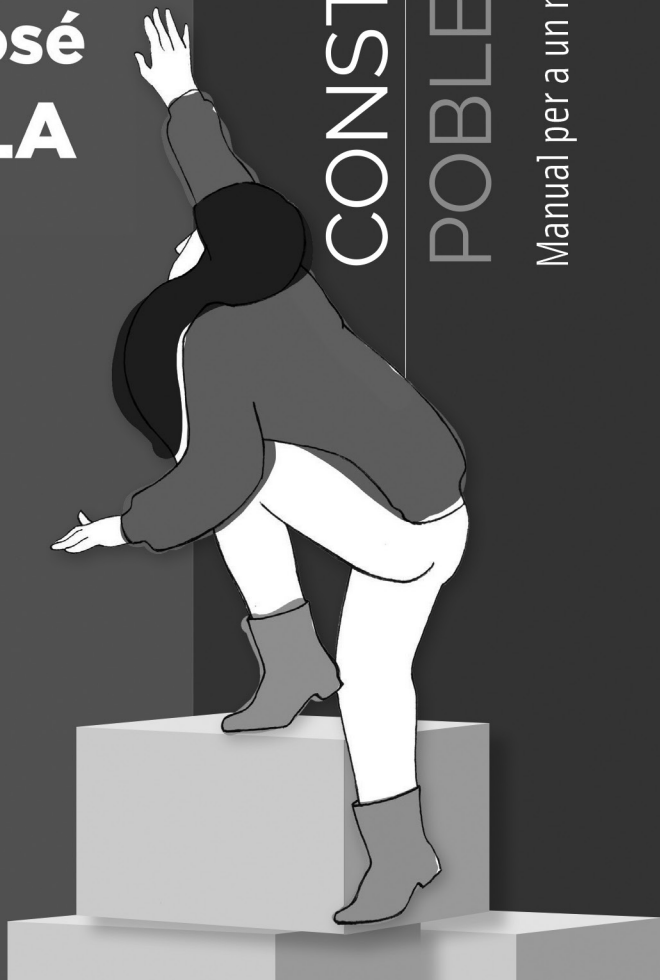

AULA

**María José
VARELA**

**CONSTRUIR
POBLES FEMINISTES**

Manual per a un municipalisme feminista

Edició: Consell de Mallorca. Departament de Presidència.
Direcció Insular d'Igualtat i Diversitat

Primera edició: 2023

Assessorament lingüístic: Servei de Normalització
Lingüística del Consell de Mallorca

De les il·lustracions: Malafolla (imatges de l'Aula Maria
José Varela) / Rosa Mascaró (portadella)

Del text: les autores

Neus Tur Bujosa

Meritxell Esquirol Salom

Orokia Clara Traore Diaby

Fatou Kine Diagne Sy

Marusia López Cruz

Catalina Gayà Morlà

Bel Ortega Sancho

Maria Gómez Llabrés

Xènia Chela-Álvarez

Coordinadora d'aquesta edició: Catalina Gayà Morlà

Disseny, maquetació i impressió: Esmert impremta

Dipòsit legal: PM 00105-2023

Índex

Presentació: <i>Javier De Juan Martín</i> Conseller de Presidència del Consell de Mallorca	5
Introducció: <i>Rosa Cursach Salas</i> Directora insular d'Igualtat i Diversitat del Consell de Mallorca	9
Capítol 1: Feminismes i polítiques públiques: el <i>mainstreaming</i> o la transversalització de gènere. <i>Neus Tur Bujosa</i>	17
Capítol 2: Feminismes municipalistes: construir comunitat. <i>Meritxell Esquirol Salom</i>	45
Capítol 3: Feminisme interseccional, reconeixent les dones migrants i racialitzades no blanques com a éssers transformadors i no passius. <i>Orokia Clara Traore Diaby i Fatou Kine Diagne Sy</i>	59
Capítol 4: Dignificar la vida i reconèixer les aportacions de les dones migrants des de l'acció municipal. <i>Marusia López Cruz</i>	73
Capítol 5: Comunicació participativa: la cultura com a territori de comunitat. <i>Catalina Gayà Morlà</i>	83
Capítol 6: Transformació feminista des dels serveis sociocomunitaris. <i>Bel Ortega Sancho</i>	103
Capítol 7: Transformar l'espai públic dels nostres pobles per prioritzar la vida. <i>Maria Gómez Llabrés</i>	121
Capítol 8: Pressupostos amb enfocament de gènere. <i>Xènia Chela-Álvarez</i>	133

PRESENTACIÓ

PRESENTACIÓ

Javier De Juan Martín

Conseller de Presidència del Consell de Mallorca

Estic convençut que Maria José Varela, primera directora insular d'Igualtat i presidenta del Lobby de Dones, estaria molt orgullosa del camí que s'ha obert amb la creació de l'Aula que du el seu nom. Ella, que és un dels referents del feminisme de la nostra illa, sempre va defensar la importància de tenir espais i eines d'aprenentatge amb l'objectiu de construir pobles sense discriminacions ni violències masclistes, en definitiva, pobles feministes.

Varela, que va morir el mes de març del 2020, va posar en marxa *Genèrica*, una escola de formació, cultural i social en igualtat de gènere. Des de l'any de la seva creació, el 2009 els ajuntaments poden triar entre una completa oferta de tallers, conferències, exposicions i activitats diverses que conviden a reflexionar i prendre consciència sobre la desigualtat entre dones i homes.

Aquesta legislatura hem volgut fer una passa més, amb la mateixa determinació, convicció i implicació que caracteritzava na Maria José. Som conscients que les institucions locals són fonamentals en l'objectiu d'avançar cap a una societat més igualitària i és per això que hem decidit que el primer curs, organitzat pel Consell de Mallorca dins de l'Aula Varela, sigui *Construint pobles feministes: estratègies per repensar l'acció municipal*.

Aquest 2023 celebrem la tercera edició d'aquest curs i consideram que és el moment per publicar aquest llibre que teniu a les mans. Ens ha impulsat a fer-ho la bona acollida i l'èxit de les dues edicions anteriors, a les quals han assistit més d'un centenar de regidors i regidores i de representants d'entitats i d'associacions amb incidència política.

Volem arribar a tothom per sumar persones i col·lectius amb ganes de construir pobles feministes. Per això, posam aquest nou manual a l'abast de totes les persones que tinguin el desig de fer feina perquè la igualtat sigui real i efectiva. Aquest llibre és una crida, des de l'anàlisi i la reflexió, a passar a l'acció.

L'objectiu de publicar-lo és facilitar que s'incorpori la perspectiva de gènere en les polítiques públiques, amb eines concretes en temes claus i que afecten directament la vida dels veïns i les veïnes, com són l'urbanisme, la realitat de les persones migrants, la participació comunitària, la mobilitat i els pressupostos.

Vull agrair la seva feina a totes les dones que han participat en aquest curs amb ponències que ara s'han recollit en aquesta nova edició: Neus Tur Bujosa, Meritxell Esquirol Salom, Orokia Clara Traore Diaby i Fatou Kine Diagne Sy, Marusia López Cruz, Catalina Gayà Morlà, Bel Ortega Sancho, Maria Gómez Llabrés i Xènia Chela-Àlvarez coordinades per la directora insular d'Igualtat i Diversitat, Rosa Cursach Salas.

Aprofit per estendre el meu agraïment a totes les dones i també els homes que treballen per construir un món més igualitari i que en aquest manual trobaran una nova eina per avançar en aquest sentit.

INTRODUCCIÓ

INTRODUCCIÓ

Rosa Cursach Salas

Directora Insular d'Igualtat i Diversitat

Consell de Mallorca

L'any 2021, la Direcció Insular d'Igualtat i Diversitat del Consell Insular de Mallorca va crear l'Aula Maria José Varela de polítiques públiques feministes la finalitat de la qual és oferir formació a les regidores i regidors —i també a agents socials i personal municipal— una formació en feminisme per millorar-ne la capacitació per construir pobles feministes. L'aula es va incloure dins de Genèrica, escola per a la igualtat del Consell de Mallorca que, precisament, fou impulsada per Maria José Varela quan fou directora Insular d'Igualtat de la institució amb l'objectiu de formar en igualtat la ciutadania de Mallorca, sobretot les dones. Des de l'any 2021, a l'Aula Maria José Varela s'hi han format un centenar de persones, sobretot regidors i regidores o persones implicades en la política municipal.

El llibre que teniu a les mans és un manual elaborat per les professores del curs. L'hem titulat *Construir pobles feministes, manual per a un municipalisme feminista* perquè neix amb l'esperit de ser un quadern ple de propostes i una eina de treball, que es pugui subratllar i així suggerir idees per aplicar en diferents contextos.

És un manual per a totes les persones que hagin fet el curs, però també per a les que estiguin interessades en el municipalisme feminista. Doncs som conscients que en els darrers anys, sobretot a partir de la vaga feminista del 8 de març del 2018, en la qual mils de dones de diferents edats i procedències participaren d'una manera o d'una altra, fent aturades de treball o organitzant-se per anar a les manifestacions que es feren arreu de ciutats i pobles. A Palma sortiren al carrer més de 25.000 persones. Som conscients, com dèiem, que a partir d'aquest moment des de diferents institucions i entitats ens demanàrem —i ens seguim demanant— com podem canalitzar totes aquestes propostes i reivindicacions? Què hem de fer? Amb qui hem de treballar per impulsar la transformació que es reclamava aquell 8 de març?

Per això es va dissenyar el curs de l'Aula Maria José Varela i ara posam en marxa els Plans Estratègics Participatius d'Igualtat, impulsats també per la Direcció Insular d'Igualtat i Diversitat, inspirats precisament en el curs *Construint pobles feministes, estratègies per repensar l'acció municipal*.

Sabem que Mallorca serà feminista si cada poble és feminista. Sabem que, perquè els pobles posin les persones al centre de l'acció municipal, han de ser pobles feministes.

Però també sabem que calen eines pedagògiques que ens ajudin a construir pobles feministes. És per això que el manual que teniu a les mans està ple de reflexions teòriques i de casos pràctics, alguns en forma d'exemples i d'altres com a fitxes aplicables a cada context. La reflexió teòrica ens permet entendre de què parlem quan parlem de polítiques públiques feministes; què significa construir pobles feministes, i què és el municipalisme feminista. La part pràctica inclou exercicis i guies que orienten per posar en pràctica les reflexions fetes.

El llibre és un manual que les professores que fins ara imparteixen, i han impartit, el curs han preparat amb molta d'illúsió. Un curs que dissenyarem sobretot amb Neus Tur Bujosa qui en va coordinar la primera edició i que s'ha anat construint des de llavors amb els suggeriments de professores i alumnat.

El claustre de l'Aula Varela que hem format amb totes les professores ha esdevingut un espai privilegiat d'escolta, de reflexió, d'aprenentatge amb la recerca per millorar la vida comunitària. I és aquí on neix aquest manual, amb l'anhel i la voluntat de compartir i vincular sabers i transformar el territori. Gràcies a totes per formar part d'aquest claustre, i gràcies també a Catalina Gayà Morlà per coordinar i tenir-ne cura de l'edició.

Aquest manual comença amb el capítol de Neus Tur Bujosa, que du per títol «Feminismes i polítiques públiques: el *mainstreaming* o la transversalització de gènere». A l'aula, Neus Tur Bujosa comença la seva sessió explicant que la seva és la part més teòrica del curs, certament ens fa un recorregut proporcionant un paraigües sobretot legislatiu i institucional de l'impuls de les polítiques d'igualtat tant del territori de l'Estat com de les Illes Balears, sense deixar de banda les referències a organismes internacionals com el Comitè per l'Eliminació de la Discriminació Contra la Dona (CEDAW) de les Nacions Unides, o la conferència Internacional de Beijing de l'any 1995 com a referents de l'impuls de les polítiques per erradicar la discriminació de les dones. El recorregut, però, és totalment necessari, ja que ens introdueix en tot un seguit de categories i terminologia necessàries si volem construir pobles feministes. En la part pràctica del capítol 1, ens aporta els instruments per incorporar el *mainstreaming* de gènere en l'anàlisi i disseny de les polítiques públiques, exercici al que cal tornar un cop haver treballat els capítols posteriors.

Al capítol 2, amb el títol «Feminismes municipalistes: construir comunitat», Meritxell Esquirol Salom ens convida a pensar —o a repensar— les polítiques feministes des de la comunitat. El seu capítol ens du a aprofundir en el que hem llegit en el capítol anterior sobre la necessària transversalització de les polítiques d'igualtat, però ens fa pensar amb quines polítiques d'igualtat, des d'on es fan i amb qui s'impulsen. I ens planteja la pregunta de com fer polítiques transformadores. L'autora ens convida a reconèixer el potencial revolucionari del feminisme per remoure estructures. I d'aquí ens interpella i ens pregunta sobre la pròpia concepció del feminisme. Precisament, per revisar si ens quedam amb un feminisme que institucionalitza i jerarquitzava o si cercam i optam pel potencial transformador del feminisme.

Meritxell Esquirol Salom no ens deixa només amb les preguntes enlaire, sinó que a més aposta per la construcció comunitària del feminisme i per una feminisme que construeix comunitat, perquè, argumenta l'autora, aquest és el que transforma. Un feminisme comunitari i decolonial i que es construeix horitzontalment utilitzant estratègies com «escoltar, acompanyar, compartir, conviure, tenir cura». El capítol de Meritxell és per llegir amb calma, cada paràgraf ens mena a reflexionar sobre les nostres pràctiques relacionals i polítiques. Per aca-

bar, com els altres capítols, ens ofereix una pràctica, unes pautes per posar en marxa un projecte de construcció feminista comunitària.

Segueixen dos capítols que tenen com a referència les dones migrades i racialitzades no blanques. Ambdues aportacions tenen una mirada interseccional i comunitària, encara que l'accent d'un capítol i altre són diferents. Creim, i així ho constatem amb les aportacions dels dos capítols, que un dels grans reptes del municipalisme feminista en els propers anys serà precisament avançar en la construcció de municipis de totes, per a totes i amb totes, i per això la importància de la participació de les dones migrades i racialitzades no blanques en la construcció de les comunitats, pobles i barris.

El capítol d'Orokia Clara Traore Diaby i Fatou Kine Diagne Sy posa l'accent precisament en el fet de reconèixer com de normalitzat està el racisme en les nostres pràctiques polítiques i en la necessitat de construir estratègies per facilitar-los la participació. El capítol de Marusia López Cruz ens fa reconèixer les aportacions de les dones migrades i racialitzades no blanques i com les seves estratègies de construcció comunitària originària són necessàries per construir municipis feministes.

Orokia Clara Traore Diaby i Fatou Kine Diagne Sy són contundents ja des del títol del capítol: «Feminisme interseccional, reconeixent les dones migrants i racialitzades no blanques com a éssers transformadors i no passius». Les autores ens introdueixen al feminisme interseccional i ens plantegen de quina manera, des de la política pública municipal, es tenen en compte les dones migrades i racialitzades no blanques.

Les autores ens posen al davant tota una sèrie de categories, conceptes i definicions que ens menen a identificar des d'on pensam, actuem, feim i dissenyam polítiques. Ens interpellen perquè ens adonem de quins són els propis privilegis. El feminisme interseccional –com diuen les autores– és imprescindible per reconèixer com la pròpia situació de més o menys privilegi ve condicionada precisament per les diferents interseccions o identitats i dinàmiques que coexisteixen en un mateix individu, d'aquí la importància de la roda de privilegis de Patricia Hill Collins, que ens presenten i que ens permet situar-nos tant col·lectiva com individualment.

Orokia Clara Traore Diaby i Fatoru Kine Diagne Sy ens presenten també estratègies i espais que ens obliguen a trencar precisament amb aquesta inèrcia de construir municipis al marge de les dones migrades i racialitzades no blanques. Es tracta de propostes que tenen en compte els tipus d'espais i d'actuacions que cal tenir en compte, així com suggeriments i actituds i la voluntat política necessària.

Marusia López Cruz, en el capítol 4 amb el títol «Dignificant la vida i reconeixent les aportacions de les dones migrades des de l'acció municipal», ens convida a transformar la mirada per dignificar la vida de les dones migrants. Per això, cal reconèixer els coneixements que arriben del sud. L'autora ens introdueix en el

feminisme decolonial, denunciant com el colonialisme europeu no és només un procés històric que es va donar entre els segles XV i XIX. La colonització es manté d'altres maneres i es troba en el rerefons de les crisi que provoquen l'expulsió massiva de persones del seu territori cap a països europeus. Marusia López Cruz ens facilita els instruments per confrontar tot el feminisme que és incapaç de ser emancipador per a totes les dones, per ser capaces de reconèixer els coneixements de les dones migrants i la contribució que fan amb aquests aportacions al lloc on han migrat. En definitiva, la contribució que fan als diferents municipis. Amb els feminismes comunitaris i l'educació popular feminista els nostres pobles es poden convertir en espais d'aprenentatge i d'emancipació feminista per a totes.

Si els capítols anteriors, en relació a la construcció d'un municipalisme feminista, podem dir que ens oferien una mirada més transversal i menys enfocada a una determinada àrea d'intervenció concreta de les que s'ocupen en els diferents municipis, a partir del capítol de Catalina Gayà Morlà entrem ja en qüestions de determinades competències municipals, com per exemple: la cultura, els serveis socials, l'urbanisme o els pressupostos. Aquests capítols, però, no defugen la reflexió teòrica, seguint en la línia dels articles que hem esmentat fins ara, tampoc deixen de banda les indicacions per fer-ne una aplicació pràctica.

Així encetam aquesta segona part amb la proposta de Catalina Gayà Morlà. El capítol 5, porta per títol «Comunicació participativa: la cultura com a territori de comunitat». L'autora fent-se ressò de les bosses que fèrem al Consell de Mallorca el març del 2022 amb el lema "Els pobles seran sempre nostres", ens du a repensar sobre com construir-los, com fer realitat que siguin nostres. Es tracta de reflexionar i prendre partit: les polítiques culturals no poden només fixar-se en la indústria cultural, perquè el sector cultural i la comunitat es retroalimenten. Catalina Gayà Morlà, en les primeres pàgines, aprofundeix en això. L'autora incideix en el fet que no és el mateix la cultura com a recurs, com a bé de consum o, per contra, la cultura com a política que promou la participació de la comunitat i que es construeix de forma constituent i impugnant el relat oficial. I aquí és on l'autora insisteix en la perspectiva de gènere: construint comunitat a través de la investigació i acció participativa; fent dinàmiques i formulant preguntes que canviïn els relats i que reconguin la memòria col·lectiva i l'acció comunitària. Una construcció, de fet, que exemplificarà al final del capítol a través de dos exemples de construcció comunitària a dos pobles de Mallorca.

El capítol 6 va dedicat als serveis socials comunitaris, Bel Ortega Sancho el titula «Transformació feminista des dels serveis sociocomunitaris». D'entrada, l'autora posa damunt la taula l'origen dels serveis sociocomunitaris amb dues referents com Concepción Arenal i Mary E. Richmond. Així ens fa palès l'origen femení del treball que desenvolupen en la comunitat els serveis sociocomunitaris, corroborant alhora perquè, per exemple, a les Illes Balears 7 de cada 10 professionals del treball social són dones. Dit això, però, no significa que la perspectiva de gènere estigui integrada en els serveis sociocomunitaris, fet imprescindible si volen ser un instrument per impulsar el feminisme en el municipi. Així l'autora vindica la formació necessària en perspectiva de gènere de les professionals, ja que, com

diu, «qualsevol intervenció en el nostre camp requereix d'una anàlisi amb enfocament de gènere, per no contribuir, amb l'acció o l'omissió professional, a la perpetuació d'aquestes desigualtats»

Com en els capítols anteriors, l'autora també ens fa una proposta pràctica de treball per oferir instruments a les persones que vulguin treballar a partir d'aquest manual i incidir en la transformació feminista dels nostres municipis.

«Transformar l'Espai públic dels nostres pobles per prioritzar la vida» és el títol del capítol següent. Maria Gómez Llabrés comença amb una afirmació contundent i que ressona en tot l'article: «Els nostres pobles ja no ens cuiden». D'aquí que la reflexió comenci fent un breu recorregut històric sobre l'urbanisme i com l'urbanisme del segle XX, quan ocorren els creixements urbans, organitza la ciutat caòtica i en aquesta organització crea fronteres en la ciutat, la qual cosa ens durà a fer imprescindible el cotxe privat. L'autora vindica la figura de Jane Jacobs, «referent en la defensa de la visió comunitària a les ciutats», com diu Maria Gómez Llabrés. Jacobs desenvoluparà les bases de l'urbanisme del segle XXI, un urbanisme que posa les persones en el centre. Precisament, l'autora ens mostra com la ciutat feminista és la que posa les persones i la cura en el centre i quin és el paper de les administracions locals en aquesta configuració. De la mateixa manera que els capítols anteriors, aquest acaba amb un exercici i una guia per començar a treballar l'urbanisme amb perspectiva de gènere de manera concreta i amb tota la ciutadania.

Acabam amb el capítol 8 dedicat als pressupostos perquè no podem parlar de polítiques públiques feministes i deixar de banda els pressupostos. Tota la tasca esbossada fins ara només és possible amb pressupostos, però al mateix temps no basta que es destinin recursos a determinats programes, perquè així no avançariem en la transversalitat de gènere que hem esmentat en el capítol 1.

El text de Xènia Chela-Àlvarez ens ajuda a entendre què vol dir elaborar uns pressupostos amb perspectiva de gènere. L'autora fa una exposició teòrica i didàctica sobre la importància dels pressupostos en les polítiques públiques i la importància de la mirada de gènere perquè aquests siguin eficients en relació a la despesa pública i eficaços en la repercussió sobre la ciutadania. L'autora ens ajuda a entendre que moltes vegades els pressupostos poden tenir un biaix de gènere no intencionat i poden provocar injustícies socials, d'aquí la importància d'introduir la mirada de gènere. A més, cal tenir en compte que la despesa pública ha de ser un instrument per a la igualtat de gènere.

En la seva exposició, l'autora a més ens presenta diferents metodologies per elaborar els pressupostos amb perspectiva de gènere, així com una fitxa per analitzar la perspectiva de gènere dels pressupostos, aquesta fitxa és un instrument útil per a les institucions per iniciar-se en l'elaboració dels pressupostos amb perspectiva de gènere.

Com hem dit al principi, aquest és un manual que recull les diferents classes dels cursos *Construint pobles feministes, estratègies per repensar l'acció municipal* i

com el mateix curs és una eina que vol ser útil per a les diferents persones que des dels ajuntaments, o també des d'una determinada entitat, volen treballar per impulsar el feminisme en el seu municipi. I també és una eina útil per a tots els municipis que volen impulsar els Plans Estratègics Participatius d'Igualtat.

Transformar els nostres pobles perquè siguin més vivibles per a tots i totes és el que pretenem. Volem pobles que ens cuidin, volem fer nostres (de totes) els pobles.

**FEMINISMES I POLÍTIQUES PÚBLIQUES:
EL *MAINSTREAMING* O LA
TRANSVERSALITZACIÓ DE GÈNERE**

**FEMINISMES I POLÍTIQUES PÚBLIQUES:
EL *MAINSTREAMING* O LA TRANSVERSALITZACIÓ DE GÈNERE**

Neus Tur Bujosa

Durant les darreres dècades hem presenciat el desenvolupament i la consolidació de les anomenades polítiques d'igualtat, aquelles que pretenen promoure l'equitat i eliminar discriminacions i desigualtats per raó de gènere (i altres eixos d'opressió). Diversos i nombrosos territoris i institucions públiques han aprovat, en diferents nivells administratius, normativa en aquest sentit, s'han creat organismes d'igualtat o s'han implementat plans, programes o serveis específics i especialitzats. S'han incorporat nous temes a l'agenda política gràcies a l'empenta del moviment feminista (violències masclistes, divisió sexual del treball, corresponsabilitat, interseccionalitat o cures, entre un llarg etcètera) i han evolucionat les estratègies de les polítiques públiques emprades, que han permès un camí cap a polítiques feministes amb un enfocament més transformador.

En aquest sentit, bona part de la normativa dels nostres contextos més propers ha incorporat el concepte i la necessitat de la transversalització de gènere a les polítiques públiques, però sabem què vol dir? Sabem què implica incorporar la perspectiva de gènere de manera transversal a l'acció pública? Sabem com incorporar el *mainstreaming* de gènere o quines en són les eines? Entenem què implica i per què és important?

GÈNERE? QUÈ ÉS EL GÈNERE?

Fa dècades que el concepte de gènere apareix, entre molts altres llocs, en els documents administratius, en les normes i en els textos jurídics internacionals, estatals, autonòmics i locals. Però sabem què és el gènere?

Les persones¹ tenim la necessitat de classificar continuament la realitat i etiquetar-la. Per l'edat, per l'alçada, pel pes, pel color de la pell, per l'origen, per la forma dels nostres cossos, per la religió, per sexualitats, segons les capacitats, pel nivell o per la situació econòmica... Però hi ha un criteri que, tot i que l'aplicam diàriament i de manera inconscient, no ens és fàcil de definir: el concepte de gènere.

Quan naixem, a les persones se'ns classifica dins una opció binària de dones o homes en funció dels nostres genitals (externs). De fet, fins i tot abans de néixer, una de les preguntes que segurament de manera més habitual hauran escoltat les nostres mares és: què serà? nin o nina? És cert, que a dia d'avui, el desenvolupament de la tecnologia ens permet conèixer més característiques sexuals que no acaben en els genitals, però la realitat és que històricament –i fins i tot quan és el o la ginecòloga qui respon la pregunta de si serà nin o nina– els genitals han estat l'element classificador per a inscriure'ns en una d'aquestes dues (suposades) possibilitats.

Així, a partir del naixement (i fins i tot abans) s'activarà la maquinària de gènere,

---

1 Aquest text empra el llenguatge inclusiu. En cas de no ser possible l'ús de formes que no marquin el gènere, s'optarà pel desdoblament per tal de visibilitzar les dones.

de manera tan potent i tan inconscient que ho impregnarà tot: quina roba durà, com es decorarà l'habitació, quin nom li posarem, amb quines juguetes jugarà, què o quines habilitats es potenciaran, com es llegiran les emocions, què s'esperarà de nosaltres...

D'aquesta manera, a partir d'aquestes accions quotidianes, conscients i inconscients, que s'actualitzaran i s'allargaran durant totes les nostres vides, s'anirà configurant com es classificaran i, a la vegada, com s'identificaran les persones. I com funciona aquesta classificació en les societats patriarcals?

Què és el patriarcat?

D'acord amb Fontenla, el patriarcat pot definir-se com un «sistema de relacions socials sexopolítiques basades en diferents institucions públiques i privades i en la solidaritat interclasses i intragènere instaurat pels homes, els qui, com a grup social i en forma individual i col·lectiva, oprimeixen les dones, també en forma individual i col·lectiva, i s'apropien de la força productiva i reproductiva, dels cossos i els seus productes, ja sigui amb mitjans pacífics o mitjançant l'ús de la violència» (2008: 3).

En el centre d'aquesta estructura de poder es troben els homes cis, blancs, heterosexuais, sense necessitats ni responsabilitats de cures, amb recursos, capacitats i situació administrativa regular.

Al tractar-se d'un ordre social construït, no és «natural», no té cap base biològica. Les diferents posicions binàries que hi ocupen homes i dones estan determinades per realitats històriques, culturals, econòmiques o socials i, per tant, tenen un caràcter variable en funció del context temporal i geogràfic. Per això l'hem d'entendre com un sistema transformable.

En aquest marc sexista, característiques que qualsevol persona podria desenvolupar són dividides en un univers masculí i un de femení. Aquesta distinció fa que totes les persones hi surtin perdent, perquè no poden desenvolupar-se plenament.

Les persones solem distingir entre:

- Sexe: que fa referència a un element biològic determinat per trets fisiològics (genitals interns i externs), els trets sexuals secundaris, els cromosomes (X i Y) i les hormones.
- Gènere: que, en canvi, fa referència al fet de reconèixer-se com a dona o com a home (o com una tercera categoria o cap) i amb comportar-se com a tal (o com el que s'espera) (Coll-Planas i Vidal: 2013).

Les societats patriarcals són sexistes perquè a partir dels trets sexuals (en especial els genitals externs) classifiquen les persones com a homes o com

---

a dones, com si fossin dues categories fixes, estàtiques, delimitades, centrals i úniques en la seva identitat. De fet, no sabem imaginar les persones en abstracte sense saber-ne el gènere. I, fins i tot, el fet de no poder etiquetar una altra persona com a home o com a dona genera incomoditat, incomprensió o intolerància.

Però realment, això és molt més complicat que el simple fet que a uns genitals els hi hagi de pertocar un comportament i un rol determinats, i la realitat és molt més complexa i diversa.

El gènere² pot definir-se com la «construcció social d'allò que es considera masculinitat o feminitat, per exemple, els trets, actituds, rols, etc.» (Van der Veur, 2011: 24), que una cultura determinada atorga en un moment donat a una persona en funció del sexe i de com es relaciona amb les persones segons el sexe que tenen. També com aquell constructe social que es fa sobre un sexe determinat, naturalitzant qualitats i aspectes que es creuen vinculats necessàriament a aquest sexe (Millet, 1970), i que opera en tots els àmbits on es socialitzen les persones: educatiu, cultural, social, afectiu, econòmic...

Així, el gènere és un element constitutiu de les relacions socials, que es basen en les diferències percebudes entre els sexes i és, a més, una forma primària de relacions simbòliques de poder (Scott, 2008). I, al tractar-se d'una construcció social, no hi ha motius biològics per a especular o afirmar que el gènere sigui «natural».

A més, les persones no són només homes o només dones, sinó que també pertanyen a una classe social, una religió, una racialització, una sexualitat, una edat o una capacitat diferent. Les normes de gènere es creuen amb altres factors socials(*). La qüestió és que aquestes diferències generen desigualtats socials, econòmiques, polítiques o culturals i, per extensió, la vulneració de drets.

(*) El concepte d'interseccionalitat

En aquest sentit, cal tenir també present el concepte d'interseccionalitat. És a dir, la idea que a les persones no ens creua un únic eix d'opressió, sinó que el gènere es creua amb l'edat, l'origen, la classe social, la sexualitat, les capacitats, etc., donant lloc a desigualtats específiques.

Per exemple, no és el mateix ser una dona blanca heterosexual amb recursos econòmics, sense persones a càrrec i en situació administrativa regular; que una dona racialitzada, en situació administrativa irregular, sense recursos i amb fills/es.

El concepte va ser encunyat per la jurista feminista afroamericana Kimberlé Crenshaw, al 1989, que va definir-la com: «El fenomen pel qual cada individu

---

2 Si es desitja aprofundir en el concepte i la seva evolució, vegeu Lamas, 2004 i/o Scott, 2008.

pateix opressió o ostenta privilegi sobre la base de la seva pertinença a múltiples categories socials».

Vegeu:

FORMACIONMSC (13 de febrer de 2019). *¿Qué es la «interseccionalidad»? Subtitulada al español*. [Arxiu de vídeo]. YouTube. Disponible des de:

https://www.youtube.com/watch?v=hBalhlmM3ow&ab_channel=formacionmzc

---

La reapropiació feminista del terme

Resulta complex determinar l'evolució teòrica del terme *gènere* a les ciències socials, expressió derivada de l'anglicisme *gender* que tradicionalment —igual que el seu homòleg en català amb qui comparteix el mateix origen etimològic des del llatí *genus*— tenia un sentit purament gramatical.

El concepte, tal com el coneixem avui en dia, tot i que inicialment no tenia el mateix significat, apareix durant la dècada de 1950 als EUA amb el psicòleg especialitzat en sexologia John Money, qui el començà a emprar en diversos articles sobre les persones intersexuals.

Posteriorment, el 1963, el metge estatunidenc Robert Stoller³ va introduir la distinció sexe/gènere al 23è Congrés Psicoanalític Internacional d'Estocolm «després de cercar una paraula per a poder diagnosticar aquelles persones que, encara que posseïen un cos d'home, se sentien dones» (Riba, 2018: 14), per tal de precisar el concepte d'identitat de gènere pel que fa al terme *identitat sexual*, que a parer seu era més ambigu.

Als anys 70 del segle xx, les feministes de la segona onada es reapropriaren del terme per contestar el relat del determinisme biològic de la societat patriarcal que fins aquell moment justificava la subordinació de les dones; és a dir, per qüestionar la idea que les posicions socials polítiques desiguals entre homes i dones es deuen a la «biologia», la «natura» o la «ciència».

A partir d'aquest moment, el terme passarà a:

- Designar les diferències i desigualtats existents entre els sexes.
- Fer referència als rols, estereotips i patrons de comportaments social i cultural assignats a la diferència sexual.
- Emprar-se com a categoria d'anàlisi de la realitat. De fet, d'acord amb Marcela Lagarde (2014), el gènere constitueix una categoria de les

---

3 Si bé Money i Stoller han passat a la història com els primers a fer tractaments hormonals i quirúrgics a persones trans, és el metge i sexòleg alemany Magnus Hirschfeld qui empra per primera vegada el terme *transsexual* al 1923, i Felix Abraham qui, al 1931, comença a fer les primeres cirurgies de «transformació genital» (Rosario, 2003).

ciències socials que permet analitzar les relacions entre homes i dones en un context determinat. Des d'aquesta perspectiva, les experiències de les dones només es poden comprendre si s'analitzen respecte les seves relacions amb les dels homes (Stolcke, 1992).

A més, i gràcies a les aportacions del *black feminism*, els feminismes decolonials, els feminismes lèsbics i les teories queers, el concepte de gènere va ser ampliat durant els anys 80 i 90 del s. xx, de manera que no només suposa una eina i un terme per designar i analitzar les desigualtats basades en la diferència sexual, sinó que conforma també la identitat de gènere i implica entendre el valor de la diferència i la diversitat.

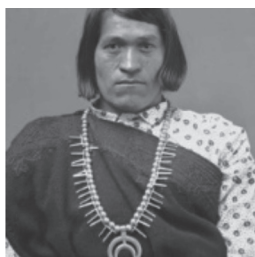
La construcció i les característiques de la identitat de gènere depenen del context històric i geogràfic.

La identitat de gènere

El concepte d'*identitat de gènere* fa referència a la percepció de la persona del seu propi gènere.

La identitat de gènere pot correspondre o no a la socialment assignada al néixer, i no té perquè ser només binària (home/dona).

De fet, en els diferents moments històrics i contextos geogràfics la classificació de gènere no ha estat o és només de dues opcions:

Indígenes de dos esperits

Poble Zuni (Nou Mèxic/Arizona, EUA)
(Fotografia de George Wharton James, 1920)

Hijras

Índia, Pakistan, Bangladesh
(documentació des de 2000 aC)
(Fotografia de Michael Garten, 2008)

Fa'afafine

Samoa
(Fotografia de la National Library of New Zealand, 1890)

Muxes

Cultura Zapoteca, Istme de Tehuantepec
(Estats d'Oaxaca i Veracruz, Mèxic)
(Fotografia de Mario Patiño, 2016)

LA PERSPECTIVA DE GÈNERE I LES TESIS PRINCIPALS DE LA SEVA INCORPORACIÓ EN LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES

Incorporar la perspectiva de gènere en les polítiques públiques suposa, en primer lloc, entendre el concepte de perspectiva de gènere. I aquest fa referència a la presa en consideració i atenció a les diferències i desigualtats existents entre homes i dones en qualsevol activitat o àmbit, en l'anàlisi, la planificació, el disseny, l'execució i l'avaluació de les polítiques públiques, tenint en compte la manera en què les diverses actuacions, situacions i necessitats afecten les dones.

Tanmateix, i d'acord amb el Consell d'Europa (1999), assumir la perspectiva de gènere implica també anar més enllà dels problemes de les dones. Suposa instaurar la mirada de la sospita.

Així, incorporar la perspectiva de gènere en les polítiques públiques suposa incorporar les tesis següents:

- Entendre quins són els mecanismes de la desigualtat de gènere.
- L'universal fallaç.
- Les polítiques públiques no són neutrals (tampoc al gènere).
- La igualtat formal no és suficient.

Les dones preterides: quins són els mecanismes de la desigualtat en termes de gènere en les societats patriarcalcs?

La primera de les tesis de la incorporació de la perspectiva de gènere en les polítiques públiques suposa entendre quin és el mecanisme que ha fet que les dones hagin estat històricament preterides.

Així, implica entendre que el sistema de gènere en les societats patriarcalcs és un context social i cultural en el qual són ubicades les persones des del seu naixement i que atorga significats i valors diferents per a homes i per a dones.

A més, aquesta distinció de significats i valors no és només diferent per a homes i per a dones, sinó que existeix una relació jeràrquica entre elles. De manera que el

centre del poder és masculí, blanc, amb recursos econòmics, heterosexual, amb capacitats, sense responsabilitats de cures, en situació administrativa regular...

Les conseqüències d'aquest sistema és la desigualtat de gènere, que afecta:

- els drets: la titularitat i el gaudi efectiu
- la distribució de recursos: temps, espai, informació, doblers, feina, carrera professional, accés a les noves tecnologies...
- la participació en la presa de decisions

La desigualtat de gènere és estructural i compta amb estructures de reproducció (entre d'altres):

- les violències masclistes (que tenen una afectació individual, però també col·lectiva)
- la divisió sexual del treball (la pretesa separació de l'espai públic de l'espai privat)

La divisió sexual del treball

Quan parlem de divisió sexual del treball ens referim al procés mitjançant el qual s'han atribuït habilitats, competències, valors i/o responsabilitats a les persones tenint en compte el gènere.

Això s'ha traduït en el repartiment del treball remunerat i no remunerat entre homes i dones, respectivament, tant en la vida privada (treball dit *reproductiu* o *de cures*: tasques de la llar, cures de persones dependents) com en la pública (treball dit *productiu*, de doblers) en funció de les expectatives i rols assignats a cada gènere.

Aquest model de divisió sexual del treball neix, tal com el coneixem avui en dia, amb el sorgiment de les societats industrials (s. XVIII-XIX). Aquest repartiment de tasques provoca aprenentatges diferents per a homes i dones, que en una societat capitalista i patriarcal no es valoren de manera igual, sinó que el masculí és superior al femení.

Tanmateix, la realitat –com ha demostrat recentment la pandèmia de la covid-19– és que sense el treball reproductiu no existiria el treball productiu, perquè per poder treballar, una persona necessita tenir les necessitats bàsiques cobertes: menjar, dormir, vestir-se, etc. Però el treball reproductiu o de cures ha estat invisibilitzat i no valorat en les societats patriarcal.

A més, la suposada divisió entre l'espai públic i l'espai privat tampoc és una divisió real al cent per cent. Allò que passa a l'espai públic repercuteix en l'espai privat, i viceversa, i les fronteres de separació no són realment tan clares.

L'universal fallaç

Allò universal fa creure a les persones que el sistema formal les inclou i contribueix amb el discurs normatiu a consolidar el dualisme de gènere.

La trampa consisteix en què, sota l'aparença d'universalitat, s'exclouen els altres com a diferents o marginals.

De manera habitual, i segons han demostrat les juristes feministes, els universals han amagat, l'androcentrisme. És a dir, la mesura d'allò "normal" és i ha estat l'home.

Exemple:

Un dels textos fundacionals dels estats moderns occidentals és la Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà de 1789 que va generar la Revolució Francesa. Dos anys després de la redacció, Olympe de Gouges (1748-1793) va redactar la *Declaració dels drets de la dona i de la ciutadania*, per evidenciar que el subjecte polític que naixia de la Revolució Francesa exclòia les dones i per denunciar la falta de llibertats i de possibilitats per a les dones i reivindicar-ne els drets.

Olympe de Gouges va ser jutjada sumàriament i guillotinata per aquest motiu, al ser considerada «contrarevolucionària».

Exemple:

Un dels textos normatius més importants dels nostres dies a nivell mundial és la Declaració dels Drets Humans de l'ONU. Sabíeu però, que quan es va publicar el text l'any 1948 el seu nom era el de Declaració Universal dels Drets de l'Home?

Així, l'adopció de la perspectiva de gènere exigeix als poders i operadors públics incloure una diversitat de públics i això suposa:

Una concepció inclusiva del concepte de *ciutadania*:

CIUTADANIA

- Qui és ciutadà? Per què optam per aquest concepte i no pel de veïnatge?
- Quins criteris ens hi converteixen?
- Quins drets s'hi associen? Totes les persones els tenim reconeguts i posats en pràctica per igual?

Afecta també al concepte de *governança*: el bon govern requereix augmentar el compromís ciutadà amb un sistema polític comprensiu, proper i eficient, i això passa per:

GOVERNANÇA

- participació
- transparència

Els retrocessos en igualtat de gènere suposaran, per tant, un dèficit democràtic a l'excloure part de la població de l'esfera pública i privada.

Les polítiques públiques no són neutrals: tampoc al gènere

Les polítiques públiques (de qualsevol àmbit i tipus) sempre tenen efectes sobre la realitat que es gestiona. Aquests efectes poden ser:

- efectes desitjats
- efectes indesitjats

I mai s'ha d'oblidar, a més, que tot i no pretendre-ho poden contribuir a la desigualtat i/o crear-ne de nova.

Exemple:

L'any 2012, la Ciutat de Mèxic tenia greus problemàtiques de reserva d'aigua potable. Per tal de gestionar la situació de crisi d'abastiment, els poders públics de la ciutat van decidir aprovar una política pública que restringia l'ús d'aigua a les llars durant el cap de setmana.

Creis que aquesta mesura va tenir algun impacte de gènere?

Sí, perquè tot i que en principi la mesura havia estat pensada per a tota la població, partia de la invisibilització del fet que en les societats patriarcals, les tasques domèstiques i de cura són desenvolupades per les dones. Per tant, i tot i que la mesura no perseguia aquesta objectiu, l'efecte indesitjat de la política pública va ser que les jornades de dilluns a divendres de les dones es van duplicar, a l'haver d'assumir la feina remunerada i la de cures en cinc dies, fet que impossibilitava l'autoorganització del temps.

Exemple:

A partir dels anys 70 del segle xx (en especial amb la inauguració de la democràcia), a l'Estat espanyol les dones es van incorporar de manera massiva al mercat de treball formal.

Les dones (en especial les de classe treballadora) sempre havien fet feina, però durant el període franquista ho havien fet de manera informal o amb jornades que «complementaven» els sous dels caps de família (homes). La voluntat dels poders públics era eliminar discriminacions jurídiques i possibilitar que les dones entrassin al mercat laboral en igualtat de condicions que els homes.

Creis que aquesta mesura ha tengut un impacte de gènere?

Sí. Anys després de la implementació d'aquesta realitat ens trobam amb una piràmide poblacional invertida, perquè les dones han reduït el nombre de fills/es davant el fet que, en les societats patriarcals en les quals s'associa la cura de fills i filles a les dones, la maternitat penalitza les carreres professionals de les dones (així ens ho demostren les dades), juntament amb el fet d'una manca de serveis públics que atengui la infància de manera real i eficient.

Així, quan pensam, planificam, dissenyam, executam i avaluam una política pública, hem de recordar sempre que la realitat social i les institucions no són neutrals, sinó que aquesta realitat condiona des del principi i de forma diferent homes i dones.

La igualtat formal no és suficient

La igualtat formal, és a dir, el reconeixement dels drets i el desenvolupament de preceptes i normativa en matèria d'igualtat, tot i que imprescindible i necessària, no serveix per transformar per si mateixa la realitat social i les institucions que la suporten.

Exemple:⁴

Amb la Llei d'universitats de 1979 es van eliminar les discriminacions que, fins al moment, havien tingut les dones en relació amb la possibilitat de fer i desenvolupar carrera acadèmica.

Tanmateix, el 2020, mentre que el 55,2 % de les matrícules de graus universitaris són de dones, a mesura que avança la carrera investigadora veim com la presència de les dones es redueix significativament, de manera que:

- Les direccions dels instituts universitaris es troben en mans d'homes en un 77 % i només un 22 % en mans de dones.
- El 65 % de les direccions dels departaments estan desenvolupades per homes, enfront al només 35 % per part de dones.
- Els deganats es troben en un 65 % en mans d'homes i només en un 35 % en mans de dones.
- Les vicerectories són assumides en un 58 % per homes, davant el 42 % en el cas de les dones.
- El 78 % dels rectors universitaris són homes, enfront del 23 % de rectores (de fet, fins el 1982 no hi va haver la primera dona rectora).

---

⁴ Dades de l'[Informe Científicas en cifras 2021](#) (Ministeri de Ciència i Innovació).

La Llei no té en compte el punt de partida desigual d'homes i de dones, la penalització professional que suposa el sistema de cures per a les dones, etc.

L'EVOLUCIÓ DE LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES D'IGUALTAT: DE LA IGUALTAT DE TRACTE AL *MAINSTREAMING* DE GÈNERE

Les polítiques públiques d'igualtat han evolucionat en abast, enfocament i estratègies des de l'aparició als anys 70 del segle xx (si bé les primeres polítiques d'igualtat a l'Estat espanyol no apareixerien fins que finalitza la dictadura). En general, sol considerar-se que existeixen tres grans tipus de polítiques: les d'igualtat de tracte, les d'igualtat d'oportunitats mitjançant accions positives o específiques i el *mainstreaming* de gènere (Squires, 2005; Verloo, 2001; Rees, 1998).

Totes aquestes comparteixen l'objectiu de la igualtat i l'equitat, però opten per estratègies diferents i han estat desenvolupades en moments històrics diferents.

Les polítiques d'igualtat de tracte (igualtat formal)

Durant la dècada dels 70 del segle xx (a l'Estat espanyol no s'incorporarien fins que finalitza la dictadura) es va produir una ampliació notable de la normativa que assegurava la igualtat de tracte de les dones respecte els homes i es van eliminar discriminacions específiques en els textos legals.

Aquestes en són les característiques principals:

- Enfocament: eliminar qualsevol discriminació que es pogués trobar en els ordenaments jurídics de qualsevol nivell políticoadministratiu.
- Objectiu: eliminar discriminacions existents per afavorir que les dones poguessin accedir a tots aquells àmbits on fins aquell moment no havien estat presents.
- Efecte: la igualtat formal no és suficient: tot i que necessària i que corregeix en certa mesura la desigualtat, no serveix per transformar per si mateixa la realitat social i les institucions que la suporten, perquè no té en compte el punt de partida desigual entre homes i dones. La igualtat no ha de ser només *de iure* sinó també *de facto*.

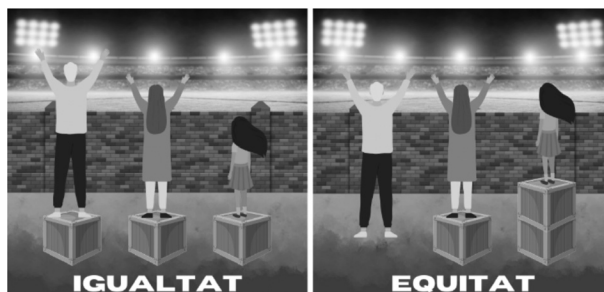
Les polítiques d'igualtat d'oportunitats (mesures d'acció positiva)

Davant la constatació que la igualtat *de iure* no suposava per si mateixa igualtat *de facto*, la I i II Conferència Mundial de Dones de l'ONU va apostar per una estratègia nova en les polítiques d'igualtat (mantenint, evidentment, la igualtat formal). D'aquesta manera, naixien les polítiques d'igualtat d'oportunitats, que van ser desenvolupades a partir dels anys 80 del segle xx.

Aquestes en són les característiques principals:

- Enfocament: es reconeix la importància de la *diferència*: el subjecte *dona* es troba en una posició diferent i distinta de la resta.
  - Reconeixement de les necessitats diferents de dones i homes i dels punts de partida desiguals.
  - Són polítiques sectoritzades i que donen resposta a les necessitats específiques de les dones en les societats patriarcals. Són les polítiques que, de manera habitual, han estat desenvolupades per organismes específics d'igualtat.
- Objectiu: assegurar l'accés de les dones al món públic. Pel que fa als:
  - Drets
  - Mercat laboral
  - Participació
- Eines:
les mesures d'acció positiva:
  - Són mesures temporals que no es poden allargar en el temps infinitament.
  - Tenint en compte el punt de partida desigual intenten que el resultat sigui el més equitatiu possible.

Diferència entre *igualtat*
i *equitat*
(Autora: Neus Tur)

Exemple:

- Accés de les dones a la representació política: quotes o llistes (electorals) cremallera.
  - Llei orgànica 6/2021 d'universitats, permetrà «establir mesures d'acció positiva als concursos d'accés a places de personal docent i investigador funcionari i contractat per afavorir l'accés de les dones».
- Efecte: donat que el sistema patriarcal genera desavantatges, discriminacions i desigualtats per a les dones, les mesures d'acció positiva són necessàries (encara), però no transformen per si mateixes l'arrel, la desigualtat de gènere.

El *mainstreaming* de gènere

El *gender mainstreaming* o *mainstreaming de gènere* és l'estratègia més recent per a promoure la igualtat efectiva de dones i homes des de les polítiques públiques. Va aparèixer per primera vegada en textos internacionals el 1995 en el marc de la IV^a Conferència Mundial de Dones de l'ONU a Pequín.⁶

El *mainstreaming de gènere* és una paraula anglosaxona que en els contextos llatins s'ha traduït com *transversalització de gènere*, si bé el terme *mainstreaming* no només indica la incorporació de la perspectiva de gènere de manera transversal, sinó que es podia traduir com a *introduir a la corrent principal* i fa referència a la tendència predominant en opinió de totes i tots.

D'aquesta manera, el *mainstreaming de gènere* pot definir-se com la incorporació, com a corrent principal i objectiu prioritari, de la perspectiva de gènere de manera transversal a tota l'acció i polítiques públiques, interna i externa, amb l'objectiu de transformar les relacions de gènere.

Alguns organismes internacionals defineixen el *mainstreaming de gènere* de la manera següent:

Internacional

El **Consell Econòmic i Social de l'ONU (ECOSOC)** va definir el 1997 el concepte de *transversalitat de gènere* com a:

Transversalitzar la perspectiva de gènere és el procés de valorar les implicacions que té per als homes i per a les dones qualsevol acció que es planifiqui, ja es tracti de legislació, polítiques o programes, a totes les àrees i a tots els nivells. És una estratègia per aconseguir que les preocupacions i experiències de les dones, igual que les dels homes, siguin part integrant en l'elaboració, la posada en marxa, el control i l'avaluació de les polítiques i dels programes en totes les esferes polítiques, econòmiques i socials, de manera que les dones i els homes se'n puguin beneficiar igualment i no es perpetui la desigualtat. L'objectiu final de la integració és assolir la igualtat dels gèneres.

Unió Europea

El terme *mainstreaming de gènere* va aparèixer per primera vegada el 1991 en el **III Programa d'Acció Comunitària per a la Igualtat d'Oportunitats**, en què es defineix la *transversalitat* com a:

5 El concepte ja havia aparegut en el debat sobre el paper de les dones en el desenvolupament de la Comissió de Nacions Unides sobre la Condiició de la Dona de la III Conferència Mundial de Dones de l'ONU a Nairobi, el 1985.

6 El *mainstreaming de gènere* apareix de manera explícita en els documents adoptats per consens pels governs de 189 estats, per tal d'assolir els objectius estratègics de la Plataforma d'Acció.

Política en què els esforços de promoció de la igualtat no es limiten a l'execució de mesures específiques a favor de les dones, sinó que es mobilitzen explícitament –de cara a la igualtat– totes les accions i polítiques.

El **Grup d'Experts i Expertes del Consell d'Europa** ha definit el *mainstreaming de gènere* com a:

La (re)organització, millora, desenvolupament i avaluació dels processos polítics per incorporar, per part dels actors involucrats normalment en aquests processos, una perspectiva d'igualtat de gènere en tots els nivells i fases de totes les polítiques (1999).

Així, a partir de Pequín (1995) la nova estratègia suposarà:

- Abordar la desigualtat de gènere, transformant el balanç de poder en les relacions de gènere de tots els àmbits, i transformar les estructures.
- Eliminar l'estàndard universal masculí i establir un nou estàndard per a totes les persones.
- Aplicar un enfocament integral, incorporant el gènere al corrent principal de les polítiques, així com als seus processos de formulació, implementació, seguiment, manteniment i avaluació.
- No eliminar o substituir les intervencions amb la lògica de la igualtat d'oportunitats (mesures d'acció positiva), sinó generar una estratègia dual. A més, pot incloure mesures dirigides específicament als homes per fer-los intervenir i ser participants de la igualtat i de la seva posició en les relacions de poder.

On està recollit normativament en el nostre ordenament jurídic intern?

A més d'estar recollit en els documents de la IV Conferència Mundial de Dones de l'ONU de Pequín de 1995, la incorporació de la transversalització de la perspectiva de gènere està recollida, entre d'altres, en:

- Tractat d'Amsterdam (1997), que incorpora com a missió de la Comunitat Europea la potenciació de la igualtat entre l'home i la dona (art. 2) i l'objectiu d'eliminar les desigualtats en totes les activitats de la Comunitat (art. 3).
- L'any 1995 el Consell d'Europa crea un grup d'especialistes sobre el *mainstreaming* de gènere, generant un informe final d'activitats que donarà lloc a la publicació: *Mainstreaming de gènere. Marco conceptual, metodologia y presentación de buenas prácticas* (1999).

- Article 15 de la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes.
- Article 7 de la Llei 11/2016, de 22 de juliol, d'igualtat de dones i homes de les Illes Balears).

En el requadre següent podeu veure les diferències principals entre les polítiques d'igualtat d'oportunitats o accions positives i el *mainstreaming* de gènere:

	POLÍTiques D'IGUALTAT D'OPORTUNITATS	MAINSTREAMING DE GÈNERE
A qui respon?	A les necessitat pràctiques i específiques de les dones	A una desigualtat estructural
A qui es dirigeix?	Dones	Tota la població
Com es concreta?	Accions positives	Transversalitat
On neix?	I i II Conferència Mundial de Dones de l'ONU	III i IV Conferència Mundial de Dones de l'ONU
Quins problemes té?	No són integrals	De vegades substitueixen polítiques i organismes específics d'igualtat de gènere
Com se soluciona?	<i>Mainstreaming</i> de gènere	Estratègia dual: accions positives + <i>mainstreaming</i> de gènere

Exemple: els permisos de maternitat i paternitat

Un exemple del canvi d'enfocament el trobam en la normativa que s'ha anat impulsant respecte a les polítiques de maternitat i paternitat a l'Estat espanyol.

Fins al 2019, els pares i altres progenitors només disposaven de 5 setmanes de baixa per paternitat, que eren de caràcter voluntari i no obligatori. Les mares, en canvi, disposaven de 16 setmanes, de les quals les primeres 6 eren d'ús obligatori i a temps complert i les altres 10 eren voluntàries i transferibles al pare, encara que segons dades del Govern espanyol, només un 7 % dels progenitors emprava aquesta modalitat.

Entre abril i desembre de 2019 els permisos es van incrementar en 3 setmanes fins arribar a les 8 setmanes. Quan van començar el 2020, els progenitors guanyaren 4 setmanes més, fins arribar a les 12, i l'1 de gener de 2021 es produí l'ampliació final que equipara a 16 setmanes la baixa de pares i altres progenitors, igualant-los als de les mares. Es tracta de permisos de caràcter individual, no transferibles i remunerats al 100 %.

D'aquesta manera, aquesta ampliació de drets persegueix anar a l'arrel del problema i transformar el sistema de cures (la divisió sexual del treball), enviant el missatge que no es tracta de donar drets a les dones perquè puguin compaginar la maternitat amb l'activitat laboral o professional,⁷ sinó d'implicar els homes en la cura dels fills i filles canviant la idea de conciliació per la de corresponsabilitat o conciliació corresponsable, implicant homes i dones.

Així, l'enfocament del *mainstreaming* de gènere es pot resumir en el requadre següent:

INTERSECTORIALITAT	PERSPECTIVA DE GÈNERE	TRANSVERSALITAT DE GÈNERE
Aplicar recursos de diferents esferes de facultats a una mateixa finalitat, propòsit o programa.	Incorporar la perspectiva de gènere al corrent principal d'una política pública.	Transformar el balanç de poder i de distribució de recursos.
Polítiques que traspassen o sobreposen les fronteres organitzacionals, professionals, públic, social i/o privat.	Tenir en compte l'impacte de l'acció pública en homes i dones. I incorporar les veus, interessos i demandes específiques i diferenciades d'homes i dones.	Transformar l'estàndard androcèntric de les institucions i estructures socials.
		Procés actiu de canvi o transformacions en les concepcions d'una problemàtica o política pública.
		Estratègia dual: accions positives + transversalitat de gènere.

COM S'APLICA EL *MAINSTREAMING* DE GÈNERE?

Per tal d'incorporar el *mainstreaming* de gènere a la nostra acció pública, cal tenir en compte els elements següents:

7 Un informe recent del Banc d'Espanya assenyala que la bretxa salarial entre homes i dones augmenta de forma significativa amb el primer fill o filla i s'agreuja amb el pas dels anys, com a conseqüència d'una major probabilitat que siguin les mares qui redueixen la jornada laboral, optin per feines a temps parcial o per contractes temporals. Aquesta anomenada «penalització maternal» té com a conseqüència una reducció dels ingressos laborals de les dones en un 11,4 % durant el primer any de maternitat respecte la dels homes. Una diferència que, segons l'estudi, podria assolir el 28 % a llarg termini (De Quinto, Hospido, Sanz, 2020).

1. Voluntat política
2. Capacitació de les persones implicades
3. Coneixements de planificació i disseny de polítiques públiques
4. Dades segregades per sexe o gènere, estudis específics i relacions de gènere en diferents àrees. La segregació de dades i generació d'estudis específics és obligat en virtut de l'article 20 de la Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i homes, i de l'article 7 de la Llei 11/2016, de 22 de juliol, d'igualtat de dones i homes de les Illes Balears.

Aturem-nos un moment en les dades. Perquè...

...Si no coneixem la realitat, com pretenem transformar-la?

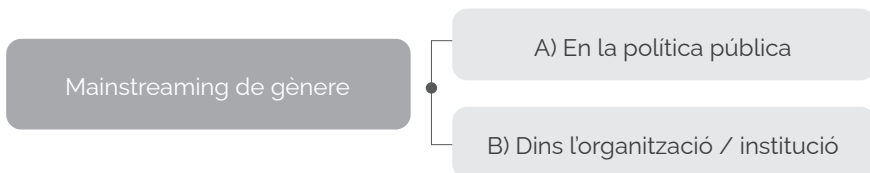
Per tal de dissenyar, executar, implementar i avaluar polítiques públiques de qualsevol àmbit és imprescindible disposar de dades que ens permetin conèixer la realitat sobre la qual volem incidir i que ens permetin dissenyar la política pública i avaluar-ne l'impacte.

Per això, en general i sobretot en el marc que ens ocupa, és imprescindible que aquestes dades estiguin segregades per gènere (així com d'altres eixos de desigualtat per a poder incorporar la perspectiva interseccional).

Sinó, com coneixerem els impactes de gènere de la política pública? Com podrem ser realment eficients amb la nostra política pública? Com podrem avaluar-ne l'impacte?

5. Recursos econòmics i humans.
6. Mecanismes de control i d'avaluació.

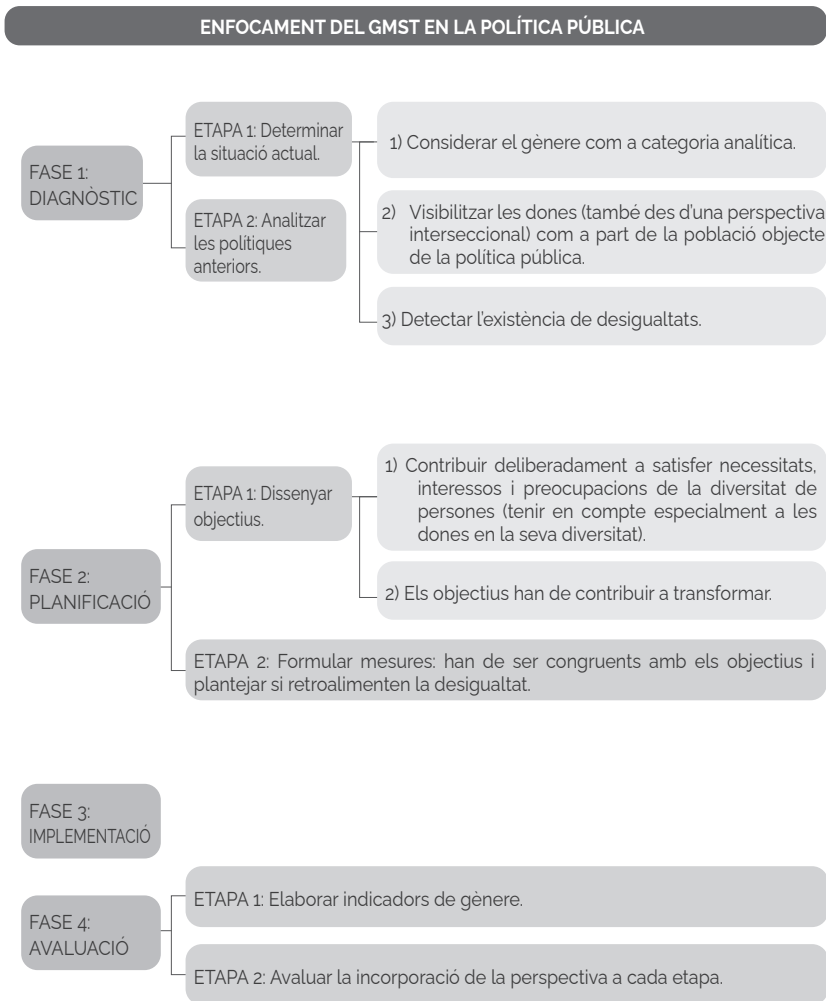
I una vegada tenim aquests elements, com s'incorpora el *mainstreaming* de gènere?

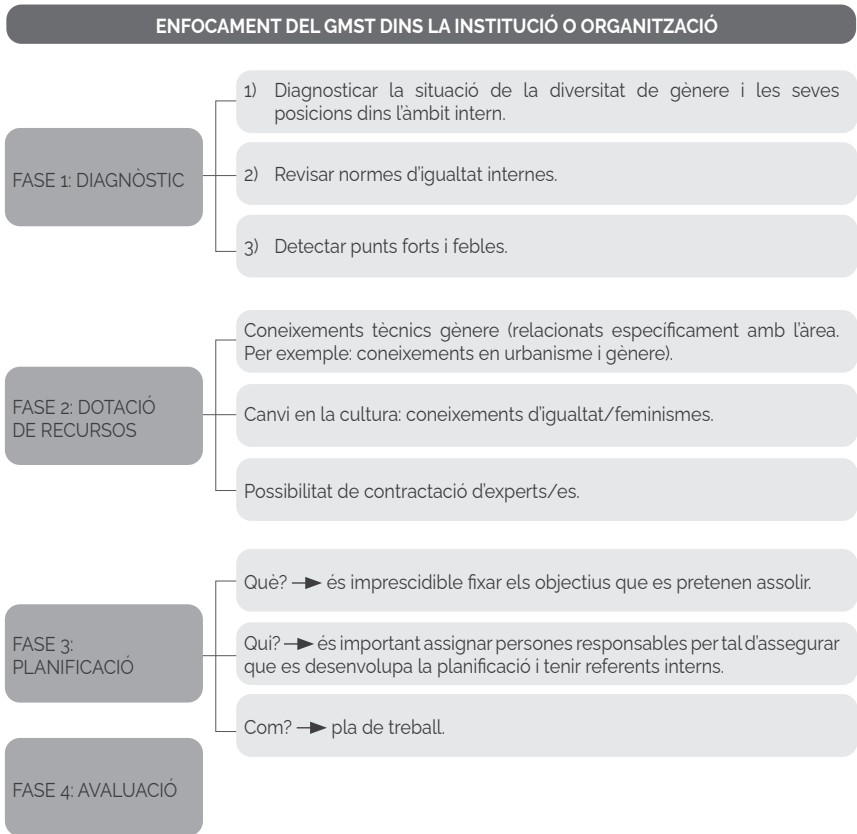
El *mainstreaming* de gènere té una doble vessant: aplicar la perspectiva de gènere transversal en la política pública però també incorporar-la dins l'organització o la institució, per tal de transformar també la cultura organitzacional que, en estar composta també per persones, també està creuada pel gènere.

Per a incorporar la perspectiva de gènere de manera transversal, tant en la política pública com en l'organització o la institució, es poden seguir els esquemes següents:

A) La incorporació del *mainstreaming* de gènere (GMST en les seves sigles en anglès) en la política pública:

B) La incorporació del *mainstreaming* de gènere a la institució o organisme

AVALUAR ÉS IMPRESCINDIBLE

Avaluar les polítiques públiques en general, i les de *mainstreaming* de gènere en particular, és imprescindible. La càrrega de feina a les administracions, la manca de recursos econòmics i humans i els cicles polítics en dificulten l'avaluació, però fer-ho és necessari per saber l'efecte de les polítiques públiques, valorar-la, eliminar possibles efectes indesitjats o perversions en clau de gènere i fer les millores necessàries. A més, és una eina essencial per fer una gestió pública el més eficient possible, en termes de recursos i d'esforços.

A l'hora d'avaluar, existeix una heterogeneïtat en les formes d'indicadors que s'utilitzen en l'avaluació de les polítiques públiques en un sentit general.

Un dels sistemes emprats habitualment és el d'estàndards de qualitat per a l'avaluació del desenvolupament (CAD), basats en l'avaluació dels criteris següents:

- Eficàcia
- Eficiència
- Impacte
- Pertinència
- Sostenibilitat

A vegades, aquests sistemes es complementen afegint alguns indicadors específics i, en ocasions, alguns procedents del diàleg amb les parts interessades (*stakeholders*).

Tanmateix, la decisió d'utilitzar, a més de manera genèrica, criteris definits per endavant té implicacions en tant que només recull determinades visions de «l'èxit» i no és capaç de donar resposta a la complexitat de mesurar el canvi en termes d'igualtat de gènere.

Així, i sobretot pel que fa referència a l'avaluació de les polítiques de *mainstreaming* de gènere, encara que no existeix un únic model,⁸ resulta interessant la proposta plantejada per les politòlogues Maria Bustelo i Júlia Espinosa-Fajardo (2019):

INCLUSIÓ DE GÈNERE	Abordatge de les diferents dimensions de gènere en aquests diferents moments del cicle polític i de forma contextualitzada.
COMPRESIÓ TRANSFORMADORA DE LA IGUALTAT	Compromís polític. Nivell de compromís polític existent, al llarg del cicle de la política, en relació amb les dificultats i resistències emergents.
	Comprensió de la complexitat. Grau en què s'entén i s'aborda la naturalesa estructural i sistèmica de les desigualtats de gènere, incloent el canvi organitzacional com una dimensió necessària a explorar.
	Contextualització de la igualtat de gènere. Comprensió de les diferents interpretacions i significats de la igualtat de gènere atenent al context.
INTERSECCIONALITAT	Hem atès la interrelació en desigualtat de gènere i altres factors de desigualtat?

8 Per a un aprofundiment major, vegeu: Diputació Foral de Bizcaia (2003). «¿Cómo evaluar las políticas públicas desde la perspectiva de género?» A: https://www.bizkaia.eus/Home2/Archivos/DPTO1/Temas/Pdf/evaluacion_genero.pdf?hash=4b4c77dd31d8b9b32cd60b7b9b066cd5

PARTICIPACIÓ I APODERAMENT DE LES DONES	Grau de participació activa i desenvolupament de capacitats de les persones –especialment les dones– involucrades en la política.
TRANSFORMACIÓ INCREMENTAL	Canvis en matèria de gènere en relació amb els llegats prevalents en el context.

BIBLIOGRAFIA

Alonso, Alba (2010). «El mainstreaming de género y sus nuevos desafíos: repensando el concepto de igualdad(es)». *Revista del CLAD Reforma y Democracia*, nº 47, jun. 2010, p. 47-70, ISSN 1315-2378.

Asamblea Nacional Constituent (1789). *Declaració dels drets de l'home i el ciutadà*. A: <http://www.textes.justice.gouv.fr/textes-fondamentaux-10086/droits-de-lhomme-et-libertes-fondamentales-10087/declaration-des-droits-de-lhomme-et-du-citoyen-de-1789-10116.html> [versió en francès].

Bodelón, Encarna (2010). «Las leyes de igualdad de género en España y en Europa ¿Hacia una nueva ciudadanía?». *Anuario de Filosofía del Derecho* ISSN 0518-0872, núm. 26, 2010 (exemplar dedicat a: XXII Jornadas de la Sociedad Española de Filosofía Jurídica y Política: Viejos temas, nuevos problemas. Universitat de La Rioja, 26 i 27 de març de 2009, p. 85-106).

Coll Planas, Gerard; Vidal, Maria (2013). *Dibuixant el gènere*. Edicions 96, 2013.

De Quinto, Alicia; Hospido, Laura; Sanz, Carlos (2020). *The child Penalty in Spain*. Banco de España. Disponible des de: <https://repositorio.bde.es/handle/123456789/10459>

Fontenla, Marta (2008). «¿Qué es el patriarcado?», A: Gamba, Susana B; Tiz, Tania (coord.) (2008). *Diccionario de estudios de género y feminismos*. Buenos Aires: Editorial Biblos, 2008. Disponible des de: <https://www.mujaresenred.net/spip.php?article1396>

Lagarde, Marcela. *Los cautiverios de las mujeres. Madresesposas, monjas, putas, presas y locas*. México: Siglo XXI. 2014.

Lamas, Marta (2004). «Usos, dificultades y posibilidades de la categoría género». *Papeles de Población*, vol. 5, núm. 21, juliol-setembre, 1999, p. 147-178 Universitat Autònoma de l'Estat de Mèxic Toluca, Mèxic, 2004. Disponible des de: <https://www.redalyc.org/pdf/112/11202105.pdf>

La Barbera, MariaCaterina (2006). «Interseccionalidad, un «concepto viajero»: orígenes, desarrollo e implementación en la Unión Europea». *Interdisciplina*

4, núm. 8 (2016), p. 105-122. Disponible des de: <https://digital.csic.es/bitstream/10261/258324/1/Interseccionalidad.pdf>

Millet, Kate (1970). *Política sexual*. Cátedra, 2017.

Ministeri de Ciència i Innovació (2021). *Informe Científicas en cifras 2021*. A: <https://www.ciencia.gob.es/Secc-Servicios/Igualdad/cientificas-en-cifras.html?jsessionid=F56FB2835E22988F6A762F1BE2A4C60D.1>

Riba, Lucía (2018). *La (in)visibilización de la violencia contra las mujeres en la Biblia. Una lectura en clave feminista a propósito de la interpretación de un relato del libro de Jueces*. [Tesi doctoral. Universitat Nacional de Córdoba]. Disponible des de: <https://docplayer.es/207742625-Universidad-nacional-de-cordoba-facultad-de-ciencias-sociales-centro-de-estudios-avanzados-doctorado-en-estudios-de-genero.html>

Rosario, Vernon (2003). «Perversión sexual y transexualismo: Historicidad de teorías, variaciones de prácticas clínicas». *Revista Litoral: una analítica parasitaria*. *Raro, muy raro*, 33(1), 45-62, 2003.

Scott, Joan (2008). «El género: una categoría útil para el análisis histórico». A: *Género e historia*. México: FCE-UNAM, 2008.

Stolcke, Verena (1992). «Racismo y sexualidad en la Cuba colonial», *Papers: revista de sociología*. ISSN 0210-2862, ISSN-e 2013-9004, núm. 40, 1992, p. 167-168.

Van der veur, Dennis, [et al.] (2011). *Las cuestiones de género son importantes: manual sobre cómo abordar la violencia de género que afecta a los jóvenes*. Madrid: Ministeri de Sanitat, Política Social i Igualtat, Centre de Publicacions, 2011.

Guies, manuals i protocols per a la incorporació del *mainstreaming* de gènere

CALIOPE (2007). *Protocolo de implantación del *mainstreaming* de género*. Madrid: Instituto de la Mujer. <http://www.fundacionmujeres.es/img/Document/10123/documento.pdf>

COMISSIÓ EUROPEA (2004). *Guía EQUAL sobre la integración de la perspectiva de género*. https://ec.europa.eu/employment_social/equal_consolidated/data/document/gendermain_es.pdf

CONSELL D'EUROPA (1999). *Mainstreaming de género. Marco conceptual, metodología y presentación de «buenas prácticas»*. Informe final de las actividades del Grupo de especialistas en *mainstreaming* (EG-S-MS), (versió en espanyol i anglès), Institut de la Dona, Ministeri de Treball i Assumptes Socials, sèrie documents, número 28, Madrid, 1999. Disponible des de: <https://eige.europa.eu/library/resource/imio.C00046741c>

GLOBAL EQUALITY (2009). *La incorporación del mainstreaming de género. Guía práctica. ¿Como aplicar el enfoque de género en las políticas públicas?* Insitut de la Dona de Castella-la Manxa. Unitat per a la Igualtat de Gènere a Castella-la Manxa. <https://e-mujeres.net/wp-content/uploads/2016/08/Guia-mainstreaming-genero.pdf>

Gouges, Olympe (1791). *Declaració dels drets de la dona i la ciutadana*. A: <http://clio.rediris.es/n31/derechosmujer.pdf>

Lombardo, Emmanuela (2003). «El mainstreaming de gènere en la Unió Europea». *Aequalitas. Revista Jurídica de Igualdad de Oportunitades entre Mujeres y Hombres*, vol. 10-15, maig-desembre 2003, p. 6-11. Disponible des de: https://www.researchgate.net/publication/228601519_EL_mainstreaming_de_genero_en_la_Union_Europea

Rees, Teresa (1998). *Mainstreaming Equality in the European Union*. Routledge.

Squires, Judith (2005). «Is Mainstreaming Transformative? Theorizing Mainstreaming in the context of diversity and deliberation». *Social Politics: International Studies in Gender, State & Society*, vol. 12, Issue 3, Fall 2005, p. 366-388.

Verloo, Mieke (2001). «Another Velvet Revolution? Gender Mainstreaming and Politics of Implementation», *IWM Working Papers*, núm. 5, 2001. Disponible des de: https://www.researchgate.net/publication/242539328_Another_Velvet_Revolution_Gender_Mainstreaming_and_the_Politics_of_Implementation

Avaluació de polítiques públiques amb perspectiva de gènere

Espinosa-Fajardo, Julia; Bustelo, María (2019). «¿Cómo evaluamos el éxito de las políticas de igualdad de género? Criterios y herramientas metodológicas». *Revista Española de Ciencia Política*, 49, p. 151-172. <https://doi.org/10.21308/recp.49.07>

DIPUTACIÓ FORAL DE BISCAIA (2003). «¿Cómo evaluar las políticas públicas desde la perspectiva de género?». A: https://www.bizkaia.eus/Home2/Archivos/DPTO1/Temas/Pdf/evaluacion_genero.pdf?hash=4b4c77dd31d8b9b-32cd60b7b9b066cd5

Normativa

Llei orgànica 3/2007, de 22 de març, per a la igualtat efectiva de dones i home, *Butlletí Oficial de l'Estat*, núm. 71, de 23 de març de 2007, BOE-A-2007-6115. A: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-6115>

Llei 11/2016, del 28 de juliol, d'igualtat de dones i homes, BOIB núm. 99, de 4 d'agost de 2016, *Butlletí Oficial de les Illes Balears* (BOIB) núm. 202, de 22 d'agost de 2016, *Butlletí Oficial de l'Estat* (BOE) núm. 99, de 4 d'agost de 2016

(BOE-A-2016-7994). A: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2016/BOE-A-2016-7994-consolidado.pdf>

Nacions Unides, Assembla General (1948). Declaració Universal dels Drets Humans, 10 de desembre de 1948, 217 A (III). A: <https://www.refworld.org/es/docid/47a080e32.html>

Nacions Unides, GAOR (1997). Report of the Economic and Social Council for the Year 1997, 52nd Sess., Supp. No. 3, U.N. Doc. A/52/3/Rev.1 (1997).

Nacions Unides (1975). World Conference of the International Women's Year, México City (19 June to 2 July 1975). A: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/mexico.html>

Nacions Unides (1980). World Conference of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace. Copenhagen (14 to 30 July 1980). A: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/copenhagen.html>

Nacions Unides (1985). World Conference to review and appraise the achievements of the United Nations Decade for Women: Equality, Development and Peace. Nairobi (15 to 26 July 1985). A: <https://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/nairobi.html>

Nacions Unides (1995a): «Declaración y Plataforma de Acción de Beijing». IV Conferència Mundial sobre la Dona, Pequín, del 4 al 15 de setembre de 1995. <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/pdf/BDPfA%20S.pdf>

Nacions Unides (1995b): «Informe de la cuarta conferencia mundial sobre la mujer: Anexos I-IV». A/CONF.177/20/add.1. <http://www.un.org/esa/documents/ga/conf177/aconf177-20add1sp.htm>

Reial decret llei 6/2019, d'1 de març, de mesures urgents per a la garantia de la igualtat de tracte i d'oportunitats entre dones i homes en la feina i l'ocupació, *Butlletí Oficial de l'Estat* (BOE) núm. 57, de 7 de març de 2019, p. 21692-21717. A: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2019-3244

Unió Europea (1991). III Programa de Acció Comunitària para la Igualdad de Oportunidades 1991-1995. A: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ES/TXT/?uri=CELEX:51990DC0449>

Unió Europea (1997). «Tractat d'Amsterdam» (firma: 02/10/1997; entrada en vigor: 01/05/1999). <https://op.europa.eu/es/publication-detail/-/publication/c30a3a4e-1707-4c93-a95e-36f9a8a7f3eb>

Audiovisuals

FORMACIONMZC (13 de febrer de 2019). *¿Qué es la «interseccionalidad»?* Subtitulada a l'espanyol. YouTube. Disponible des de: https://www.youtube.com/watch?v=hBalhlmM3ow&ab_channel=formacionmzc

Fotografies

Fotografia Indígenes de dos esperits:

Wharton James, George (1920). A: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:New_Mexico,_the_land_of_the_delight_makers_-_the_history_of_its_ancient_cliff_dwelling_and_pueblos,_conquest_by_the_Spaniards,_Franciscan_missions:_personal_accounts_of_the_ceremonies,_games,_social_\(14749947305\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:New_Mexico,_the_land_of_the_delight_makers_-_the_history_of_its_ancient_cliff_dwelling_and_pueblos,_conquest_by_the_Spaniards,_Franciscan_missions:_personal_accounts_of_the_ceremonies,_games,_social_(14749947305).jpg)

Fotografia Hijras:

Garten, Michael (2008). A: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hijra.jpg>

Fotografia Fa'afafine:

National Library of New Zealand (1890). A: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Three_Samoan_women_preparing_to_make_kava,_ca._1890.jpg

Fotografia Muxes:

Patiño, Mari (2016). A: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lukas_Avenida%C3%B1o,_Muxe_Performance_Art-ist._Muxes_Zapotecos_de_Tehuantepec,_Mexico1.jpg

Neus Tur Bujosa

(Palma, 1989). Llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració (UB). Màster oficial en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania (UB) i Postgrau en Economia Social i Solidària – Estudis Cooperatius (XESC–UPF). Treballa com a docent, investigadora i assessora en l'àmbit del feminisme jurídic, les polítiques públiques i el *mainstreaming* de gènere, la interseccionalitat, la teoria feminista, les violències masclistes, els drets humans i els drets LGTBIQ. És membre del Grup en Estudis Feministes de la Universitat Carlos III; membre de l'Espacio Feminista de la Fundación Espacio Público, i activista feminista.

**FEMINISMES MUNICIPALISTES:
CONSTRUIR COMUNITAT**

FEMINISMES MUNICIPALISTES: CONSTRUIR COMUNITAT

Meritxell Esquirol Salom

SI L'ESTRUCTURA NO CANVIA, RES NO CANVIA

Sense dubte, en les darreres dècades, l'Administració pública i les institucions han fet molts esforços i han sabut assolir grans avenços en la promoció i coordinació de polítiques públiques per articular les demandes de les dones. Unes demandes que neixen d'una experiència transhistòrica ja que hem estat les gestores de la quotidianitat, tot adquirint un alt grau d'expertesa en allò que significa la convivència comunitària: des de gestionar la criança i l'atenció a persones majors, a acompanyar-nos i donar-nos suport en l'àmbit veïnal; des de compartir la sal quan faci falta, a gestionar espais de suport mutu en temps de crisi; des de reclamar espais segurs, lliures i confortables, a reclamar espais verds als nostres barris; des de guarnir els carrers, finestres i terrasses, a coordinar trobades i festes de les barriades. Una llarga llista exemplificaria el treball que implica la convivència i la sostenibilitat dels nostres barris. Una feina que hem imaginat i construït des de la pròpia experiència. Una feina reivindicada des dels moviments de dones que han pensat i donat forma a l'ideari feminista.

La comunitat és l'eix des d'on poder interpellar a la responsabilitat i la justícia social. I és des d'aquí on hauriem de constituir els pilars de la nostra convivència, tant local com global. Per això és tant important repensar les polítiques feministes des de la comunitat, per no perdre'ns davant una tradició en gestió pública que, més que deure's a l'interès o el bé comú, cau en la temptació d'aplicar-se segons unes relacions de poder –també històriques– cisheteropatriarcal i al servei del mercantilisme econòmic. A causa d'aquesta inèrcia, moltes polítiques públiques o comunitàries han acabat impulsant pretesos processos de democratització que menystenen o simplement instrumentalitzen l'aplicació de les polítiques feministes amb capacitat transformadora.

La transversalització de gènere ha estat una peça clau en la gestió d'allò públic. Ens ha donat moltes eines per identificar quins són els escenaris i els objectius que hem de treballar com a societat per esdevenir més igualitària i equitativa: ha possibilitat la identificació de polítiques i actuacions necessàries i específiques per a les dones, així com discriminar-nos de manera positiva en censos i processos d'accés i de participació social. Ara bé, necessitem que es moguin les estructures. No només volem que ens facin visibles per tenir cura de nosaltres.

Per posar un exemple, no només necessitem que, des d'un «marcador» que ja es pensa massa tard, es computi quantes dones són assassinades cada any per donar compte de les violències masclistes. Tampoc ens cal, només, saber quantes són les que denuncien. El que ens cal és, en tot cas, és que es proposin canvis administratius en l'acompanyament a dones que afronten les violències masclistes posant l'accent en el fet que són els homes qui les cometem. Que siguin ells els «comptats» i no nosaltres. I que quan això passi, no només es dinamitzin campanyes de sensibilització que qüestionin les masculinitats apreses, sinó, també, que l'organisme judicial reconegui que ha nascut des de de l'hegemonia androcèntrica i que encara treballa per ella. I que, a més, tots els dispositius vinculats a la sensibilització, educació i promoció social en facin

un ressò qualitatiu amb propostes renovadores que instin a la responsabilitat i justícia social. Sense aquesta crítica estructural, només estarem establint estratègies basades en la bona voluntat, però no revolucionàries.

De manera similar, no cal que «s'oficialitzin» les nostres capacitats de manera que desemboquin en una feminització acadèmica i laboral. Necessitem que tothom aprengui dels sabers de les dones i del potencial capacitador de la mirada i la gestió feminista. I que no siguin els coneixements històricament masculinitzats els que regulin el comportament heroic de la nostra societat, perquè, inevitablement, acabarem alabant per anecdòtica i no pròpia la presència de les dones en certs àmbits, i acabarem celebrant de manera condescendent la incorporació dels homes en espais i actituds històricament feminitzades.

Si no treballem el potencial revolucionari del feminisme, si no el fem transcendir a la necessària transformació estructural que ens cal, tot el que hem assolit fins avui tindrà un curt recorregut. Tot i que el pitjor és que ens condemna a seguir repetint –per comoditat, inèrcia, i falta de valentia i d'imaginació– tot allò que ens exclou o violenta. Si l'estructura no es mou, res no es mou.

I és que aquesta necessària transformació estructural a partir de la que poder pensar un sistema de relacions comunitàries justes i sostenibles, també passa per repensar i revisar com i des d'on articulem els reclams del feminisme hegemònic.

El feminisme no és universalista en ell mateix, ja que totes les experiències d'arreu són diverses: cada una condicionada pel seu propi context i circumstàncies. I el perill del feminisme hegemònic occidentalista és que, sovint, en els processos de reconeixement de «l'altra», no té en compte cap altre marc interpretatiu que el propi. Deixant fora, desconeixent o desconfiant d'altres mil coneixements que han anat alimentant i construint els feminismes.

No podem oblidar mai que el feminisme no és tant «la proposta» o «la intervenció» a posar en marxa, sinó la pregunta primera des d'on comencem a mirar, proposar i construir. Només aquest exercici ens ajudarà a identificar com ideem i idealitzem el lloc que hem d'ocupar homes i dones en la societat ja que, des d'aquest exercici, començarem a saber identificar i pensar quins són els reptes que cal lluitar per anar cap a la transformació comunitària, global i local, que volem.

Les preguntes a fer són clau: som les dones les que hem d'adaptar i emmotllar els nostres rols segons la societat avanci, o és l'estructura social que els ha imposat qui ha de canviar? Hem de lluitar només per ocupar espais dels que hem estat excloses o expulsades històricament –pensament, jurisprudència, direccions, etc.– o hem de lluitar per transformar, també, aquests espais? És el feminisme il·lustrat i occidentalista l'únic que ha d'emparar el procés transformador o hem d'aprendre dels feminismes que han nascut en uns altres sistemes de relacions entre persones i entorns per fer front a les noves circumstàncies contextuais

que afrontem a mida que el món avança? Hem acabat sobre-institucionalitzant el feminisme hegemònic a través d'una dialèctica competitiva amb l'estructura?

Ens cal un procés d'autorevisió intens i honest respecte de com hem gestionat i organitzat les polítiques públiques, de la mateixa manera que ens cal pensar com aquestes fan visibles i exigeixen els reclams feministes. Un procés de revisió que ha d'assolir un doble objectiu: repensar com construïm i treballem el feminisme i des d'on ho feim; i deconstruir a partir del procés de revisió, les estructures que ens articulen. Un exercici honest i crític que ens porta a l'arrel de la història del nostre pensament. El feminisme ha deixat de ser constituent per ser institucionalitzat. El feminisme no ha de ser universalista, sinó nostre per a les dones i des de les dones en tota la seva diversitat.

IDEALITZAR NO ÉS TRANSFORMAR

Les dones som les que ens hem responsabilitzat dels feminismes. És des de les nostres experiències, les nostres sorts i les nostres limitacions que hem sabut construir una mirada crítica als sistemes de regulació sociopolític i econòmic que emmarquen els sistemes de relacions, i la qualitat dels processos d'accés i participació social. Podríem dir que som les que hem constituït els pensaments i les accions feministes. Però aquest procés de construcció no ha estat, ni és, homogeni ni igualitari segons la situació que cada dona afronta en l'àmbit local (violències, opressions) ni segons la situació que cada comunitat o societat afronta a escala geoestratègica tot tenint en compte les relacions de poder estructurals. A risc de generalitzar per mor de sintetitzar en els exemples, podríem dir que si des d'occident els drets de les dones s'han vindicat des del pensament il·lustrat, des de les comunitats llatinoamericanes o des de l'est, el feminisme s'ha constituït a partir d'una interseccionalitat de violències i opressions diferents de les quals, com es desenvoluparà en l'article proper, les dones occidentals també n'hem format part.

És molt difícil saber la data exacte en què el feminisme comença a existir com a ideologia, en tant que pensament compartit, cohesionat i sòlid. Ja que les opressions són mil·lenàries i potser «sophisticades» en cada període històric, però segur que (auto)percebudes de manera conscient per cada dona en l'àmbit íntim-personal-domèstic-invisible i en qualsevol període històric. Però, si tenim en compte la transcendència pública dels reclams de les dones a occident, podem vincular el naixement del feminisme hegemònic –en tant que reconegut i compartit– a l'època il·lustrada. Un moment complex econòmicament i políticament parlant, en què ja s'observa el fet reaccionari inherent en l'avenç dels feminismes: en ple segle XVIII, mentre Jean Jaques Rousseau en el seu tractat filosòfic *Emili, o de l'educació* (1762), defensava l'experiència democràtica i la defensa dels drets humans des d'un posicionament misogin, Mary Wollstonecraft a *Vindicacions dels drets de les dones* (1792), interpel·lava el posicionament de l'autor exigint el dret al pensament propi i a una agència social digna i igualitària.

És així. El fet reaccionari forma part inherent al naixement del feminisme. I això, a occident, ha estat defensat des del pensament il·lustrat, que ha naturalitzat que el feminisme occidental s'hagi de construir a través d'una dialèctica eterna amb el «poder» patriarcal. Una dialèctica que si bé ha desembocat en la normalització de l'ocupació (física i simbòlica) per part d'algunes dones en espais en els quals, fins fa molt poc, la nostra presència era anecdòtica – doni això compte de l'empresa titànica del feminisme, doncs han passat poc menys de 100 anys–, també ha marcat profundament la manera en com, sense voler-ho, el feminisme s'ha hagut d'articular a mercè de l'esdevenir frenètic de l'estructura.

Amb tot, el feminisme s'ha articular per i des d'una dialèctica més competitiva que no constituent. Mai no direm que la feina de les nostres antecessores ha estat erroni. I més tenint en compte que l'estructura del poder i el fet reaccionari sap reinventar-se de manera continuada. Hem passat de la il·lustració i la solidesa de les institucions a la modernitat líquida, de la industrialització capitalista al projecte neoliberal que privatitza i valora més la gestió que no la reproducció i del colonialisme al neocolonialisme tot blindant les fronteres a cop de pactes econòmics. I el feminisme ha fet front i s'ha articular i sofisticat de manera hàbil per donar resposta i defensar el reclam de les dones.

Però hem de ser conscients del poder de «fagocitar» que tenen les inèrcies del poder, que també són molt hàbils. Sobretot amb tot allò que implica la instrumentalització de reclams, en un principi dissidents al sistema, però que acaba incorporant com a ideals de participació. Tot i que sabem que els feminismes són i es fan des del carrer, la seva representació o la seva discussió pública és mediatitzada segons els discursos del poder. D'una banda, i pagant el preu del reconeixement legítim, el sistema ha aconseguit «privatitzar» els àmbits de discussió feminista a través de lobbys, ONG, i finançaments i subvencions que, per més bona voluntat que tinguin, acaben relegant la responsabilitat social fora del debat públic. I, de l'altra, dissenyant polítiques públiques per apedaçar o palliar que no interpellen l'estructura (vegeu capítol 1). Finalment, reduint el principi de justícia social a marca identitària – que, o exemplifica la imatge de l'èxit de l'emancipació acadèmica i/o laboral de les dones – a través de les «celebrities» o promocionant l'accés de les dones a espais de responsabilitat que no necessàriament han de promoure els valors feministes–, o sobrevictimitza la imatge de les dones violentades –per emfatitzar que som encara dependents i ens han de protegir sense que es treballi de manera sistèmica la perversió del sistema que ens victimitza.

La cultura del consum en la qual habitem, i que s'ha convertit en una de les principals plataformes de participació social de la nostra societat, és camp abonat per aquest procés d'instrumentalització al qual fem referència. Sostinguda pels valors del projecte econòmic i cultural del neoliberalisme – cultura laboral masculina, meritocràcia, competitivitat i individualisme–, la cultura del consum promou una idea d'èxit basada en el poder de l'imaginari cultural –representació– més que en el poder transformador de les nostres propostes i coneixements.

Amb tot, hem perdut el poder, o privilegi, del temps. Hem hagut de contestar tant i tantes vegades als poders que, oh paradoxa!, ens hem fet expertes en poder. Però aquesta expertesa no defensa un poder o lideratge compartit, pròpiament feminista o alternatiu, sinó que, tot i tenir propostes justes i redistributives sobre els models de gestió històrics, ens hem vist empeses a mimetitzar tàctiques i tècniques masculinitzades. De no haver-ho fet, siguem sinceres, mai haguéssim estat reconegudes ni haguéssim tingut un lloc en la palestra de la gestió pública i política.

D'aquesta manera, l'ideal del feminisme s'ha acabat institucionalitzant. Més per la celebració de les noves formes d'accés i participació social, que no per la reivindicació dels canvis socials que necessitem perquè aquestes formes d'accés i participació siguin igualitàries i equitatives. D'alguna manera, el concepte de justícia s'ha substituït pels conceptes de «possibilisme» i reconeixement social: tinc èxit perquè puc ja que aconsegueixo tots els requisits que se m'exigeixen –a saber: la disciplina del cos normatiu, l'assimilació de la cultura laboral normativa, etc.–, i no perquè sigui just –a saber: tenir el dret a conèixer amb i des de la diferència, tenir el dret que la tasca reproductiva i la feina que en deriva es valori igual que la feina productiva, etc.

On queden, doncs, les lluites i les propostes de vida transformadores i amb la capacitat de subvertir l'estructura? Ens és més urgent que mai repensar el lloc i l'espai de lluita a partir del qual cal dissenyar programes, processos i polítiques que reconeguin els valors i les aportacions de la lluita feminista. Perquè com més s'instrumentalitzen, més es despolitzen. Així, els reclams i les polítiques feministes s'han diluït en meres estratègies de transversalització de gènere que, si bé han permès accedir i obrir esclletxes en l'estructura per participar en els àmbits que mereixem, han tendit a prestar poca atenció a com transformarla. Hem idealitzat la participació de les dones sense que aquest accés i aquesta participació siguin transformadors. El feminisme ha deixat ser constituent per ser institucionalitzat.

CONSTITUIR ÉS TRANSFORMADOR

En tot procés d'idealització o institucionalització de qualsevol ideari o pensament, subjau una mirada i/o exercici vertical i unidireccional. És a dir, es construeixen des dels interessos hegemònics, els ideals als quals s'ha de conduir la societat sense partir d'un treball crític, creatiu i basat en les voluntats i les expressions de les persones i els seus contextos. Un exercici que no és fruit d'un procés constituent ja que, com deïem al principi, és per i des de la comunitat des d'on s'ha d'interpel·lar, reclamar i exigir la responsabilitat i la justícia social.

Els coneguts com a feminismes decolonials i els ecofeminismes comunitaris fa temps que fan explícites les queixes a aquest principi institucionalitzador, que no constituent, de la lògica i la dialèctica occidentalista. Doncs en aquests processos unidireccionals i verticals inherents en l'exercici d'idealització-institucionalització es tendeix a no reconèixer la interseccionalitat im-

plícita de qualsevol sistema opressor: no només el sexe determina el poder patriarcal, sinó també les sexualitats, les classes, els orígens, els colors de pell, les cultures, les edats, les habilitats, els factors ambientals, etc. Factors, tots aquests, que determinen com es configuren i promouen els ideals de l'èxit, l'accés i la participació social en diferents contextos, de la mateixa manera que determinen els processos de marginació, exclusió i expulsió social. Així, en el procés d'institucionalitzar-lo, el feminisme occidental(ista) ha pecat d'universalitzador i, a l'hora d'aplicar la transversalització de gènere, ha identificat uns objectius a aconseguir que no donen resposta a la diversitat d'experiències que les dones afronten en el dia a dia.

Al llarg del temps, i d'una manera més o menys conscient, el procés institucionalitzador dels feminismes occidentalistes ha comportat identificar els possibilismes de les dones com a privilegis més que exercicis de dret. Una revelació, aquesta, que ens obliga a acurar, encara més, el procés d'autorevisió del lloc que ocupa el feminisme en la nostra societat i com l'articulem en l'elaboració de polítiques públiques. En aquest sentit, i a la llum dels feminismes comunitaris, poder reconèixer les dones i la comunitat com a subjecte polític del feminisme resulta fonamental. Ja que ens obliga a un canvi de paradigma a l'hora de detectar objectes i objectius de transformació: desplaçar l'atenció específica a les dones-individu i descontextualitzar el marc d'opressions com si aquest fos generalista-neutral, cap a una atenció a la diversitat d'experiències-dones i a l'atenció a la diversitat de contextos-experiències de vida. En un mateix marc de convivència tant local com global.

Els processos constituents interpellen i reconeixen la comunitat en la seva diversitat, com el subjecte i l'objecte de canvi. Els processos constituents parteixen de les realitats contextualitzades i creen un marc operatiu i analític basat en la mesura humana, detectant reptes de canvi transformador així com les persones els senten propis. Fugen del procés idealitzador-institucional. Ens reclamen que si l'estructura no canvia, res canvia. Posen a prova, una altra vegada, el nostre procés adaptatiu i transformador a un reaccionarisme ideològic que, sempre, defensarà el privilegi històric per sobre del reconeixement de la diversitat de veus que hi ha. Hem de fugir dels principis homogeneïtzadors ja que, en definitiva, acaben masculinitzant la cultura de la lluita i el dret a subvertir. Ens hem d'esforçar a traçar propostes, programes i polítiques que integrin la comunitat en la seva totalitat: que no només treballin pel dret a la igualtat i l'equitat de les dones, sinó que, també, transformin les estructures, facin participis i transformin les masculinitats, que impliquin la responsabilitat de diferents àrees i administracions, que apostin per un treball en xarxa, que signifiquin un canvi en la gestió i en les relacions de poder-lideratge, que reconeixin i legitimin les veus de la comunitat simplement pel fet que hi són i existeixen, que promoguin un sistema de relacions de cura i sostenibilitat amb l'entorn, que revisin la cultura econòmica des de les persones i no des de la rendibilitat comptable (aspectes, tots aquests, que es desenvolupen en els capítols següents).

Hi ha tot un seguit de pràctiques constituents en elles mateixes que, per mor dels valors de la cultura neoliberal –competitivitat, individualisme– hem dei-

xat de practicar: escoltar, acompanyar, compartir, conviure, tenir cura. Pràctiques que transformen l'essència de tot el que ens conforma o constitueix com a societat: contribueix a una cultura de la gestió participativa que subverteix una cultura de la gestió vertical i unidireccional; constitueix una memòria col·lectiva que subverteix la memòria basada en les grans gestes; fa possible processos d'accés i de participació social igualitaris i equitatius tot subvertint la cultura del privilegi i el possibilisme; treballa des de les necessitats reals i no les imaginades o percebudes; discuteix la idea de l'èxit basada en la rendibilitat comptable per la idea de l'èxit basada en la sostenibilitat; enriqueix els processos identitaris pensats des de l'individualisme amb una autopercepció més orgànica, amb una reciprocitat de responsabilitats; contradiu una idea de poder en les relacions i les institucions basada en el «jo» amb una idea que reconeix la comunitat com a subjecte productiu i reflexiu.

I ARA, LES PREGUNTES! I FEM-HO FÀCIL!

Com volem constituir-nos? Com volem reclamar i ser reconegudes? Com volem contribuir a la gestió i la sostenibilitat de les nostres comunitats? Com volem transformar i, cap on, les estructures que emmarquen els nostres sistemes de relacions? Com volem interpellar a la responsabilitat i justícia social?

Com volem treballar des dels feminismes?

Perquè és necessari reclamar la cultura de barriades? Perquè és necessari garantir espais de seguretat i confort? Perquè és necessari posar bonics els carrers i mantenir-los nets? Perquè és necessari el temps lliure i el lleure? Perquè és necessari que la criança sigui tribu? Perquè és necessari que la memòria sigui sinònim d'aprenentatge? Perquè és necessari l'habitatge digne, l'accés a l'energia, el comerç local? Perquè és necessari que tots i totes convisquem amb una experiència de dret igualitària? Perquè és necessari que ens acompanyem en aquest camí que és la vida?

Ens és necessari aprendre a gestionar col·lectivament. No només perquè interpella la comunitat, sinó també perquè ens interpella a nosaltres mateixes i per decidir el lloc que volem ocupar en el món, tenint en compte el nostre context de gestió i actuació; les interdependències humanes, naturals, locals i globals; el passat històric exclouent que ha afectat tant la vida i desenvolupament de més de la meitat de la humanitat per posar en marxa una cultura social, política i econòmica restaurativa i redistributiva.

Aterrar les preguntes per donar-los forma, fer-les reals i fer-les viure, és un exercici exigent. És un exercici que requereix d'una planificació que tingui propostes a curt, mitjà i llarg termini. Ningú ha dit que la transformació comunitària és una cosa fàcil. I menys, si es tracta de fer valer una agenda, la feminista, que qüestiona els processos d'accés, gestió i participació social. Però com tot, el més important és el primer: decidir què volem fer i com ho volem fer.

Com dèiem, la comunitat és qui ens dona la mesura. I treballar per ella, partint d'ella, -constituir-nos i no institucionalitzar-, és el que ens farà les coses fàcils. Per això, el coneixement i la identificació del nostre espai d'actuació és prioritari. L'exigència és aquesta: conèixer.

El que ve a continuació ens pot resultar un dels requadres més naïfs i simples als quals ens podem afrontar quan se'ns proposi com a primer esquema o marc de treball cap a la transformació. Però davant l'aparença simplista, el repte: estem preparades per contestar a cada una de les preguntes impuls que es proposen?

Les preguntes del requadre no estan pensades, només, per respondre-les amb una sola paraula. Quan avancem en la resolució, veurem que el que realment es demana és el disseny de tot un procediment i apuntalament de metodologies que no només proposin sinó que instin a fer una proposició continuada. Les exigències són així: des de poc a tot; des del mínim a tota la complexitat i riquesa de la nostra societat.

No només amb una paraula, sinó amb tot, poden orientar la manera de com afrontar la proposta de diferents programes i projectes com la resolució de diferents situacions d'opressió als quals les dones, en tota la nostra diversitat, ens toquem dia a dia.

- Quin és el nostre projecte?
- Per a qui el fem?
- Amb qui ho fem?
- Amb qui treballem?
- Com ho fem?
- Inclou cultura participativa?
- Inclou treball en xarxa?
- Quins són els reptes, limitacions, oportunitats que es detecten en el procés
- En resoldre la primera pregunta, què hem transformat o què ens queda per transformar?

Tot seguit, oferim una guia orientativa que ens permeti treballar les preguntes del requadre. La basem en dues propostes però, ben segur, són aplicables a totes les limitacions, violències o entrebancs que el feminisme ens permet afrontar.

Sigui quin sigui el sexe, la sexualitat, la classe, l'edat, la cultura, l'origen, l'alçada, el número de peu de cada persona i l'amplitud de la nostra comunitat, perquè la nostra comunitat és global, no només local.

- Quin és el nostre projecte:
  - Focalitza en una cosa pràctica: un parc, un poliesportiu, un carrer peatonal, etc.
  - Important: el suggereixes tu o el suggereix la comunitat?

- Per a qui el fem?
  - Focalitza en el context: l'entorn, les persones i la realitat que habiten.
  - Important: només beneficia una barriada/comunitat concreta, o també contribueix al canvi dels nostres municipis sent tota una realitat inspiradora i saludable?

  - Exemple: comunitat on conviu gent de diferents edats, cultures i orígens. Per tant, totes amb un sistema de relacions diferents en el lleure i l'oci, amb l'esport, amb l'economia, amb la sensació de seguretat, amb necessitats d'infraestructures particulars, etc.

- Amb qui ho fem? Amb qui treballem?
  - Focalitza en totes les persones que intervindran en el projecte. Polítics, economistes, juristes, constructores...
  - Important: has pensat en la comunitat per la qual treballes? Les persones, la comunitat, és la principal protagonista.

  - Exemple:
    - Segons el focus i l'amplitud que tenguim –creació d'un poliesportiu per gent gran i/o musulmana, o carrer de vianants on vulguem estar-hi totes per igual–, treballarem amb unes persones o unes altres.
    - Conseqüentment, identificarem quin és l'efecte transformador: accés i ús de les instal·lacions, democratització cultural, etc.

- Com ho fem? Cultura participativa, treball en xarxa?
  - Focalitza en la metodologia de treball segons hagi identificat amb qui ho faràs. Sí, aquí la cosa es complica, la proposta escollida ja es torna exigent. I sí, totes sabem les complexitats, la lentitud i els riscos que comporta un procés participatiu. Però això va d'un projecte comunitari, oi?
  - Important: de qui aprenem quant a metodologies de treball? Podem inspirar-nos en cultures comunitàries d'altres cultures amb qui convivim, o no? Podem inspirar-nos en els coneixements populars de les nostres mares, padrines, tietes, etc.?

  - Exemple:
    - Procés participatiu amb berenars, o a casals de barri, o a AV, o al carrer, o en els locals-carrers per transformar, etc. Cada quan? En quins horaris per tenir cura de la conciliació i garantir l'assistència (horaris escolars i domèstics)?

- Quins són els reptes, limitacions, oportunitats que es detecten en el procés?
  - Focalitza en el procediment dissenyat. No, no l'has contestat abans aquesta pregunta. Simplement és que és fruit del disseny metodològic.

O viceversa, tant se val. Ens dona una perspectiva global d'allò que hem impulsat i com ho volem constituir.

- Important: si et semblava que coneixies bé la comunitat amb qui convius i des de la qual impulsas el projecte, heus aquí una nova exigència: fer-te aquesta pregunta t'exigeix tornar a treballar des dels sabers de la comunitat amb qui treballes.

- Exemple:
  - Fer-nos una bona llista de preguntes que, abans, ens haurà exigit conèixer els hàbits i els coneixements i la memòria històrica de les persones amb qui treballem. Ho fem per aprendre.
  - Mantenir converses constants per acreditar que els reptes plantejats es resolen, o ser conscients, si més no, i gràcies a l'aprenentatge que aquest exercici suposa, de les possibles rèpliques, ampliacions o objectius per treballar a més llarg termini -i si la qüestió material i/o econòmica ens ho permet-.

- En resoldre la primera pregunta, què hem transformat o què ens queda per transformar?
  - Focalitza, de nou, en el que has impulsat-treballes-creus-defenses-contribueixes-etc.
Tornes enrere, per revisar de nou el projecte. No t'estranyi si, en fer-ho, canvia de nom. És l'objectiu: has treballat per ampliar la mirada i saber que el que fas té impacte comunitari. I si, estàs treballant més enllà del que et proposa la primera pregunta: les limitacions són oportunitats.
  - Important: sigues conscient que tu ets la transformada, has après a mirar i projectar d'una altra manera.

  - Exemple:
    - Segurament, el nom del nostre projecte, ja no només serà "Poliesportiu" o "Carrer de vianants"
    - Ara serà:
      - Poliesportiu polivalent amb les cultures. Respectem horaris, l'autopercepció del cos, etc. Promovem la cultura esportiva sostenible i en espais oberts/verds, l'esport en família, el respecte pel nostre entorn, etc.
      - Carrer de vianants amb espais per al lleure, amb mobiliari que permeti les tertúlies, amb mobiliari ergonòmic per a totes les edats, amb un disseny pensat per acollir i celebrar la diversitat cultural, que promogui el comerç local, que tingui espais verds, etc.

I NOSALTRES, ENS TRANSFORMEM!

BIBLIOGRAFIA

ARIAS RODRÍGUEZ, Gina Marcela i VILLOTA GALEANO, Fabián. «De la política del sujeto al sujeto político». *Anfora*, any 14, número 23, juliol-desembre Universitat Autònoma de Manizales., 2007. Colòmbia, p. 39-52.

ESPINOSA FAJARDO, Júlia. *Guía de género para políticas públicas más transformadoras. Observatorio de genero sobre economía, política y desarrollo*. Oxfam, 2018.

GARAY GONZÁLEZ, Nilda. «Procesos constituyentes en América Latina y las mujeres. Otras subjetividades, otra Constitución». *Revista General de Derecho Constitucional*. Universidad de Alicante, 2018, p. 28-47.

MARTÍNEZ, Silvana. «Feminismo Comunitario. Una propuesta teórica y política desde Abya Yala». *Servicios Sociales y Política Social* (Abril-2019). XXXVI (119), p. 21-33.

Meritxell Esquirol Salom

Analista cultural i política feminista. Ha treballat en el món de la cooperació transformadora. Ha estat professora associada per la transversalització de gènere i una mirada ètico-global a la UOC. És doctora en ciències humanes i de la cultura. Comunicació social i institucional especialitzada en anàlisi cultural feminista. Actualment treballa a l'Ajuntament de Palma a l'Àrea de Justícia Social, Feminismes i LGTBIQ+.

**FEMINISME INTERSECCIONAL,
RECONEIXENT LES DONES MIGRANTS I
RACIALITZADADES NO BLANQUES COM A
ÉSSERS TRANSFORMADORS I NO PASSIUS**

**FEMINISME INTERSECCIONAL, RECONeixENT LES DONES
MIGRANTS I RACIALITZADADES NO BLANQUES COM A ÉSSERS
TRANSFORMADORS I NO PASSIUS**

Orokia Clara Traore Diaby i Fatou Kine Diagne Sy

La interseccionalitat és el marc que estudia les diferents *interseccions* o identitats i dinàmiques coexistents per un individu o col·lectiu. D'aquesta manera, l'experiència personal en interaccions socials estarà determinada per factors diferents com el gènere, la raça (com a concepte social) o la classe social, entre d'altres. Per exemple, una dona negra es veurà afectada no només pel masclisme, sinó també pel racisme simultàniament, que crearà una experiència vital totalment diferent a la d'una dona blanca o d'un home negre.

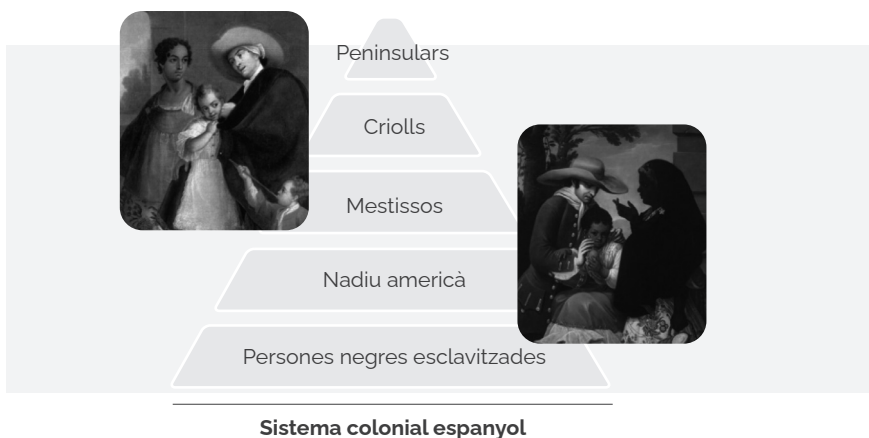
Actualment, vivim en una societat on teòricament totes les persones som iguals en drets o oportunitats vitals, però certs col·lectius són declamats com a éssers passius i no transformadors, com és el cas de les dones migrants. Aquest fet impedeix que alguns col·lectius exerceixin les seves capacitats per transformar o incidir activament en el seu entorn i es vegin afectats per les dinàmiques de poder. La participació en tots els espais és vital per incorporar els seus interessos i necessitats en la societat.

La creació de mecanismes i espais que escoltin col·lectius objectes de discriminacions és crucial per a la creació de polítiques públiques adients, on es tingui en compte tot el conjunt del municipi/societat, i així, retornar-los el seu poder transformador.

En aquest capítol, ens centrarem en la figura de la dona migrant, no blanca i altres formes identitàries subversives com a éssers transformadors i no passius per abordar quines dinàmiques hem de tenir en compte i quins espais poden ocupar per aconseguir-ho. La forma més senzilla de sintetitzar aquests aspectes és dividir aquest capítol en dues seccions principals: a) Dinàmiques a tenir en compte que afecten les dones no blanques i b) Espais o propostes per a la seva reafirmació com a persones transformadores.

Un concepte molt important a tenir en compte és la racialització. Aquest és el procés històric pel qual es van establir diferents categories racials que jerarquitzen la diversitat humana. D'entrada som tots i totes racialitzades, però les persones no blanques es troben a la base de l'escala jeràrquica ja que històricament es va crear un pensament que les considera inferiors i pel qual són discriminades per la seva raça i/o cultura. Un bon exemple és el sistema de castes colonial espanyol, referit succintament en la imatge que hi ha a continuació, on a l'àpex de la piràmide es troben els peninsulars o espanyols nascuts a Espanya que han migrat a les colònies i a la base, les persones negres esclavitzades. A més, dins d'aquest sistema es col·locava als descendents de relacions interracials en una posició superior en relació a la proximitat ètnica que tenien vers als colonitzadors.

A causa de la racialització s'estableix una dicotomia en la qual les persones blanques són éssers actius i transformadors: representen la *normalitat*. I les persones no blanques representen éssers passius i allò aliè i que *no és normal*. Com a resultat, s'estableix un sistema jeràrquic de privilegis i exclusions, dictant l'ordre social i els valors hegemònics del que és bo o dolent, el bell o el lleig, el masculí o el femení.

Figura 1: Representació simplificada del sistema colonial espanyol (Orokia C. Traore, 2022).

Imatge superior esquerra: Pintura de Castas, 5. *De español y mulata, morisca*. Miguel Cabrera (1763), oli sobre tela, 136x105 cm. Col·lecció privada. Llicència de domini públic CC BY-SA. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Cabrera_Pintura_de_Castas.jpg

Imatge inferior dreta: Pintura de Castas, 4. *De español y negra, mulata*. Miguel Cabrera, (1763), oli sobre tela, 136x105 cm. Col·lecció privada. Llicència de domini públic CC BY-SA. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:De_esp%C3%B1ol_y_negra,_mulata.jpg

El racisme és una conseqüència directa del procés de racialització. A més, el racisme ha comptat amb el suport de la ciència, que ha donat legitimitat a aquesta segmentació de la humanitat, branques com la frenologia exposaven teories que defensaven la inferioritat de persones no blanques, definint-les com “menys evolucionades i properes als primats”. Així, es podien justificar atrocitats realitzades durant l'època colonial, l'esclavitud i els genocidis, entre d'altres, ja que no es consideraven éssers humans les persones no blanques.

DINÀMIQUES A TENIR EN COMPTE QUE AFECTEN NEGATIVAMENT EL COL·LECTIU DE DONES MIGRANTS O NO BLANQUES

a) Racialització del sexisme

Una conseqüència directa del procés de racialització és la seva intersecció amb el sexisme. Es presenta el sexisme com un problema que només afecta les comunitats migrants i/o racialitzades no blanques. Un model és la visió discriminatòria que es té de la comunitat musulmana en la qual es considera els homes com a extremadament opressors per comparació als homes occidentals. Es considera la societat occidental com a avançada i sense aquestes problemàtiques.

Figura 2: Exemple de racialització del sexisme.

L'home musulmà es representa com un ésser que exerceix violència sexual i ha de ser neutralitzat per l'home blanc (*mediterraneodigital.com*, 2017).

Un col·lectiu afectat per la racialització del sexisme a la societat espanyola és la comunitat gitana, és un bon exemple de com no s'ha d'haver passat necessàriament un procés migratori per ser una persona racialitzada de forma negativa. Popularment, es considera al poble gitano, des d'una mirada superior occidental, com un col·lectiu que no s'adapta a la societat i que no tracta bé les seves dones.

b) Racisme

Quotidianament es defineix el racisme com una ideologia que defensa la superioritat d'una raça davant les altres, no obstant això, el racisme és un concepte més complex. És una estructura de poder que produeix dominació i desigualtat, des d'una posició que es construeix com a blanca i superior. El racisme és estructural, institucional, i per tant, també quotidià. El racisme es presenta a totes les àrees de la vida: social, institucional, mediàtica i laboral.

Degut a l'omnipresència del racisme, existeixen moltes formes de classificar-ho, un punt important és el racisme estructural. Aquest defineix totes les maneres en què les societats fomenten la discriminació racial mitjançant el reforç mutu de sistemes d'habitatge, educació, ocupació, ingressos, beneficis, crèdit, mitjans de comunicació, assistència sanitària i justícia penal.

Un cas il·lustratiu és el de Samba Martine, una dona que va morir de manera negligent amb la seva llibertat restringida a un Centre d'Internament d'Estrangers (CIE). Els CIE han estat objecte de moltes crítiques per part d'institucions com les Nacions Unides (ONU) per no respectar els drets humans fonamentals dels interns. Cal exposar que trobar-se en situació de no regulació de residència a l'Estat espanyol no és un delictes *per se*, sinó una

irregularitat, per tant, no és del tot lícit internar en condicions pràcticament de presó, i en contra de la seva voluntat, persones que es troben en situació migratòria irregular.

Samba Martine va sol·licitar assistència mèdica fins a deu vegades i només un hospital la va atendre en una ocasió, i a més, el trasllat es va fer en un vehicle policial i no en un sanitari. Finalment, va morir i una autòpsia va determinar que patia la SIDA, malaltia que mai no se li havia diagnosticat i que amb un tractament no hauria estat letal. A més, la política interna dels CIE determina que les persones internades han de passar una revisió mèdica.

El racisme institucional va posar Samba en un CIE, va provocar una negligència mèdica repetida en el temps i, finalment, la seva mort. Tots aquests fets probablement podrien no haver ocorregut si Martine fos una dona blanca i espanyola. El racisme no és una creença individual, es troba també a les institucions que suposadament han de protegir-nos com a ciutadans.

c) Sexualització del racisme

La sexualització del racisme és la forma en la qual el racisme està afectat pel gènere i opera de manera diferent segons el gènere de les persones racialitzades no blanques. Sense anar més lluny, en molts de casos, els homes racialitzats no blancs són estereotipats, com a amenaces dominants en sentit sexual, cultural i econòmic; i les dones, com a víctimes passives, sense capacitat de decisió. A més, les persones racialitzades són normalment hipersexualitzades.

La sexualització del racisme es pot apreciar molt en el mitjans de comunicació, d'entreteniment i productes promocionals. És comú l'ús del cossos de persones negres a la indústria xocolatera, tant en matèria d'explotació laboral com d'estètica, un bon exemple d'aquesta dinàmica és un producte de la marca Nestlé anomenat *Beso de Negra*. Al seu embalatge extern es pot apreciar una representació gràfica d'una dona negra amb un escot pronunciat i al seu costat, la imatge del producte posicionat de forma que evoca la forma d'uns pits femenins negres. A més, si analitzem el nom també, es pot inferir en l'estereotip hipersexual de la dona negra, es dona a entendre que pots comprar el seu petó com i quan vulguis. Per altra banda, és recurrent veure als mitjans estereotips de les dones asiàtiques com a dones servicials i passives, un exemple és l'anunci de la marca de vodka Skyy Vodka anomenat *Inner Peace*. En aquest cartell es pot veure a una dona asiàtica servint vodka al costat d'una dona blanca. La dona asiàtica es troba agenollada i porta un vestit tradicional modificat de forma que sigui més curt i més ajustat, la dona blanca es troba en topless tombada agafant un tassó. El seu llenguatge corporal és molt diferent: la dona blanca es veu relaxada i a la espera de rebre un servei amb la cara "apuntant a càmera" mentre que la dona asiàtica està concentrada en servir i la seva cara només apunta al producte que està servint. Com podeu veure, totes les dones poden ser objecte de la hipersexualització, però les dones racialitzades no blanques estan, a més, subjectes a estereotips racistes.

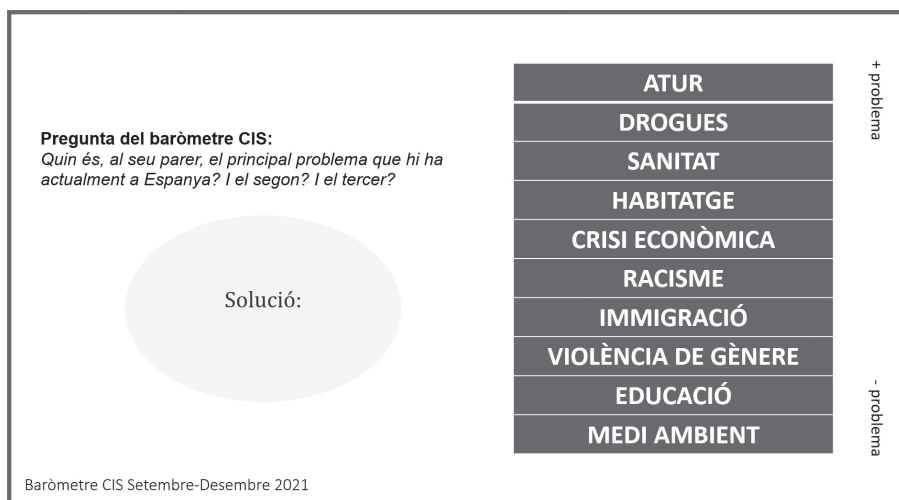
d) Violència administrativa

Tipus de violència institucional que recau sobre col·lectius vulnerables de tota mena. Aquesta es materialitza en una burocràcia excessiva, en procediments lents, complexos... Moltes d'aquestes dificultats venen dictades per llei i són utilitzades com a obstacles.

El moviment Regularització Ja! és un exemple clar d'autoorganització de les persones migrants amb la necessitat de fer front a la violència administrativa.

e) Imaginari popular tremendista de la migració

El tremendisme és la tendència a fer ressaltar els aspectes tremends o terribles d'alguna cosa. A l'Estat espanyol, hi ha una creença popular *tremendista* de la immigració com un fet negatiu. Una representació clara és la pregunta del baròmetre CIS indicada a continuació en la figura 3. El baròmetre CIS és una enquesta feta mensualment pel Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) del govern estatal. Només la poden respondre persones que tenen la nacionalitat espanyola. Entre els resultats del sumari setembre-desembre del 2021 es podria apreciar que la immigració ocupava una posició superior com a problema principal d'Espanya per davant de la violència de gènere, l'educació i el medi ambient. Clarament, és un pensament popular xenòfob (CIS, Baròmetre CIS setembre-desembre 2021).

Figura 3: Alguns ítems de respostes a la pregunta del baròmetre CIS: Quin és, al seu judici, el principal problema que existeix actualment a Espanya? I el segon? I el tercer?

La immigració queda en una posició per sobre de la violència de gènere, l'educació i el medi ambient (Orokia C. Traore, adaptat de CIS, Baròmetre CIS setembre-desembre 2021).

f) Rentades d'imatge: tokenisme, blanqueig lila (purplewashing)

La rentada d'imatge és una pràctica recurrent que fan servir moltes organitzacions comercials, polítiques i/o socials. D'aquesta manera, instrumentalitzen col·lectius amb identitats subversives amb l'ús de la seva imatge per donar una bona impressió al públic general. No obstant això, a excepció d'aquesta visió superficial, aquestes organitzacions encara continuen fent pràctiques opressives amb els col·lectius que abanderaren falsament. En moltes ocasions, aquests blanquejos són emprats per refutar o desviar l'atenció de possibles acusacions de discriminació. Dues maneres de rentar la imatge que afecten directament les dones no blanques són el blanqueig lila i el tokenisme:

- Blanqueig lila: instrumentalització superficial del feminisme com a forma de rentar la imatge d'algunes institucions o entitats corporatives, mentre que durant la resta del temps sostenen pràctiques masculistes.
- Tokenisme: acte de representar de forma molt superficial un col·lectiu discriminat en una organització/agrupació. El paper de la persona *tokenitzada* és tan petit, superficial o banal que realment no afecta l'*status quo* i, per tant, no suposa cap transformació social.

PENSAMENTS I ESPAIS A TENIR EN COMPTE PER ENFORTIR LES DONES NO BLANQUES COM A PERSONES TRANSFORMADORES

a) Adoptar el feminisme interseccional com a forma de pensament

El concepte d'interseccionalitat, com escriu Neus Tur en el capítol 1, va ser plantejat formalment per primer cop l'any 1989 per Kimberlé Williams Crenshaw, acadèmica i professora estatunidenca especialitzada en el camp de la teoria crítica de la raça. El va definir com "el fenomen pel qual cada individu pateix opressió o ostenta privilegi en base a la seva pertinença a múltiples categories socials".

Figura 4: Kimberlé Crenshaw a l'any 2019. Crèdits: Mohamed Badarne (Llicència de domini públic de tipus CC-BY-SA-4.0). [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kimberl%C3%A9_Crenshaw#/media/File:Kimberl%C3%A9_Crenshaw_\(46951501615\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Kimberl%C3%A9_Crenshaw#/media/File:Kimberl%C3%A9_Crenshaw_(46951501615).jpg)

Adoptar el feminisme interseccional com a forma de pensament és imprescindible per l'apoderament de les dones no blanques. Reconèixer les diferents interseccions o identitats i dinàmiques coexistents per un individu o col·lectiu provoca que les accions i mirades presentin un component més empàtic. Considerar els nostres privilegis és primordial per a analitzar les opressions i/o resistències a les quals s'enfronten algunes persones.

- **Tenir en compte els nostres privilegis:** aquesta és una eina clau per a comprendre on ens trobem, tot el que tenim i plantejar-nos si totes les persones es veuen dotades d'aquests elements. Assumir que tothom gaudeix d'una situació administrativa regular perquè nosaltres la tenim ens pot fer desviar l'òptica. Prendre consciència que no és així i que existeixen limitacions i discriminacions bàsiques per a les persones que no tenen aquesta situació regular, situa a totes les persones que Sí tenen aquesta situació regularitzada com a privilegiats. En aquest diagrama ideat per Patricia Hill Collins, podem veure de manera molt gràfica la situació dicotòmica de PRIVILEGIAT - NO PRIVILEGIAT. Observar sota la nostra individualitat quins són els nostres privilegis i quins no ho són ens permet comprendre millor una societat i els marges d'aquesta. Finalment, ens permet identificar amb major facilitat les interseccions amb què es troben moltes dones migrants o no blanques als nostres municipis, administracions, escoles i al conjunt de la societat i legislar de manera conscient i compromesa.

Figura 5: Anagrama dels privilegis i opressions (Hill Collins P. 1992, Traducció per Kine Diagne).

- **Espais:** Creiem en la participació activa de totes les persones que viuen en els municipis, en la seva capacitat transformadora i d'incisió en totes les capes de la societat. Les dones migrants o fills i filles d'immigrants es troben moltes vegades a la base de la nostra societat, però no tenen facilitats espais o eines per què la seva potencialitat, desitjos i projectes es duguin a terme o es vegin materialitzats.

Les persones tenim una sèrie d'habilitats que es veuen desenvolupades o potenciades en certes circumstàncies. Les formes organitzatives de molts grups ètnics, persones que es troben als marges o la mateixa associació de veïns moltes vegades creen o impulsen propostes per a suplir necessitats que no es veuen recollides per part de l'Estat. Entendre a les dones migrants, no blanques racialitzades com a persones capaces de construir té grans avantatges no només per a nosaltres sinó per al conjunt de la societat.

BLOC	TIPUS D'ESPAI
DE VEU Espais d'informació, anàlisi i coneixements	<ul style="list-style-type: none"> • Diagnòstics • Observatoris permanents • Tallers d'identificació • Reunions bilaterals
DE DECISIÓ Espais de confecció i definició de polítiques públiques	<ul style="list-style-type: none"> • Consultes públiques • Debats públics • Consells Municipals • Consells Assessors • Pla Municipal
D'EXECUCIÓ Espais d'impuls i desenvolupament de les polítiques municipals	<ul style="list-style-type: none"> • Àrea municipal • Equip permanent • Oficina d'atenció directa • Casals de dones migrants/dones
DE CONTROL Espais d'avaluació	<ul style="list-style-type: none"> • Publicació de la informació • Mecanismes de transparència i rendició de comptes i resultats • Audiències públiques • Processos d'avaluació ciutadana • Canals de registre de l'opinió ciutadana

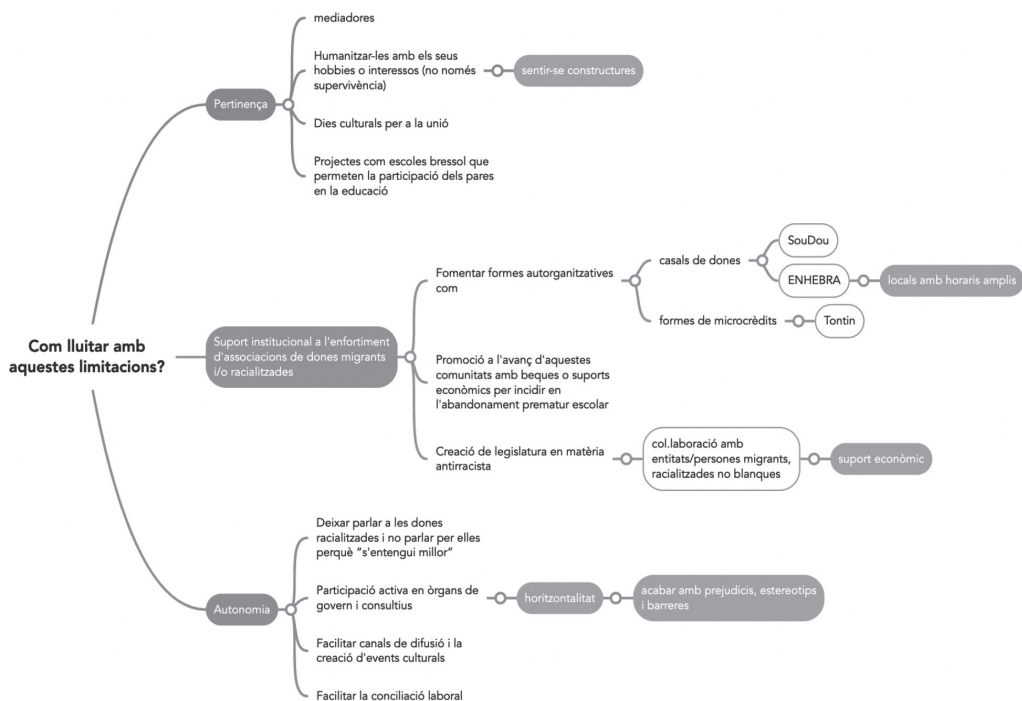
Taula 1: espais que poden ocupar les dones migrant i/o no blanques (Kine Diagne, 2022. Adaptat del llibre d'Alianza por la Solidaridad. *Soy mujer migrante. Soy Sevilla. Guía para la participación institucional de las mujeres migrantes*).

En aquest quadre creat originalment per Alianza por la Solidaridad, es mostra de manera específica espais que poden ser ocupats per dones migrants i la seva participació a nivell institucional. Observem una divisió d'aquestes funcions en: espais de veu, de decisió, d'execució i de control. Observem així,

amb propostes específiques com i quan la participació de les dones migrants no és tan sols recomanable, sinó clau. Espais de mediació, la confecció de legislació en matèria de diversitat, agressions racistes o control de polítiques públiques. Aportar la perspectiva de gènere és una constant en la confecció de polítiques públiques i poc a poc observem una major institucionalització en tant a perspectiva interseccional.

FITXA TÈCNICA

Aquesta fitxa recull els elements claus exposats anteriorment de manera pràctica. Formes d'incisió de manera institucional amb petites accions que hem dividit en qüestions de pertinença, suport institucional a l'enfortiment d'associacions de dones migrants i/o racialitzades i autonomia.

Figura 6: Algorisme de com lluitar amb les limitacions a les quals s'enfronten les dones migrants i/o racialitzades no blanques (Kine Diagne, 2022. Adaptat del llibre d'Alianza por la Solidaridad. *Soy mujer migrante. Soy Sevilla. Guía para la participación institucional de las mujeres migrantes*).

CAS PRÀCTIC

No existeixen fórmules clau per dur a terme un projecte suficientment interseccional o que tingui en compte tots els sectors que participen en la vida d'un poble, municipi o ciutat. Així i tot, considerem que una vegada assolits els

continguts bàsics de la reflexió proposada, aquesta ha d'esdevenir una forma no només de pensar, sinó també d'actuar. Aquí tractarem de manera pràctica un cas de discriminació interseccional que va patir una dona gitana. Exposem la problemàtica i claus i eines per a la identificació de situacions similars. Com operen aquestes discriminacions (en l'àmbit formal, informal i els estereotips que reforcen les situacions de vulnerabilitat de dones gitanes, elements que es poden extreure a dones immigrants, racialitzades no blanques...). També hem confeccionat una fitxa amb els elements clau del document com a eina pràctica.

Figura 7: Infografia d'un cas pràctic de discriminació interseccional cap a les dones gitanes (Kine Diagne, 2022. Adaptat del llibre de Fundació Secretariado Gitano, Tania Sordo Ruz, *Guia sobre discriminació interseccional. El caso de las mujeres gitanas*).

BIBLIOGRAFIA

Ferreiro, H. J. (2012). 'Encerrada sin delito, murió enferma como un número'. Es pot consultar a: https://www.eldiario.es/sociedad/cie-samba-martine_1_5533708.html

Frasquet Aira, R. i Ruiz Pascua, M. (2020). *Introducció als feminismes Interseccionals*. Societat Civil Internacional. Es pot consultar a: <https://www.scicat.org/wp-content/uploads/2020/09/capsula-7-feminismes-interseccionals.pdf>

Hooks, bell (1984). *Feminist Theory: From Margin to Center*. 2nd. Cambridge, Massachusetts, South End Press.

Sordo Ruz, Tania (2018). *Guía sobre discriminación interseccional. El caso de las mujeres gitanas*. Fundación Secretariado Gitano.

Mujeres afroafricanas y ddhh en Andalucía relatos de lucha, cuidados y redes desde experiencias de vidas derribando fronteras (s. f.). Es pot consultar a: https://www.alianzaporlasolidaridad.org/axs2020/wp-content/uploads/2.4-Infografía-Una-Vida-Derribando-Fronteras_DEF.pdf

Un campeón de Kick boxing revienta a 4 musulmanes que intentaban violar a 2 mujeres (19 de gener de 2017). Es pot consultar a: <https://www.mediterraneodigital.com/md-sports/deportes-3/un-campeon-de-kick-boxing-revienta-a-4-musulmanes-que-intentaban-violar-a-2-mujeres>

Orokia Clara Traore Diaby

Graduada en Ciències Biomèdiques (Biomedicina) per la Universitat de Lleida, Mediadora Intercultural certificada per la Oficina de Cooperació al Desenvolupament i Solidaritat (OCDS)

de la Universitat de les Illes Balears (UIB) i Màster en Biotecnologia Aplicada a la Salut per la Universitat de les Illes Balears. Membre de l'Associació Comunitat Negra Africana Afrodescendent d'Espanya (CNAAE), en la secció territorial de Mallorca. Fa anys que participa en organitzacions no governamentals i que imparteix xerrades amb temàtica d'empoderament, antiracisme i justícia social.

Fatou Kine Diagne Sy

Estudiant del doble grau en Dret i Ciències Polítiques i de l'Administració en la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona (UPF). Membre de la Comunitat Negra Africana i Afrodescendent (CNAAE) a Mallorca. Principalment, es dedica a la conscienciació del racisme a l'àmbit de la comunitat.

**DIGNIFICAR LA VIDA I RECONÈIXER LES
APORTACIONS DE LES DONES MIGRANTS
DES DE L'ACCIÓ MUNICIPAL**

**DIGNIFICAR LA VIDA I RECONÈIXER LES APORTACIONS DE LES
DONES MIGRANTS DES DE L'ACCIÓ MUNICIPAL**

Marusia López Cruz

Dones de la meua família o del meu entorn proper han hagut de migrar alguna vegada? Per què? Com varen ser acollides i a quins problemes es varen enfrontar per ser dones migrants?

El 1949, el diari *Agencia Comercial de Venezuela* relatava aquest fet: «Un veler atrotinat va arribar a les nostres costes amb 106 immigrants il·legals a bord. Els sensepapers detinguts, entre els quals hi havia deu dones i una nina de quatre anys, es trobaven en condicions lamentables: famèlics, bruts i amb la roba tota esquinquada».

Tal com ho va relatar Tomás Bárbulo en una entrevista a *El País*: «La majoria eren camperols de Gran Canària que guanyaven 20 pessetes per treballar de sol a sol i que havien hagut de vendre les cabres per pagar les 4.000 pessetes del bitllet, una petita fortuna per a l'època».

Aquesta és només una de moltes històries de migració en què milers de persones de l'Estat espanyol han estat involucrades i no és una realitat aliena per a les persones que són originàries de les Illes Balears. A tot arreu podem trobar nombroses històries d'exili, de migració per necessitat econòmica, de cerca de millors oportunitats de vida. Històries que s'assemblen molt a les de les persones migrants que avui dia arribam a aquest territori.

No obstant això, els qui actualment migram a Mallorca i a les altres illes de la comunitat som considerades moltes vegades «les altres»: les que no tenim res a veure amb la història i amb la vida dels qui han nascut en aquesta terra. O pitjor encara: som les «invasores», les que llevam la feina, les que augmentam la inseguretat, etc. El racisme s'anteposa una vegada i una altra a la capacitat de veure en aquestes «altres» una història que també podem trobar a la nostra pròpia trajectòria de vida.

Qui són «les altres»?

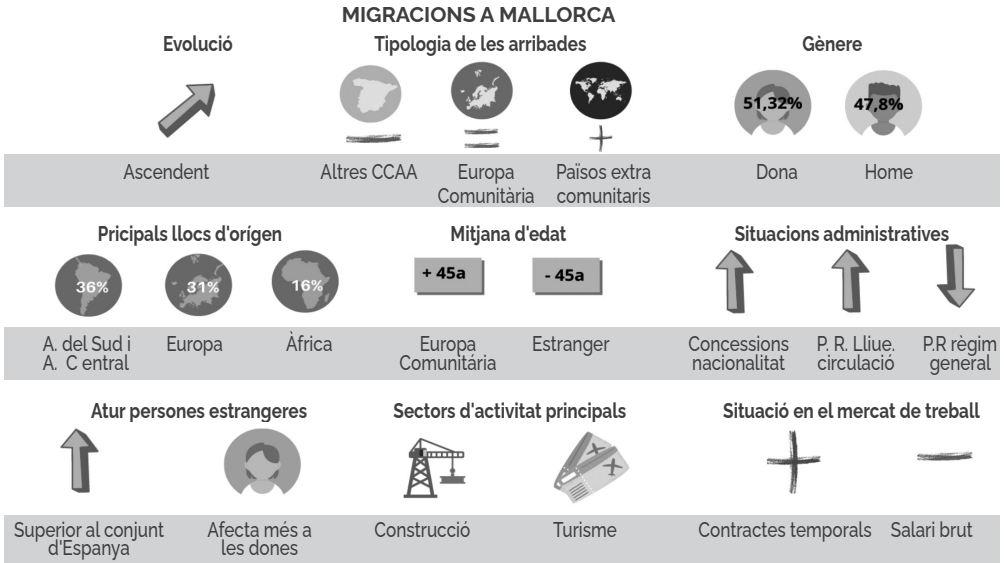
Què sé de les dones migrants que viuen al meu municipi (dels seus sabers, de les seves històries, dels seus problemes, etc.)?

Quins estereotips hi ha envers elles?

Quan es deixa de banda el racisme i la xenofòbia (molt convenients als interessos econòmics i polítics que es basen en l'explotació de les persones migrants), resulta evident que se sap poc de les persones que som considerades «les altres» i això limita la possibilitat de construir una societat justa que valori la diversitat i que se'n nodreixi. Per abordar els problemes de desigualtat i destrucció del teixit social que es viuen actualment a les Illes és essencial mirar i reconèixer les comunitats migrants, saber qui són, quina és la seva història, quins són els seus sabers i estendre-hi lligams d'intercanvi, de cura i de reconeixement mutu.

En una mirada ràpida —a partir de les dades existents—, podem veure la gran diversitat de realitats migrants que hi ha a Mallorca.

El 2021, segons un estudi de l'organització Estudi 6, la tipologia de persones que arribaven a Mallorca des d'altres territoris era:

Font: Estudi 6 (www.estudi6.com)

Els agents públics de cada municipi tenen la responsabilitat de conèixer la realitat de les comunitats migrants sense cap mena de perjudici, ja que només així és possible dissenyar programes i polítiques que no augmentin la bretxa de desigualtat i discriminació que afecta la majoria de persones migrants, sobretot de les que arriben —com moltes persones originàries de Mallorca en el seu temps— fugint de la guerra i la pobresa.

Cal reconèixer a aquestes comunitats la trajectòria de sabers i aportacions que enfortiran el teixit social i productiu del territori municipal i respondre a les necessitats específiques no des de l'assistencialisme i molt manco des de la lògica de la integració, sinó des del reconeixement de ciutadania, d'agència política i drets plens.

TRANSFORMAR LA MIRADA PER DIGNIFICAR LES VIDES DE LES DONES MIGRANTS

Canviar la mirada i, sobretot, la pràctica política i de servei públic cap a les comunitats migrants implica integrar una manera radicalment diferent d'entendre la seva realitat. El canvi de mirada passa per fer un qüestionament crític dels prejudicis propis i de les relacions de poder desigual que els agents públics del municipi exerceixen sobre les persones migrants. Per això, des del sud, ens arriben sabers fonamentals que ens ajuden a transformar aquesta

mirada i, amb això, no només dignificar les vides migrants, sinó també millorar l'acció pública i fer-la més coherent amb les seves obligacions en matèria de drets humans.

Vegem alguns d'aquests sabers:

Feminisme interseccional

Feministes negres i llatinoamericanes des de fa dècades han analitzat i expressat la necessitat de reconèixer la triada d'opressions raça-classe-gènere per desafiar el model hegemònic de *La Dona* universal. Kimberlé Williams Crenshaw explica la interseccionalitat com: «El fenomen pel qual cada persona pateix opressió o ostenta privilegi d'acord amb la seva pertinença a múltiples categories socials (gènere, raça, pertinença ètnica, dissidència sexual, edat, nacionalitat, situació administrativa, diversitat funcional, etc.)».

Des de la interseccionalitat, es fa evident que els factors generadors d'opressió i de desigualtat social no són factors independents. És una eina analítica per, d'una banda, estudiar i entendre les maneres amb què el gènere es creua amb altres identitats i crea experiències úniques d'opressió i de privilegi, i, de l'altra, per donar-hi resposta.

El feminisme interseccional permet reconèixer les múltiples opressions que travessen les vides de les dones migrants i com l'experiència migrant, pel fet que es dona en un context de racisme i xenofòbia, aguditza l'opressió de gènere i posa aquestes dones en una situació d'infraciutadania: discriminades per l'origen i prejudicis racistes, amb els drets condicionats per l'estatus migratori, sense xarxes de suport, amb necessitats urgents que afavoreixen treballs i habitatges precaris, supervivents de múltiples violències, etc.

Ens permet també allunyar-nos de visions estereotipades i qüestionar els nostres privilegis propis i les opressions a les quals podem estar contribuint.

Feminisme decolonial

La colonització europea no és només el procés històric d'entre els segles xv i xix, sinó un esquema cognitiu que assimila l'altra com a ésser primitiu, endarrerit, inferior. Genera relacions socials de poder basades en el sentiment de superioritat. Aquesta visió fonamenta i legitima processos de despulament, d'explotació i de subordinació per part del nord global sobre el sud global i nega sabers i cosmovisions que han demostrat ser menys violents socialment i més sostenibles ambientalment perquè són contraris als interessos europeus.

En nom del desenvolupament, la «civilització» i els «valors democràtics», governs i empreses privades continuen el projecte colonitzador, però per altres vies: projectes extractius, ingerència política i militar, imposició de polítiques neoliberals, etc. L'expulsió massiva de persones cap a països europeus rau moltes vegades en les crisis provocades pel projecte colonitzador.

El feminisme decolonial ens ajuda a entendre i confrontar la corresponsabilitat dels estats europeus —i els poders corporatius que moltes vegades protegeixen— en l'expulsió massiva de persones dels llocs d'origen. Alguns exemples són: els treballs precaris i semiesclaus d'empreses transnacionals que acaben obligant les dones a migrar (com és el cas de les maquiladores, les fàbriques de roba, etc.); el despullament violent d'empreses extractives que desplaça famílies i comunitats completes dels seus llocs d'origen; governs autoritaris i en guerra funcionals als interessos europeus —i, per tant, no són qüestionats internacionalment— i l'impacte desproporcionat d'aquests règims violents en les dones; la condició d'infraciudadania imposada per les lleis i les polítiques d'estrangeria que afavoreix l'explotació (tràfic, treball domèstic i de cura); la negació de la cultura dels pobles originaris, entre d'altres. També ens ajuda a reconèixer com aquesta mateixa lògica afecta les persones no migrants i els mateixos territoris europeus: la precarització del treball i la reducció d'allò públic (que respon a la mateixa estratègia neoliberal imposada als països del sud), la negació i discriminació de les llengües i cultures pròpies (com passa amb el català i la cultura mallorquina); les polítiques extractives com el turisme; l'explotació del treball de cura de les dones en funció d'interessos econòmics, entre d'altres exemples.

Assumir el feminisme decolonial suposa valorar els sabers de les dones migrants i de les seves comunitats i reconèixer-les com a subjectes polítiques que generen alternatives de vida pròpies —i que, per tant, el que necessiten és el gaudi de drets plens— i que, des de la seva història i cultura, poden contribuir i contribueixen a afrontar els problemes de la societat i el territori a què han migrat.

Les dones migrants i les seves comunitats deixen de ser «les altres» que s'han d'integrar i de les quals només es reconeixen les necessitats per ser companyes i ciutadanes amb les quals construir alternatives de vida que confrontin la lògica colonial que tant de mal i patiment ha causat a tothom.

FEMINISME COMUNITARI I EDUCACIÓ POPULAR FEMINISTA

En la construcció de municipis que es nodreixin de la diversitat i garanteixin drets plens per a totes les persones que l'habituen, les comunitats i les dones migrants hi juguen un rol fonamental. Per poder exercir aquest rol, cal potenciar la participació d'aquestes dones i fer-les protagonistes de la construcció d'alternatives públiques per afrontar les seves necessitats i aportar els seus sabers per resoldre problemes comuns. En el feminisme comunitari i en l'educació popular feminista, hi trobam algunes claus pràctiques que poden integrar-se en moltes de les polítiques i dels programes públics dels municipis.

El feminisme comunitari és una acció política transformadora concebuda per les dones i pels pobles originaris d'Abya Yala per als territoris històricament oprimits, que es caracteritza per reclamar un canvi radical de l'ordre patriarcal, capitalista, racista i colonial. Lluita per un pacte social nou basat en la igualtat,

la complementarietat i la reciprocitat entre tots els éssers de la natura sense explotació ni subordinació.

Per al feminisme comunitari, la transformació es gesta a la comunitat. La comunitat és el territori més pròxim de vida, resistència, disputa, creació i lluita (el barri, el carrer, l'escola i altres espais comuns) i també la forma d'organització social basada en la construcció de xarxes de suport i cura mutues i la collectivització dels béns i serveis comuns a què s'aspira.

Des d'aquesta visió, les dones lluiten al territori —on conviuen amb tots els subjectes socials— perquè es reconeixin i es respectin els seus drets i hi construeixen comunitat. Per fer-ho, construeixen espais segurs entre dones (grups d'autoajuda en situacions de violència, cooperatives, espais de cura, creació i atenció de diferents necessitats gestionats per les mateixes dones a les seves comunitats), des dels quals surten propostes que poden orientar l'acció pública municipal.

A l'Estat espanyol hi ha diversos exemples de grups de dones migrants que s'organitzen des d'aquesta lògica:

- Amalgama. Madrid. Associació formada el 2009 per dones migrants llatinoamericanes per treballar en el seu dret a una vida lliure de violències. Han impulsat la Xarxa de promotores comunitàries migrants per la igualtat i prevenció de les violències, formada per voluntàries que acompanyen dones que viuen violència masclista.
- Associació de Treballadores de la Llar i Cures. Saragossa. Un grup de treballadores de la llar i cures va crear el 2017 aquesta associació per valorar el treball d'aquest col·lectiu i per visibilitzar, denunciar i transformar les condicions de precarietat, irregularitat, invisibilitat i solitud en què moltes treballen.
- Poder Migrant: Iniciativa legislativa popular. Procés legislatiu de participació ciutadana per recollir firmes a peu de carrer per a la regularització de les persones migrants i el debat posterior al Congrés.
- Basoa. País Basc. Casa de les defensores i les dones migrants. Un espai físic condicionat per i per a les dones migrants i defensores de drets humans a través de la participació de tota la comunitat.

Una noció important del feminisme comunitari és la de cos-territori: és entendre cada persona en connexió amb el seu territori (el territori no només com un espai geogràfic, sinó com l'espai on es crea i es reproduïx la vida, on descansen les nostres ancestres, on hi ha la nostra història i el nostre arrelament) i reconèixer com el que sent i viu el nostre cos és reflex del que passa al nostre territori i com el que passa al nostre territori impacta en els nostres cossos.

L'extractivisme turístic, per exemple, impacta en els nostres cossos quan precaritza les nostres vides (perquè encareix l'habitatge o l'alimentació, ens obliga a feines precàries, limita els espais on podem estar, etc.); el racisme i el masculisme que es viu als carrers i a les institucions ens fa sentir inferiors, ens emmalalteix i espanta, afavoreix l'abús i l'explotació i pot posar en risc les nostres vides. Per contra, la lluita col·lectiva pels nostres drets ens enforteix, ens inspira; la cura mutua ens dona confiança i seguretat.

Per part seva, l'educació popular feminista és una pràctica educativa del poble, pel poble i per al poble que va sorgir a l'Amèrica Llatina. L'educació popular analitza les experiències quotidianes de manera col·lectiva i crítica, alhora que enforteix la conscienciació a favor de l'organització i la construcció de pràctiques alliberadores i de justícia social a partir dels interessos dels col·lectius marginats.

El feminisme va aportar a l'educació popular —que té entre els exponents principals Paulo Freire— la importància de partir de l'experiència de les dones als espais privats i íntims (el personal és polític); la creació d'espais segurs de dones i per a dones (honrant-ne els sabers de totes sense jerarquies i reconeixent-ne les diferències i desigualtats) i l'aspiració que el procés educatiu sigui una via per construir comunitats de cures i per desconstruir les estructures d'opressió.

Per a l'educació popular els processos formatius no només es donen a l'escola, per contra qüestiona l'anomenada *educació bancària*, que reproduïx les jerarquies i els discursos que són a la base de la desigualtat i de les estructures d'opressió. La comunitat es converteix en l'espai privilegiat d'aprenentatge i l'aprenentatge es converteix en un procés que dinamitza l'organització per resoldre les necessitats dels qui habiten la comunitat.

DIALÈCTICA DE L'EDUCACIÓ POPULAR FEMINISTA

Partir de la pràctica i dels propis saber

Qüestionar la realitat, les percepcions, teoritzar, integrar noves formes de comprendre

Afavorir una pràctica transformadora per a la construcció de comunitats i de ciutats

Tot grup, activitat i procés de participació que s'impulsi des del municipi pot tenir una lògica d'educació popular feminista.

En síntesi, per dignificar la vida de les dones migrants —i amb això millorar la vida de tot el municipi— és fonamental: reconèixer els sabers de les dones migrants i les seves comunitats, qüestionar els privilegis i els supòsits de l'estat modern colonial imperant als territoris europeus i promoure des de l'acció pública municipal pràctiques transformadores aprofitant les experiències i cosmovisions gestades en l'anomenat *sud global*.

BIBLIOGRAFIA

ALTED, Alicia. *Cuando fuimos refugiados*. Es pot consultar a: <https://hugogogc.wixsite.com/fuimosrefugiados/single-post/2016-1-25-la-elvira-un-viaje-solo-de-ida-a-venezuela>

RUBIO, Jaime. *Cuando fuimos refugiados / Cuando los refugiados éramos nosotros*. Es pot consultar a: https://verne.elpais.com/verne/2015/08/25/articulo/1440511017_879100.html

LUGONES, María (2011). «Hacia un feminismo descolonial», *La manzana de la discordia*, vol. 6, núm. 2, juliol-desembre, p. 105-1019.

SEGATO, Rita Laura (2011). «Género y colonialidad: en busca de claves de lectura i de un vocabulario estratégico descolonial», a BIDASECA, Karina i VÁZQUEZ LABA, Vanesa. (comps). *Feminismo y postcolonialidad. Descolonizando el feminismo desde y en América Latina*. Godot, Buenos Aires, p. 17-48.

GUZMÁN ARROYO, Adriana (2019). *Descolonizar la memoria. Descolonizar los feminismos*. Reedició, Llojeta, La Paz.

PERI-FERICAS (2019). *Interseccionalidad: definición y orígenes*. Es pot consultar a: <https://perifericas.es/blogs/blog/interseccionalidad-definicion-y-origenes#:~:text=La%20interseccionalidad%20es%20el%20fen%C3%B3meno,pertenencia%20a%20m%C3%BAltiples%20categor%C3%ADas%20sociales>

Marusia López Cruz

Llicenciada en Etnologia per l'Escola Nacional d'Antropologia i Història (INAH). Té un màster en Gènere i Desenvolupament per la Universitat de Barcelona (UB). Actualment, és codirectora de la Iniciativa Mesoamericana de Defensores, articulació que acompanya defensores de drets humans en risc. Va ser directora per a Mèxic i Centreamèrica de l'organització internacional feminista JASS (Just Associates). El 1994 va iniciar el seu treball en organitzacions en l'àmbit comunitari, per promoure els drets de les dones en zones rurals i indígenes. Posteriorment, va ser coordinadora d'Elige, Xarxa de Joves pels Drets Sexuals i Reproductius i va formar part de l'organització del Consorci per al Diàleg Parlamentari i l'Equitat. És consellera del Fons Global per a les Dones, integrant de l'Assemblea de Protection International i exintegrant del Patronat del Fons de Dones Calala. El 2013 va rebre el reconeixement Women Have Wings Awards i, el 2012, va rebre la Medalla Omecíhuatl de l'Institut de les Dones de la Ciutat de Mèxic.

**COMUNICACIÓ PARTICIPATIVA:
LA CULTURA COM A TERRITORI DE
COMUNITAT**

**COMUNICACIÓ PARTICIPATIVA: LA CULTURA COM A TERRITORI
DE COMUNITAT**

Catalina Gayà Morlà

La Direcció Insular d'Igualtat i Diversitat del Consell de Mallorca, l'any 2022, ens va regalar unes bosses *tote* –bosses de tela– per celebrar el 8 de març amb el lema següent: «Els pobles sempre seran nostres». Encara avui en dia, quan les portam i ens topam casualment amb dones i homes desconegudes que també les duen penjant del braç ens reconeixem, ens sentim part d'un canvi. El lema és una deconstrucció d'un altre: «Els carrers sempre seran nostres». I si bé és cert que els carrers sempre seran nostres, els pobles només ho seran si reconeixem, i feim possible, la cultura com a territori de comunitat. Cadascú des del seu posicionament –des del lloc que ocupa– des d'on es pot responsabilitzar.

La intenció de les pàgines següents és mostrar una sèrie d'eines per tal que les persones que treballen directament en els pobles –i pels pobles– capgirin el concepte de cultura i el comencin a treballar com un territori de i per a la comunitat. Us proposam, des d'ara mateix, que jugueu amb els paràgrafs, que feu el que sigui necessari, fins i tot, saltant-se aquells que no us interpellin o no us siguin útils. Totes les lectures són benvingudes i possibles. La proposta que es fa en el text té com a objectiu ser una reflexió-eina útil que revolucioni els pobles: una eina que cadascú es pot apropiari des d'on consideri que l'interpella per fer precisament que els pobles, igual que els carrers, sempre siguin nostres.

ENS TOCA DUBTAR: EL PUNT DE PARTIDA

Els ecosistemes culturals i creatius s'han llegit, al llarg del temps, com a espais oberts i plurals, pioners en les transformacions socials. La cultura,¹ a diferència de la jurisprudència o dels mitjans de comunicació, ha estat –i s'ha mostrat– com a motor de polítiques pel canvi social, també en el terreny de la igualtat de gènere (Gayà Morlà i Molina Alfonso, 2022). No obstant això, tal com apunten diverses autores, com Marina Garcés o Neus Molina Alfonso des de la cultura –i argumentarem en aquestes pàgines des del relat cultural– sovint s'ha encapsulat l'alteritat (de gènere, de raça, d'origen) en compartiments estancs i folklòrics i no com a agents creadors d'hibridació (García Canclini, 2001) i d'interculturalitat.

I si bé en els darrers anys s'ha fet un esforç per a la representació de les dones en la cultura, els imaginaris que s'han després del model cultural hegemònic han tendit a reforçar els estereotips de classe i de gènere més que no a qüestionar-los. Cicles de dones, festivals de música només per a dones, programacions culturals *tenyides de lila* i amb frases d'Àngela Davis –«El feminisme és la idea radical que les dones som persones»– o Virginia Woolf o literatura i mitjans de comunicació per a dones no són més que estratègies de blanqueig lila (*purplewashing*) que no van a l'arrel del problema.

1 Neus Molina Alfonso analitza la triangulació entre els conceptes comunicació, cultura i feminismes en el marc de la democràcia cultural, per tal de presentar la comunicació com una eina clau perquè les institucions culturals (museus, entitats o centres d'art) integrin relats disruptius com el feminisme a les seves programacions culturals.

D'altra banda, les administracions públiques han posat l'accent sobretot en la indústria cultural sense tenir present que el sector cultural es retroalimenta de la comunitat i aquesta, a la vegada, del sector cultural. En un moment de crisi de relat cultural i en què les institucions públiques s'estan plantejant quina és la seva funció en les comunitats,² cal tornar a les bases i preguntar-se qui té accés i participa de la definició de cultura, des de quins privilegis es regula aquest accés i definició, què es programa i, per descomptat, quins relats i narratives crea –o assumeix– la cultura que es genera des de les institucions de la nostra comunitat i en aquestes. Només treballant amb les respostes que planteja aquest qüestionament a l'hegemonia cultural podrem entendre la cultura com a vertaderament transformadora, i podrem trencar la dinàmica de privilegis entorn de qui se sent representat i qui és exclòs del relat cultural.

Des del nostre punt de vista, la cultura no tan sols ha de tenir l'objectiu d'incloure subjectes, sinó també de transformar el territori. Per tant, les institucions culturals han d'assumir la responsabilitat d'agència individual i col·lectiva.

L'Agenda 2030 –un compromís d'acció global i full de ruta de ciutats i municipis– planteja la necessitat que la cultura estigui al centre del canvi, per tant, en un escenari com aquest ens cal afavorir mecanismes de participació en les comunitats: és a dir, cal que les institucions públiques es responsabilitzin de la vocació envers el que és comú i creïn espais de diàleg, d'interacció, de reconeixement. En aquest exercici de responsabilització cal que assumeixin la diversitat, la crítica a l'hegemonia i el conflicte com a part del procés i promoguin la participació per a la transformació.

De fet, en el procés de transformació, així ho reclamen corrents de pensament que fins ara havien situat als marges, com el feminisme,³ el decolonialisme, els

---

2 Un bon exemple és el fet que l'ICOM, durant una dècada, hagi discutit la definició de *museu* fins a arribar a aquesta definició, molt allunyada dels plantejaments de principis del segle XXI. Avui dia, «Els museus són espais democratitzadors, inclusivament i polifònics per al diàleg crític sobre els passats i els futurs. Reconeixent i abordant els conflictes i desafiaments del present, custodien artefactes i espècimens per a la societat, salvaguarden memòries diverses per a les generacions futures, i garanteixen la igualtat de drets i la igualtat d'accés al patrimoni per a tots els pobles. Els museus no tenen ànim de lucre. Són participatius i transparents, i treballen en col·laboració activa amb i per a diverses comunitats a fi de col·leccionar, preservar, investigar, interpretar, exposar, i ampliar les comprensions del món, amb el propòsit de contribuir a la dignitat humana i a la justícia social, a la igualtat mundial i al benestar planetari» (ICOM, 2019).

3 En el cas del feminisme el primer crit que canvia el relat i demanda una participació activa en la definició de *cultura*, és a l'Argentina: el 3 de juny de 2015, a la plaça del Congrés, a Buenos Aires, i a centenars de places de tot el país, una multitud de veus, fins a 200.000 persones, van cridar «Ni una menos», un crit col·lectiu contra la violència masclista en una part del món, on cada 30 hores assassinen una dona. «Ni una menos» es va instal·lar a l'agenda pública i política, i es va estendre des de Llatinoamèrica arreu del món. Després vindrien els mocadors verds, per un avortament «legal, segur i gratuït». El 2016, les dones de Polònia van aconseguir frenar el pla del govern de prohibir l'avortament en gairebé tots els supòsits, amb una aturada massiva. Va ser un dilluns i es va anomenar *dilluns negre*. El vice-primer ministre de Polònia, Jaroslaw Gowin, va reconèixer que les protestes massives de dones a tot el país havien fet reflexionar el seu partit: «Ens han fet pensar i han suposat una lliçó d'humilitat». En paral·lel, a Mèxic, sorgia el moviment #VivasNosQueremos, per denunciar que cada dia 6 dones són assassinades en

moviments per al canvi climàtic, Black Lives Matters o aquells promoguts per la comunitat LGTBIQ+. Aquests moviments socials, entre d'altres, estan impugnant les formes tradicionals de participació i d'accés, i també els relats culturals fins ara hegemònics. Es tracta d'uns trencaments, de fet, dels que ni les polítiques culturals ni les institucions públiques en poden quedar al marge. De fet, ens cal reconèixer la força de la quarta onada feminista, ja que ha fet pública i global la denúncia de les estructures patriarcales i els privilegis masculins, però també ha assenyalat el capitalisme neoliberal com una de les fonts –pot ser la més important– d'on es justifica i es promou l'explotació de la vida.

És per això que proposam la vinculació **cultura–comunicació–comunitat** com a punt de partida per a unes polítiques culturals transformadores i, per tant, despatriarcalitzades, igualitàries, participades i obertes, sanes i vives.

CULTURA, COM A TERRITORI DE COMUNITAT

El triangle cultura-comunicació-comunitat parteix d'una aproximació antropològica a la cultura: aquella que l'entén com un conjunt de pràctiques a través de les quals els grups humans donen sentit a la seva existència i construeixen comunitat. Podem dir que sense la cultura ens limitariem a sobreviure: a ro-mandre vius. Amb la cultura podem ser –i sobretot imaginar-nos– comunitat. A través de la cultura (pràctiques, relats, experiències, artefactes) ens podem vincular amb les altres persones, ja sigui en l'àmbit corporal, afectivoemocional, simbòlic o material.

La cultura, ja ho va escriure Raymond Williams i avui en dia ens sembla tan pertinent com als anys seixanta, té a veure amb el que ens és comú. És, al mateix temps, receptacle i plataforma dels diferents subjectes que la conformen.

---

aquest país i 40 són violades. A Espanya, les dones també ens vam aturar en una vaga de cures, de consum i de treball, i van sortir al carrer contra La Manada i contra els assassinats masculistes. Les feministes nicaragüenques estaven en campanya contra les detencions ordenades pel règim de Daniel Ortega. A Turquia, milers de dones es rebel·laven contra la croada d'Erdogan en defensa de la família. A Bangladesh, milers de treballadores tèxtils feien vaga per acabar amb la sobreexplotació de la qual s'alimenten multinacionals com H&M, Primark o Inditex. Al Brasil, hi havia protestes en record a Marielle Franco, la regidora i activista pels drets de la dona negra i els homosexuals assassinada després de denunciar la militarització de les faveles. A Bulgària, les dones s'alçaven contra la decisió del govern de l'ultradretà Boyko Borissov de retirar-se de la convenció europea per combatre la violència sexista. A Xile, sortien als carrers per reivindicar el dret a l'avortament. A França, hi havia aturades de dones per «igual treball, igual salari». A Rússia, les dones protestaven contra un govern que havia aprovat que la violència de gènere deixés de ser jutjada pel codi penal i es considerés només un «delicte civil». Als Estats Units, un milió de dones es manifestaven contra la política misògina, racista i capitalista que encarnava el govern del president d'Estats Units, Donald Trump. Després, vindria el #Metoo, que es faria viral i global. També #Cuéntalo, #Timesup. Per primera vegada, una multitud de dones anònimes (i no anònimes) van explicar a les xarxes les discriminacions en primera persona. De cop, vam començar a parlar de com ens sentim quan patim assetjament a la feina, abusos per part de la parella, quan notem el sostre de vidre (o el terra enganxifós) en els llocs de treball, quan les dones som les que gairebé sempre sustentem les cures en una família (Gayà Morlà i Seró Moreno, 2020).

És una forma d'agència dels subjectes i les comunitats, ja que ens atorga una identitat i una forma de comprendre, reproduir i transformar el sistema social.

Entesa des d'aquesta concepció, la cultura fa front a l'hegemonia cultural. Gramsci ho escriu en els termes següents: lluitar per una cultura que impliqui una nova manera de sentir i veure la realitat per –d'aquesta manera– donar pas a un nou grup social que entra (té accés i participa) en la vida històrica amb una seguretat de la qual abans estava mancat precisament per la invisibilització –o menyspreu– del relat cultural. El mateix Gramsci adverteix amb una lucidesa que ens explica la contemporaneïtat que un relat és hegemònic en el moment en què fins i tot aquells als qui no privilegia el senten i converteixen en propi (Gramsci, a Varesi, 2016) i, per tant, el reproduïxen sense qüestionar-lo.

En aquest sentit, ens sembla molt aclaridora la denúncia que fa Hartsock quan exposa que des del punt de vista feminista –Femminist Stand Point (FST)– hi ha perspectives des de les quals les persones en determinades posicions privilegiades no aconsegueixen veure la realitat social de les comunitats properes i no tan properes, i això impossibilita aconseguir una consciència respecte de la totalitat social.

El 1988, Haraway proposa el concepte de coneixement situat i exposa que el feminisme és un moviment de construcció col·lectiva on tothom pot aportar precisament des d'aquest coneixement situat, reconeixement tant la necessitat d'augmentar la presència de les dones i altres expressions de gènere en espais de producció de cultura com d'atendre les veus d'aquestes al debat públic, propi d'una democràcia cultural.

Que són d'actuals i de necessàries ambdues aproximacions! Primer, perquè escolten aquelles persones que, fins ara, no han tingut accés al poder ni a les àrees de presa de decisions. Segon, perquè exhorten a la participació i a la construcció de la realitat social i, per tant, a qüestionar l'hegemonia, visibilitzant els mecanismes d'opressió i de dominació que configuren i reproduïxen el relat cultural hegemònic i en visibilitzen les diferents interseccions d'opressió patriarcal. Un relat cultural que, per què no dir-ho, ha servit al patriarcat com a eina per promoure un model violent «basat en la dominació del gènere masculí sobre el gènere femení» (Lagarde, 2012) i que col·loca les dones en situació de subordinació, per tant, de dependència. Un sistema que no tan sols estructura continguts ideològics, és a dir, naturalitza certes formes de pensar, sinó que també consolida certes formes de sentir.

LES POLÍTIQUES CULTURALS, GARANTIA DELS DRETS CULTURALS

La forma com entendrem i farem cultura dependrà de les polítiques culturals, enteses aquestes com les polítiques que garanteixen –o haurien de garantir– el dret de les persones i les comunitats a expressar-se; a tenir accés i a participar de la vida cultural, i a la construcció d'identitats i de memòries a través de

narratives i relats culturals. Martín-Barbero (1989: 57) subratlla que les polítiques culturals de la comunicació serveixen perquè siguin reconeguts i defensats uns mínims drets col·lectius, el dret a la informació i a la participació ciutadana. Des d'aquesta perspectiva, les polítiques culturals s'allunyen del paradigma de la democratització i es vinculen a la democràcia cultural i als drets culturals, entesos com el dret que té tota persona a participar lliurement en la vida cultural de la comunitat, a gaudir de les arts i a participar i beneficiar-se del progrés científic (article 27 de la Declaració dels drets humans, 1948).

S'ha de recordar que el paradigma de la democratització cultural entén la cultura com un recurs, un bé de consum en un context d'oferta i de demanda on la ciutadania és consumidor-espectador. En canvi, en el marc de la democràcia cultural, la cultura és una pràctica social construïda en el diàleg, amb la qual es promou la participació de les persones com a protagonistes de la creació de la cultura, partint dels seus interessos i necessitats (Ariño, 2010), i configurant espais de diàleg entre persones diverses i amb interessos no sempre –a priori– convergents. Mentre l'objectiu estratègic de la democratització és apropar una cultura ja produïda per les elits a les comunitats, la democràcia cultural treballa per fomentar la participació i la governança cultural, com la praxi política de presa de decisions mancomunades entre la institució i la ciutadania que procuren un canvi de programacions culturals i, alhora, de política cultural pública pensada per i des del bé comú.

Quin paradigma segueixen les institucions culturals de la nostra comunitat?

En la democràcia cultural, la cultura acaba configurant-se com el resultat de les mediacions simbòliques amb les quals ens relacionam com a subjectes –entre nosaltres mateixos i amb els altres– i com a col·lectivitat.

El marc general de la proposta es remunta a la Declaració de Fribourg sobre els drets culturals (2007). Aquesta declaració recull que la participació no solament s'ha d'entendre com consumir cultura, sinó també com «la llibertat de desenvolupar i compartir coneixements i expressions culturals, realitzar recerques i participar en les diverses formes de creació, així com dels beneficis d'aquesta creació». En l'article 5 d'aquesta declaració, s'afirma que els drets culturals «són part essencial de la dignitat humana; per aquest motiu, formen part dels drets humans i han de ser interpretats segons els principis d'universalitat, indivisibilitat i interdependència».

Tot i que ja han passat anys des de la Declaració de Fribourg, avui dia, són bastantes les veus crítiques que exposen que des de les administracions públiques no sempre s'ha desplegat una política cultural que promogui valors igualitaris i participatius. Les polítiques i accions culturals s'han continuat dissenyant des d'estructures que perpetuen privilegis de classe (moltes vegades assumits), heteropatriarcal i verticals, mantenint les exclusions de gènere en els relats, defensant imaginariis hegemònics i reproduint una noció estàtica i universalista del patrimoni i de la patrimonialització.

Per revertir la tendència de les institucions culturals, concebudes com a estructures piramidals, jeràrquiques i patriarcals, cal incorporar la perspectiva de gènere com a marc explicatiu, però també com a metodologia i amb l'objectiu d'integrar la igualtat efectiva com un element indispensable per garantir la democràcia cultural. Les polítiques culturals han de garantir la participació i han de contribuir d'una manera especial en la lluita contra les desigualtats i en l'ampliació dels drets i les oportunitats de les persones per a la creació de comunitats. Assumir la perspectiva de gènere en les polítiques culturals, tal com explica Neus Tur Bujosa en el capítol 1 d'aquest llibre, suposa tenir present «les diferències i desigualtats existents entre homes i dones en qualsevol activitat o àmbit, en l'anàlisi, la planificació, el disseny, l'execució i l'avaluació de les polítiques públiques, tenint en compte la manera en què les diverses actuacions, situacions i necessitats afecten les dones». Per tant, la perspectiva de gènere va més enllà dels considerats problemes de les dones. Ho dèiem al principi: ens toca dubtar i instaurar «la mirada de sospita» sobre la qual escriu Neus Tur. Aquesta mirada ens ajudarà a, de facto, deconstruir el privilegi, fins i tot quan l'hem assumit –i incorporat, fet cos i coneixement social compartit– com a propi i generar un relat que sospiti i qüestioni el punt de vista del coneixement sobre el qual s'ha configurat el relat cultural.

No és aquest l'objectiu de la cultura?

FEM-HO POSSIBLE: LA COMUNICACIÓ FA POSSIBLE LA CULTURA!

La Carta de Roma, aprovada l'any 2020, es refereix a la cultura com «el taller creatiu en el qual els ciutadans poden imaginar respostes als nostres desafiaments comuns» (2020: 1). Fem un exercici hipotètic: si es pregunta quins són els desafiaments comuns a nivell fins i tot global, la resposta transitarà segurament per l'emergència climàtica, la pau i la violència patriarcal.

El que ens planteja la Carta de Roma és:

- a) la cultura és el mecanisme a través del qual la societat plasma visions;
- b) hi ha implícita la necessitat de transformació del present;
- c) implica la possibilitat de revisió d'imaginariis narratius i socials, i
- d) ens posa davant de l'escenari d'entendre i plantejar polítiques del que és cultural no de polítiques de la cultura.

Què succeeix si es planteja la pregunta fent èmfasi en el concepte de taller que recull la proposta?

Llavors la resposta implica pensar la cultura com una pràctica construïda en la comunicació que permet que el món simbòlic pugui ser expressat i utilitzat per generar altres formes de coneixement. Llavors un d'aquests desafiaments serà

la construcció de comunitats –i, per tant, de relats culturals– en què es vinculin subjectes diversos amb la finalitat, precisament, d'abordar els desafiaments comuns.

Ramiro Beltrán defineix la *comunicació participativa* com «el procés d'interacció social democràtica que es basa en l'intercanvi de símbols on els éssers humans comparteixen voluntàriament les seves experiències sota condicions d'accés lliure i igualitari, diàleg i participació» (1993: 65). És a dir, la comunicació emergeix com a dispositiu de construcció col·lectiva de sentits. D'aquesta forma, a la base de la proposta hi ha entendre que les mediacions acaben construint la cultura: ergo, la comunicació és la base per a la construcció del fet cultural i del relat cultural.

La cultura és una resposta que neix, es desenvolupa i es transforma des de la societat i que només és possible a partir de l'exercici de la comunicació, perquè és aquí on es permet a l'individu –i a la col·lectivitat com a interacció de subjectes– intervenir sobre allò que li ha estat heretat i determinat anteriorment per certes normes (Tresserras, 2009: 80). Les cultures es manifesten i es construeixen sobretot a través de processos de comunicació de diversa mena –fins i tot interpersonal–; per tant, cultura i comunicació són dos conceptes ontològicament covinculats. Diríem que allò que és possible en la comunicació depèn també de la cultura en què es troba (recursos, tradicions, expectatives, etc.). Al mateix temps, la comunicació possibilita la cultura.

Joan Manuel Tresserras (1996) exposa que quan ens referim a la cultura ho hem de fer pensant que és un sistema comunitari de llenguatges en acció capaç de construir formes diverses de consciència i pràctica. És per això que partim de la convicció que la cultura es teixeix amb un tipus de comunicació concreta i que cultura i comunicació configuren el temps i l'espai en forma de relats i narratives de l'experiència humana.

La cultura viscuda, experienciada, es comunica a través de pràctiques socials i aquestes ens ajuden a entendre el substrat de qualsevol comunitat humana. És a dir, la cultura és una eina per atorgar sentit, per visibilitzar allò que ens uneix o ens separa i fer-ho des de l'espai situat que ocupam en les xarxes de relacions socials. És, per tant, un sentit pràctic de la vida. La comunicació com a possibilitadora de la cultura és relacional i transformadora, ja no solament en allò que es considera social, sinó amb allò polític: construeix acció i discurs a l'espai públic a través de mediacions que acaben configurant cultura.

Per tant, si la cultura és suma de narratives vives –i en tensió– que configuren un relat, podem dir que aquest relat cultural serà el que crearà comunitat, el que generarà vincles socials identitaris, serà relacional i en donarà una noció comuna d'existència.

A tall de reflexió (i provocació): quins relats expliquen la nostra cultura? com s'han construït? qui ha participat d'aquests relats? segueixen vigents? què passa quan els volem transformar, canviar, actualitzar, fer participatius, igualitaris?

La comunicació com a mediació és un element clau per tal de procurar polítiques culturals i comunicatives que contemplin, fomentin i aterrin en accions lligades a la transversalitat o *gender mainstreaming* en les institucions culturals. És, per tant, un escenari indissoluble de la participació, dels drets culturals i del relat cultural.

El plantejament suposa un canvi radical –gràcies Angela Davis!– en el plantejament clàssic de la comunicació: aquell que entén la comunicació com una eina de difusió de continguts. Un plantejament que, malauradament, encara és vigent tant en l'educació com en la política.

La comunicació és la metodologia necessària per a la interacció i mediació de subjectes (Martín Barbero, 1989). Per tant, és estratègica per fer possible la transversalitat de gènere, ja que permet l'accés de les comunitats, l'apoderament a través de la interacció i dels vincles i la creació de nous relats culturals, per tal de contrarestar les narratives patriarcals (i patrimonials) hegemòniques. Així, per superar un imaginari cultural hegemònic cal involucrar les comunitats com a cocreadores de relats en processos constituents que superin la definició institucional –i hegemònica– de cultura i de la qual es desprenen els discursos (a través de narratives) dels relats hegemònics.

Participar en la vida cultural té a veure en establir vincles a partir del diàleg, conviure amb persones diferents, però potser amb interessos semblants. Com explica Terry Eagleton, té a veure amb «restaurar el valor d'allò comú i públic».

LA METODOLOGIA DE TREBALL EN LA CONSTRUCCIÓ DE COMUNITATS: INVESTIGACIÓ ACCIÓ PARTICIPATIVA (IAP)

La investigació acció participativa (IAP) suposa una metodologia de recerca i aprenentatge col·lectiu. Es fonamenta en la participació activa dels subjectes en totes les fases de creació (Mendia, Luxán [et al.], 2015). La IAP parteix de dos eixos: a) acostar-se a la realitat de la comunitat i b) a través del diàleg generar mecanismes de participació activa de les comunitats.

Entenem que la IAP és, en essència, una metodologia feminista, ja que en el disseny, del qual insistim s'ha de responsabilitzar la institució, es posa l'èmfasi en el fet que:

- a) Les dones diverses hi tenen una participació activa i protagonista.
- b) Hi ha una denúncia dels mecanismes d'opressió estructurals i d'exclusió, donant visibilitat als eixos d'opressió de gènere, classe, ètnia.
- c) Promou el respecte per la diversitat.
- d) Visibilitza una agenda de temes no patriarcals (el disseny ho possibilita).

- e) No és universalista: promou els diferents punts de vista i la reflexió sobre la universalització.
- f) Possibilita el canvi de les estructures narratives del relat. En els relats no es defuig del binarisme (èxit-fracàs / bo-dolent / èpica-drama...).

La proposta és generar una metodologia de recerca i d'aprenentatge col·lectiu, basat en una anàlisi crítica amb la participació activa dels grups implicats, que s'orienta a estimular la pràctica transformadora i el canvi social tenint en compte la transversalitat, la interseccionalitat i la perspectiva de gènere.

La proposta s'emmarca en el *gender mainstreaming*. Com ja s'ha explicat de forma més extensa en el capítol 1, aquesta estratègia es caracteritza per introduir les preocupacions, particularitats i necessitats d'homes i de dones en les fases estandarditzades del disseny, la planificació i l'avaluació de les polítiques culturals. Es tracta, doncs, de fer política cultural pública integrant l'objectiu d'aconseguir la igualtat efectiva de dones i d'homes en els processos de planificació, d'execució i d'avaluació, reconeixent que les desigualtats de gènere existeixen i assumint el problema de la infrarepresentació com un problema públic reconegut per les autoritats competents (Fundación Mujeres, 1999). A través de l'adopció del *gender mainstreaming*, se supera la concepció que la igualtat i, per tant, que la representativitat és una qüestió vinculada únicament a les dones, com a destinatàries de mesures compensatòries i/o correctores de la situació de desavantatge social en la qual es troben. Gràcies al nou marc que ens dona la transversalitat, aquesta visió se substitueix per un enfocament més integral, que considera el conjunt d'institucions i poders públics copartíceps en la construcció de societats més igualitàries i democràtiques, al mateix temps que les mesures, actuacions o activitats que desenvolupen tenen efectes positius per a les dones, però també per als homes. Aplicat a les polítiques culturals i de comunicació, s'entén com que la dimensió de gènere sigui part integrada en els processos de decisió i gestió (Alfama, Cruells [et al.], 2014). El que implica que les institucions han d'integrar la igualtat de tracte i d'oportunitats com a objectiu prioritari en els processos de feina i d'organització i, sobretot, de participació cultural.

En els exemples pràctics següents, que s'exposen a tall de fitxa, es pot observar l'aplicabilitat de la metodologia fora de l'àmbit acadèmic i recollint en el terreny alguns dels conceptes plantejats en la reflexió teòrica. Es tracta d'exemples locals i ens ajuden a mostrar un punt de partida, tant des dels encerts com dels errors i les possibilitats.

EXEMPLE 1. COM T'IMAGINES UN SANT JOAN MILLOR?

Es tracta d'una iniciativa que van dur a terme les dones del Col·lectiu Teranyines, de Sant Joan, poble del Pla de Mallorca, de poc més de 2.000 habitants. L'objectiu de la proposta era recollir el parer de les associacions del poble per entendre com s'hi pot millor la vida i, a més, dibuixar un full de ruta d'accions possibles en el qual les associacions s'hi sentissin interpellades.

DISSENY DE LA DINÀMICA

Es convoquen les 23 associacions de Sant Joan en una dinàmica d'IAP de dues hores per compartir opinions i inquietuds entorn a com imaginar i construir un Sant Joan millor. La convocatòria es fa de manera personal a les presidentes i als presidents de les associacions.

Els assistents, 20 persones, es divideixen en 4 grups de 5 persones. Cada grup té una representant, elegida prèviament per l'entitat organitzadora, que pugui recollir els consensos de la discussió. La conformació dels grups també es dissenya prèviament, tenint present la diversitat d'objectius de les associacions, edats i tarannàs o formes de lideratge de les representants.

DESENVOLUPAMENT DE LA DINÀMICA

S'involucren 17 associacions de les 23 que hi ha al poble.

- 1) Presentació de l'objectiu general de la dinàmica per part d'una de les dones del col·lectiu convocant i explicació de la dinàmica (5 minuts).
  - 2) 30 minuts de treball per grups a l'entorn de la pregunta: Com t'imagines un Sant Joan millor?
  - 3) 10 minuts: recollida pública dels consensos. La representant del grup exposa els consensos en veu alta i aquests es recullen en una pissarra on es dibuixa un mapa conceptual de tots els acords dels grups. En el mapa es van exposant els acords generals de la dinàmica.
  - 4) 30 minuts de treball per grups a l'entorn de la pregunta: com et voldries involucrar com a associació en aquestes millores? Les millores fan referència als acords generals.
  - 5) 10 minuts: recollida pública dels consensos en una pissarra.
- **Resultats de la primera part de la dinàmica: com t'imagines un Sant Joan millor?** El consens dels i les representants de les associacions és majoritari.

Aquest n'és el resum:

1. Les respostes tenen a veure amb un Sant Joan més net, amb una mobilitat més segura i en què la gent sigui més responsable i solidària, que convisqui més i es respecti més i, per tant –aquest va ser un aspecte força repetit– també, que es conegui millor. Pel que fa a la convivència, es parla de la necessitat de propiciar espais de trobada formal, espais concrets, i informals, activitats com estar a la fresca. Va sorgir la necessitat de tenir un espai comú –sense cotxes i a l'aire lliure– que ens vinculi com a veïnats i veïnades, que ens ajudi a conèixer-nos, que doni més vida al poble i, al mateix temps, ens ajudi a relacionar-nos.
- Les representants parlen de la necessitat que les associacions estiguin més vinculades, tant per ajudar-se com també per visibilitzar que fa cadascuna,

posant especial atenció en vincular la gent gran i la infància en les activitats que es programin.

- Es parla també de la necessitat de mantenir els serveis (metge, bancs) i de millorar l'atenció en els equipaments: pensar com podem aconseguir uns serveis que ens facin sentir com un poble viu, més enllà d'un poble dormitori.
- Cal treballar també entre les diferents generacions que viuen a Sant Joan, a través de visibilitzar les associacions i que hi hagi accions conjuntes.
- Es parla de la necessitat de tenir dos espais necessaris per al poble: un espai per a les associacions i un espai per a joves.
- **Resultats de la segona part de la dinàmica: com et voldries involucrar com a associació en aquestes millores?** Es consensuen una sèrie d'accions concretes.
  1. Interactuar entre associacions creant un sistema que ens connecti i que ens ajudi: a) a fer propostes conjuntes a les institucions pertinents; b) a crear un sistema de comunicació entre associacions, per tal de visibilitzar el que feim cadascuna i organitzar una agenda conjunta; c) que ens connecti quan necessitam suport.
  2. Sol·licitar un estudi de viabilitat a l'Ajuntament per tal de poder habilitar, amb una intervenció mínima, l'espai inacabat de l'edifici de tercera edat (sala de damunt el menjador) com a espai conjunt per a les associacions.
  3. Sol·licitar un estudi de viabilitat a l'Ajuntament, per tal de poder habilitar, amb una intervenció mínima, l'actual espai del teatre com a espai per a joves. Simplement, que aquest sigui un espai de trobada lliure, molt simple i amb cadires de plàstic.
  4. Un canvi de gestió en l'Escorxador, que prioritzi la utilització d'aquest equipament públic per part de les associacions i no per a un ús individual.
  5. Promoure una actuació conjunta entre gent gran i infants per fer el camí conjunt cap a l'escola. Es va explicar que moltes padrines caminen a l'hora que els infants comencen l'escola, per tant, podrien ser una ajuda fonamental per fer camins segurs.
  6. Crear una xarxa de voluntariat o un banc de temps per a diferents accions, com per exemple: ajuda en l'ús de les noves tecnologies a la gent gran, acompanyament a persones malaltes o habilitació d'espais conjunt per fer determinades activitats, com per exemple un esport, entre moltes altres accions possibles.

7. Promoure diades de neteja a través del voluntariat.
8. Organitzar una vetlada a la fresca i convidar tot el poble. Estar a la fresca ens vincula i torna les persones a l'espai públic.
9. Respectar les rotlades de persones que surten a la fresca, demanant que no s'aparqui davant d'on sabem que hi ha aquestes rotlades.
10. Conscienciar o reeducar per un ús més sostenible del cotxe per recuperar els carrers per a les persones.

El resultat es presenten davant tots els representants de l'Ajuntament. En paral·lel, les associacions creen un grup de WhatsApp per facilitar l'intercanvi d'informació i es decideix que s'actuarà, a curt termini, en 3 de les 10 propostes. La decisió es fa per consens: cada associació ho trasllada als seus associats, es fa una posada en comú i es trien les tres propostes amb més suport.

Des de llavors, les associacions han aconseguit organitzar conjuntament algunes accions de protesta i han fet pressió per tal de canviar algunes dinàmiques del poble; de moment, sense gaire èxit.

Oportunitats de la dinàmica:

- La dinàmica procura l'accés i la participació de subjectes diversos i implica, en si mateixa, un treball col·lectiu i de reconeixement dels diferents col·lectius participants.
- El procés dialògic crea comunitat i, per tant, enforteix la democràcia cultural, l'equitat i la participació social.

Reptes:

- El principal repte és exigir que el relat comunitari que emergeix en la dinàmica passi a formar part de les polítiques culturals del municipi.

Febleses de la dinàmica:

- No es fa un esforç en el disseny per fer participar persones o col·lectius no associats o que no se senten interpellats en el relat comunitari (en aquest sentit, el capítol 4 d'aquest llibre ens aporta claus per a la reflexió). Col·lectius de migrants, per exemple, no participen de la dinàmica. No estan associats, però són una part important de la comunitat.

EXEMPLE 2. LA REMOR DE LA MEMÒRIA / MUSEU MARÍTIM DE MALLORCA

La recerca s'emmarca en el procés comunitari participatiu que va posar en marxa el Museu Marítim de Mallorca (MMM) el 2018. Durant les primeres jornades de la mar, sorgeix la demanda de la comunitat marítima que el museu treballi amb comunitats pescadores de les Illes per documentar la pèrdua del patrimoni immaterial de la pesca. Es decideix treballar en el Port de Sóller, on el MMM té una de les seves seus, el Museu de la Mar. Es dissenya un primer

acostament als pescadors majors del port, tots ells retirats, i se'ls convida a participar en una primera trobada –en format grup de discussió– en el propi museu per debatre possibles línies de treball. En aquest primer acostament, apareix que la comunitat de pescadors, malgrat que el museu físicament està situat en el barri de pescadors del port, no se sent ni interpellada ni representada per la institució. És més, els pescadors senten que el relat que s'explica en el museu no sols no els té en compte, sinó que fins i tot en nega l'existència, ja que no se'ls esmenta.

Es dissenya una IAP, que parteix de dos eixos: a) acostar-se a la comunitat pescadora del Port de Sóller amb la intenció que aquesta s'acosti (i s'apropriï) del museu i b) a través de les històries de vida dels diferents membres de la comunitat pescadora del Port de Sóller configurar un relat cultural no hegemònic de la mar que ens ajuda a entendre com vivim i com podem viure.

Es planteja un paquet tècnic que combina entrevistes personalitzades, observació, històries de vida i recerca d'imatges històriques, que els propis subjectes entrevistats aportaran i relataran. Es decideix que la cerca de testimoniatges sigui oberta, només que tots ells han d'haver treballat amb les arts de pesca tradicionals i haver nascut entre 1929 i 1945: uns en porten altres. L'univers d'entrevistats és de dotze persones, set homes i sis dones. Els homes són sis pescadors i un mestre de ribera i les dones són sis venedores de peix, una esposa de pescador i una filla i germana de pescador. La recerca s'allarga quinze mesos, de maig de 2019 a juliol de 2020.

Resultats:

A l'inici de la recerca no existeix una comunitat pesquera en el Port de Sóller, vinculada al museu. Existeixen subjectes individuals relacionats –a vegades enfrontats– per vincles familiars o veïnals que s'han dedicat a la pesca artesanal. A l'inici del treball de camp emergeix la necessitat de purgar un altre relat que qualifiquem com a aliè, però fet propi per aquesta generació de pescadors: el relat del poder, és a dir, el dels grans navegants que van viatjar a França a la fi del segle XIX i van establir un comerç florent entre el Port de Sóller i els ports del sud de França. De fet, aquest relat aliè ni tan sols és el dels pares o avis que navegaven en aquestes naus com a marins pobres, sinó que és el dels rics armadors propietaris de les naus amb les quals els seus ancestres viatjaven.

La recerca ens permet documentar i conservar un patrimoni immaterial acumulat en la memòria dels pescadors i venedores de peix del Port de Sóller i, a través de la participació i de la construcció de relat, els subjectes individuals reconeixen l'existència d'una comunitat de pràctica. El museu, en aquest sentit, es converteix en la institució propiciadora o promotora d'aquesta comunitat de pràctica, ja que en el fet de posar en valor la pràctica de la comunitat i emparaular-la construeix un relat que els identifica com a comunitat. Els homes es refereixen als pescadors del port sense reconèixer, al principi, l'existència de les dones com a part de la comunitat pescadora. Elles, en canvi, s'autoperceben com a peça fonamental de la comunitat de pràctica.

Durant la recerca sorgeix una agenda de temes de la qual el museu era aliè: infàncies robades, alcoholisme, resistències. És a dir, la recerca amplia les temàtiques del relat.

Una vegada s'ha duit a terme la recerca, la comunitat d'entrevistats exigeix que el seu relat sigui part del museu, més enllà de la pròpia recerca, és a dir, com a peça exposada. Aquesta exigència suposa una negociació sobre com vol ser representada la comunitat i com vol i pot representar-la el museu. La institució proposa que ho sigui a través de la museïtzació d'un espai fins a aquest moment buit i es creï la sala de La remor de la memòria, on, a través d'un audiovisual i d'una intervenció artística, les persones amb les quals s'ha treballat narren aquest món, el de la pesca artesanal, que està en vies de desaparició del port. Les seves històries de vida també suposen la narració dels últims cent anys d'un territori: així, la reflexió entorn de la pèrdua de la pesca artesanal deriva en una reflexió sobre l'explotació del territori, l'arribada del turisme massiu i com va afectar les formes d'organització social i del territori, l'adaptació i adopció de tecnologies i costums nous, moltes vegades sense una reflexió necessària, la qual cosa ha suposat una crisi de sostenibilitat per al territori que habiten.

Finalitzada la recerca, s'han de negociar nous escenaris de participació en els quals la comunitat continuï sent part del museu. El fet de no haver tingut en compte aquests escenaris durant el procés de recerca genera malestar i abandó per part d'alguns membres de la comunitat.

Què suposa?

- a) Un reconeixement de la memòria col·lectiva i del patrimoni immaterial.
- b) La impugnació del relat hegemònic del museu –la història dels navegants sollerics– i la incorporació de temes com: la classe social, la pesca com a pràctica, la família, les emocions, el rol de les dones, la cura, la supervivència, l'estraperlo, les innovacions tecnològiques, les opressions, els menyspreus, la classe social.
- c) Escoltar les dones.
- d) Mostrar el rol i les aportacions de les dones al camp.
- e) Ser dona i marinera, una possibilitat.
- f) Els referents generen vocacions.
- g) Exposar els obstacles que posa la pròpia comunitat a les dones.
- h) Fer visible com se'n surten.
- i) La cura al centre dona la volta al relat oficial.
- j) Visibilitzar el context i no els subjectes.

Reptes:

- Pel que fa al relat:
  - o El relat és una negociació entre la narrativa hegemònica, construïda des

- o del privilegi, i la popular, ara emergent. Entendre que el relat popular ne-
gocia i a vegades s'imposta del privilegi, incorporant aquest com a propi.
- o No contemplar les dones i el discurs de classe des del folklorisme.
- Pel que fa a la institució:
  - o Generar mecanismes de responsabilització de les possibilitats d'accés i
de participació a llarg termini de les persones que participen en l'acció.
  - o Responsabilitzar-se del relat cultural no hegemònic emergent i contradic-
tori amb l'hegemònic.

ELS POBLES SEMPRE SERAN NOSTRES!

Perquè els pobles sempre siguin nostres cal dissenyar polítiques culturals valentes, descentralitzades, participades que entenguin la cultura des de la quotidianitat i des de deslocalització i que acostin les possibilitats de la creació a les persones.

Quantes creadores viuen als nostres pobles? Quants museus hi ha tancats els diumenges, els dies que les veinades hi podem anar? Quantes biblioteques hi ha buides? Quantes institucions culturals no generen vincles amb les seves comunitats?

Si ho plantejam des d'aquest posicionament polític, la cultura ja no és ni privilegi d'alguns ni és un relat hegemònic ni tampoc té a veure només amb el sector cultural. Participar en la vida cultural suposa fer coses, ser particip –ser cossiera, ser dimònia, assistir al Mobofest, sortir als carrers el 8 de març, aprendre a fer un cistell– amb altres persones, conivir, enfrontar-se al conflicte a través del diàleg i sortir-ne més persona i més comunitat.

Imagina un poble en què les polítiques culturals són dissenyades des de la comunitat i en què la tradició ja no és un relat hegemònic i estàtic, sinó una suma de narratives que s'han construït des de la participació. Imagina un poble en què sector cultural i poble van de la mà.

BIBLIOGRAFIA

Alfama, E. Cruells, M.; De la Fuente, M. (2014), «¿Qué ha cambiado con esta crisis? La transversalidad de género en la encrucijada», *Investigaciones feministas*, 5, 69-95.

Ariño, A.; Castelló, R.; Hernández, G. M.; Llopis, R. (2006). *La participación cultural en España*. Madrid: Fundación Autor.

Beltrán, Luis Ramiro. «Comunicación para el desarrollo en Latinoamérica. Una evaluación sucinta al cabo de cuarenta años». A: *La iniciativa de la comunicación*.

Lima: IPAL, 1993 <www.comminit.com/la/pensamientoestrategico/lasth/lasld754.html>

Ciutats i Governos locals units (2020). Carta de Roma 2020. *El dret a participar lliurement i plenament a la vida cultural és vital per a les nostres ciutats i comunitats*. CGLU.

Eagleton, T. (2017). *Cultura*. Barcelona: Taurus.

Fribourg Group (2007). Cultural Rights Declaration. Fribourg Universtiy.[\[https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals377.pdf\]](https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals377.pdf)

Fundación Mujeres (1999). *Guía para la aplicación práctica del mainstreaming en el ámbito local*. Fundación Mujeres y Dirección General de la Mujer de la Comunidad de Madrid. Proyecto CERES (IV Programa de Acción Comunitario para la igualdad de oportunidades entre mujeres y hombres (1996-2000)), Madrid.

Garcés, M. (2013). *Un mundo común*. Edicions Bellaterra.

García Canclini, N. (2001). *Culturas Híbridas*. Buenos Aires: Paidós.

Gayà Morlà, C.; Seró Moreno, L.(2020). *Ulisses era una dona*. Barcelona: MMB.

Haraway, D. (1998). «Situated Knowledge: The Science question in feminism and the privilege of a partial perspective» *Feminist Studies*, 14, (3), pp.575-599.

Harding, S. (1989). *Feminism & Science*. A N. Tuana (org.), «Is there a Feminist Method?» Boomington and Indianapolis: Indiana University Press, pp 18-32

Hartsock, N.C.M. (1983). «The Feminist Standpoint: Developing the Ground for a Specifically Feminist Historical Materialism». A Harding, S.; Hintikka, M. B. (ed.), *Discovering Reality*. Synthese Library, (161). Springer: Dordrecht.

ICOM (2020). La creación de una nueva definición de museo – la columna vertebral del ICOM. <https://icom.museum/es/normas-y-directrices/definicion-del-museo/>

Lagarde, M. (2012). *El feminismo en mi vida: hitos, claves y utopías*. Ciudad de México: editorial Horas y Horas.

Martín-Barbero, J. (1989). *De los medios a las mediaciones*. Comunicación, cultura y hegemonía. Barcelona: Gustavo Gili.

Mendia, I.; Luxán, M.; Legarreta, M.; Guzmán, G.; Zirion, I.; Azpiazu, J. (2015). «Otras formas de (re)conocer. Reflexiones, herramientas y aplicaciones desde la investigación feminista» Bilbao: [Hegoa/SIMReFhttp://publicaciones.hegoa.ehu.es/assets/pdfs/329/Otras_formas_de_reconocer.pdf?1429005444]

Tresserras, J. M. (1996). La cultura popular en els orígens de la cultura de masses. *Comunicación y estudios universitarios*, (6), 73-80.

Tresserras, J. M. (2009). «La necessitat d'articular un espai català de cultura i comunicació» núm. 3. La construcció d'espais de sobirania. *Eines per a l'esquerra nacional*, 79-88.

Varesi, G. (2016). *Apuntes para una teoría de la hegemonía en Gramsci*. Ciudad Autónoma de Buenos Aires. Bitácora Ediciones.

Williams, R. (2001). *Cultura y Sociedad. 1780-1950. De Coleridge a Orwell*. Nueva Visión. (Treball original publicat el 1958)

Catalina Gayà Morlà

És doctora en Comunicació i professora lectora Serra Hunter del Departament de Mitjans, Comunicació i Cultura (UAB). És la presidenta de la Comissió d'Igualtat de la facultat de Ciències de la Comunicació. És investigadora de Xharazad. Grup de pensament i acció narrativa en Cultura i Comunicació. També de Cos i Textualitat, ambdós de la UAB. Ensenya Politiques culturals en temps de capitalisme global, al màster del Departament i Escriptura Periodística, en grau. Fins el 2020, va ser consultora de la UOC en el màster de Noves Narratives i professora de Mirada i mètode en el màster de Periodisme Literari de la UAB. Ha dirigit l'Estudi sobre les percepcions entorn de les violències masclistes i la igualtat entre els joves de 14 a 18 anys de les Illes Balears; «Dona'm la mar», projecte del MMB entorn de com incorporar les dones en les seves narratives; «La remor de la memòria», projecte participatiu del MMM. Per al MMM, ha estat curadora de l'exposició permanent. Actualment, dirigeix «Tros de dona», projecte del Museu de la Vida Rural. Té més de 20 anys d'experiència com a periodista en diferents països, entre ells Mèxic, on va treballar per a la revista *Cambio*, de Gabriel García Márquez. És autora, entre altres, d'*El mar es tu espejo* (2017, Libros del KO) i d'*Ulisses és nom de dona. Un relat no oficial de la mar* (MMB - Diputació de Barcelona, 2021).

TRANSFORMACIÓ FEMINISTA DES DELS SERVEIS SOCIOCOMUNITARIS

**TRANSFORMACIÓ FEMINISTA DES DELS SERVEIS
SOCIOCOMUNITARIS**

Bel Ortega Sancho

*L'empenta per defensar una bona causa me l'ha donat,
sobretot, el fet de ser dona.*
Natza Farré

D'acord al consens en la definició aprovada a Melbourne el 2014 per la Internacional Federation of Social Workers, el treball social promou el canvi i el desenvolupament social, la cohesió social i l'empoderament i l'alliberament de les persones. Els principis de la justícia social, els drets humans, la responsabilitat col·lectiva i el respecte a la diversitat són fonamentals per al treball social. A més, involucra les persones i les estructures per fer front als desafiaments de la vida i augmentar el benestar.

Així, la disciplina del treball social –tot i ser relativament jove– va lligada a qüestions humanes de primer ordre, ja que posa les persones en el centre, com a protagonistes de la seva transformació. Podem dir que el treball social ens dona els coneixements i les eines que ens permeten acompanyar les persones, les famílies, els grups i les comunitats en el camí cap a un món millor, entès aquest com el nostre entorn més proper, el que ens envolta, el que ens alimenta i ens xucla al mateix temps. L'empoderament i l'autonomia en aquest camí de transformació són claus. Per això, és a les nostres mans encaixar les peces cap a la igualtat. Les responsables, al cap i a la fi, som nosaltres, les persones.

D'altra banda, no podem negar la presència majoritària de dones en el treball social, en l'exercici de la professió, tant en els inicis com en l'actualitat. De fet, segons el IV Informe de Serveis Socials a Espanya del Consell General del Treball Social, 9 de cada 10 professionals són dones al conjunt de l'Estat, si bé a les Illes Balears aquesta xifra es redueix significativament, amb 7 de cada 10. En aquest sentit, consider que no és una qüestió que s'hagi de tractar com una problemàtica, sinó, més aviat, com una oportunitat, emmarcada, per suposat, en un sistema patriarcal i en com afecta la posició, l'execució i l'impacte de la nostra activitat professional. No hem d'obviar que els esforços per reivindicar el treball social com a eix central de la intervenció social no s'han d'agafar com a quelcom secundari, és a dir, hem de treballar per a l'empoderament professional que ens alliberi de les limitacions que ens han afectat, històricament lligades a la feminització assistencialista, demostrant que les treballadores socials no som simples proveïdores d'assistència, sinó que som agents actives de canvi i transformació. Per això, és necessari que el treball social vagi lligat al feminisme, ja que la concepció de mobilització social i empena personal, i també política, per a la transformació social són punts que tenim en comú.

El camí cap a la igualtat ens convida a caminar juntes.

En aquest capítol, voldria compartir una proposta de transformació feminista des dels serveis sociocomunitaris, entesos com a serveis públics propers a la ciutadania amb un objectiu clar de fomentar el benestar social i la garantia dels drets socials. He d'afegir, però, que no present la reflexió com una resposta única i tancada, si no, més aviat, com a eina inspiradora per a companyes de la professió i d'altres que creguin que la justícia social i la igualtat són valors pels quals mereix l'esforç de mobilitzar-se.

EL TREBALL SOCIAL COM A DISCIPLINA TRANSFORMADORA

Qualsevol circumstància que afecti les relacions socials, és a dir les interaccions de les persones amb la societat, resulten d'interès per al treball social. I les relacions desigualitàries de les dones en el context social local són un punt de partida. La desigualtat entre homes i dones és una qüestió sistèmica i arrelada en una estructura patriarcal que s'ha consolidat al llarg de la història de la humanitat i que ens afecta globalment i, per suposat, també localment. Aquesta injustícia s'ha anat posant en evidència i s'ha fet necessari que els poders públics, els agents socials, els referents teòrics i la comunitat en general s'hi implicassin per teixir un marc que posi de manifest la necessitat de construir eines que permetin caminar cap a una societat més igualitària.

Els orígens de la disciplina i les mares del treball social són encara una referència obligada i lligada igualment al tema que ens ocupa, és a dir, tot i que hagi passat més d'un segle, podem extreure i seguir posant en valor els principis fonamentals de l'acció social. I, tal com hem dit, si bé les dones de referència en els inicis de la disciplina són molt nombroses, és essencial fer esment a dues dones inconformistes i que van ser clau per la seva lluita incansable en pro de les persones en situació de vulnerabilitat, en general, i de les dones, en particular. Es tracta de Concepción Arenal (1820-1893), precursora del treball social a Espanya, i Mary E. Richmond (1861-1928), referència nordamericana i creadora de la sistemàtica bàsica del treball social, que recollí en la seva obra *Social Diagnosis*. Ambdues van fer importants contribucions i van aplanar el camí cap a la igualtat, lluitant per l'accés de les dones a l'educació i la vida pública, el sufragi universal, l'abolició de l'esclavitud, etc. Així, els inicis de la disciplina ens demostren que l'inconformisme en relació a la realitat és una inspiració constant i un motiu de resistència no violenta que ha de persistir avui en dia.

D'acord amb les paraules de Mary E. Richmond en la seva obra de referència: «L'única pràctica lamentable del treball social és aquella que s'acomoda a una certa rutina, a l'adopció invariable de les mateixes mesures davant qualsevol situació sense cap reflexió prèvia o esperit d'aventura» (Richmond, 2005).

El treball social és clau en la transformació feminista i els serveis sociocomunitaris, com a porta d'entrada de la ciutadania al sistema públic de serveis socials, són essencials en les possibilitats de canvi social basades en el coneixement de la realitat que ens envolta i les actuacions i esforços comuns cap a una transformació feminista local.

Cal afegir que la igualtat no només depèn dels serveis socials, aquest seria un error imperdonable, sinó que la consecució de la igualtat resulta una qüestió transversal, amb la implicació de diferents disciplines i àrees municipals, amb la implicació personal, en el nostre dia a dia, de totes les persones, i, sí, la implicació política. No podem obviar que el camí del feminisme és un llarg trajecte per a les dones (Vidal, 2020).

PER QUÈ UNA PROPOSTA DES DELS SERVEIS SOCIOCOMUNITARIS?

La Constitució Espanyola, en l'article primer, ja esmenta la igualtat, entre d'altres, com a valor superior de l'ordenament jurídic en el marc d'un Estat social i democràtic de dret. A més, en l'article 9.2., afegeix que són els poders públics els responsables de promoure les condicions perquè aquesta igualtat sigui real i efectiva, i responsables de remoure obstacles i de facilitar la participació en la vida social de tota la ciutadania. Tot això, sense perdre de vista que les competències en matèria d'assistència social són assumides per les comunitats autònomes. Lligat a aquest precepte, i d'acord amb el nostre Estatut d'Autonomia (el de les Illes Balears), les institucions pròpies d'aquesta comunitat autònoma han de promoure el desenvolupament sostenible encaminat a la cohesió social, per això compta amb competències com l'acció i benestar socials, la protecció social de la família o les polítiques de gènere, algunes de les quals han estat transferides a les institucions insulars els darrers anys.

Amb tot, la llei base en matèria d'acció i benestar social en l'àmbit autònom és la Llei 4/2009, de serveis socials de les Illes Balears, que estableix com a objectius de les polítiques públiques en aquest àmbit el de millorar la qualitat de vida, fomentar la cohesió social i la solidaritat, promoure la participació de la comunitat a l'hora de resoldre les necessitats socials i afavorir la igualtat efectiva de les persones, entre d'altres. Així, i en referència a la norma, promoure la igualtat i eliminar les violències masclistes són una clara necessitat social, ho veim cada dia, i no podem permetre que es qüestioni.

Pel que fa als serveis sociocomunitaris, la normativa esmentada estableix que són el primer nivell del sistema públic de serveis socials, és a dir, són el punt d'accés més immediat de la ciutadania, fet que ha de garantir la proximitat a les persones usuàries, amb un caràcter polivalent i preventiu. A més, també posa de manifest la necessitat de coordinar-se amb el nivell següent: els serveis socials especialitzats, i d'altres, com els serveis de salut, educatius, d'habitatge, etc.

Entre les principals funcions dels serveis sociocomunitaris destaquen: elaborar un pla d'intervenció comunitària, fer actuacions preventives, fomentar la participació de la ciutadania i prestar serveis d'intervenció socioeducativa. Aquesta és la base normativa a partir de la qual es desenvolupa aquest capítol, com veurem a continuació.

En aquest punt, però, cal afegir les disposicions que, amb la mateixa finalitat, estableix la Llei 11/2016, d'igualtat de dones i homes a les Illes Balears, també de referència obligada. El capítol VI, sobre drets socials bàsics, promulga que les administracions han d'integrar la perspectiva de gènere en els diferents programes destinats a garantir els drets socials bàsics. A més, fa referència a la necessitat d'impulsar la creació d'infraestructures, programes i serveis sociocomunitaris als quals puguin accedir fàcilment les persones interessades per simplificar el compliment de les responsabilitats familiars, la cura i l'atenció de menors i de persones en situació de dependència i la promoció de la igualtat entre dones i homes.

Si bé és cert que els esforços s'han centrat principalment en la intervenció i l'atenció lligada a les conseqüències del sistema patriarcal que afecten les dones, cal anar una passa més enllà, sense que sigui exclouent, i centrar els esforços en les causes, atacar el problema des de l'arrel. Atenent, per tant, les actuacions preventives que els serveis sociocomunitaris han de fer i en relació amb la necessitat d'intervenció comunitària, sense obviar la participació de la pròpia comunitat, tot això ens dona una base idònia per facilitar el canvi comunitari cap a la igualtat.

D'acord a l'article 12 del Codi Deontològic del Consell General de Treball Social, tenim la responsabilitat d'exercir la nostra professió a fi d'identificar i desenvolupar les potencialitats i les fortaleses de les persones, els grups i les comunitats per promoure'n l'empoderament.

Cal afegir que totes aquestes consideracions ens donen un camp d'intervenció molt ampli, però l'essencial és la mirada posada en la proximitat, en les persones i grups dels municipis, en la comunitat en sí mateixa. El treball social ens brinda l'oportunitat de desenvolupar la nostra tasca en la comunitat, a fer feina per transformar els nostres municipis, amb una mirada feminista i a través de les persones.

LA INVESTIGACIÓ COM A PUNT DE PARTIDA

L'estudi de la realitat que ens envolta és la clau indispensable per dissenyar estratègies amb impacte a les barriades o als municipis, sigui en el camp que sigui, i amb més valor encara en el cas de les qüestions relacionades de manera directa amb les persones, el seu benestar social i el seu futur com a ciutadà. Al cap i a la fi, analitzar la realitat significa «apropar-s'hi, desvetllar-la i conèixer-la, amb la finalitat de millorar-la, ja que la realitat és quelcom que ens ve donat, que existeix [...]». Implica saber on som, on volem anar i com fer-ho» (Pérez, 1994). A més, aquesta anàlisi suposa un aprenentatge durant tot el procés, no només per a la persona investigadora, sinó, també, per als agents i la comunitat que hi participen, com a autors actius i conscients en aquesta primera fase de transformació. La investigació social des d'una perspectiva municipalista esdevé imprescindible en relació a la transformació feminista comptant amb els serveis sociocomunitaris com a marc impulsor.

Pel que fa a la metodologia, no entrarem en paradigmes de la investigació social, ni en el desenvolupament de diferents tècniques, quantitatives o qualitatives, ja que no és l'objectiu que ens ocupa. El que sí és digne d'esmentar és que la implicació de diferents representants comunitaris municipals serà clau en investigacions socials que tinguin per objecte la promoció de la igualtat local, ja que és un camp abonat per adherir-se posteriorment a les activitats estratègiques planificades en la fase d'intervenció comunitària.

Un motiu més per promocionar els estudis socials en referència a la igualtat en clau local són els plans locals d'igualtat, mesura impulsada a l'illa a través del

Pacte ciutadà per una Mallorca lliure de violències masclistes, al qual molts de municipis es van adherir en el seu moment. Les declaracions institucionals han desdevenir un fet que de tenir una base consistent i sòlida en relació a la realitat en la qual es pretén intervenir. Si no sabem quina és aquesta realitat, resultarà inútil qualsevol proposta que vulguem accionar.

Amb tot, l'absència d'un estudi recent de les desigualtats entre dones i homes, o de l'impacte de les violències masclistes pel que fa als municipis, o que estiguin en procés, no significa que s'hagin de deixar d'aplicar programes de promoció de la igualtat o de prevenció de violències masclistes en el municipi. Si bé és cert que s'hauran de redissenar en relació a les conclusions de l'estudi quan s'hagi finalitzat, per adequar els objectius a una realitat concreta, analitzada a través de mètodes i instruments científics, propis de la investigació social. El que no ens podem permetre és no fer res, continuar igual: l'apatia és un perill per al futur, de manera que necessitam un motor per transformar des de l'entorn local, i un estudi de la nostra realitat més propera és la peça que ens acaba d'impulsar.

LA IMPORTÀNCIA DE LA (TRANS)FORMACIÓ

Etimològicament, el prefix *trans*, que prové del llatí, significa *a través de*, i *formació*, d'acord amb els orígens etimològics, és *l'acció i efecte de donar forma*. És en aquestes accepcions on trobam el punt de partida d'aquesta qüestió: la transformació feminista a través de la formació. La formació esdevé clau en qualsevol procés de canvi i més en els que van lligats a realitats socials complexes que estan en procés d'atendre i visibilitzar dificultats presents en la meitat de la població: les dones.

La formació en perspectiva de gènere ens proporciona una mirada crítica de les desigualtats existents i perdurables entre dones i homes, i un enfocament que ens dirigeix cap a la transformació social, que ens ocupa com a professionals de l'acció social, amb garanties d'igualtat efectiva. No podem passar per alt que qualsevol intervenció en el nostre camp requereix d'una anàlisi amb enfocament de gènere per no contribuir, amb l'acció o l'omissió professional, a la perpetuació d'aquestes desigualtats.

Les treballadores socials comptam amb un bagatge formatiu ampli i divers. En aquest sentit, la lògica ens fa pensar que la perspectiva de gènere ja és present en totes les universitats públiques i que qualsevol assignatura l'assumeix en els seus desenvolupaments. Tant de bo m'equivoqui, però pens que estam encara enfora que això sigui una realitat. Aniré més enllà, pel que fa al treball social en molts de plans d'estudi d'universitats públiques no hi ha una assignatura obligatòria sobre feminismes, estudis de gènere o prevenció de violències masclistes, en tot cas es presenten com optatives. Si les persones que intervenim no som conscients o no valoram com cal quina és la problemàtica estructural que ens afecta a les dones, els avanços i les millores que puguin dur a terme els serveis socials seran escassos o, fins i tot, contraproductius.

Pel que fa a les professionals dels serveis sociocomunitaris, serveis de primera línia, porta d'entrada de la població, la formació en perspectiva de gènere hauria de ser ineludible i actualitzada. Estam davant una problemàtica social d'una profunditat quasi inabordable i no ens podem permetre, com a professionals de la intervenció social, que els processos que acompanyam condueixin per un camí que perpetua dinàmiques masclistes, ja siguin individuals, familiars, grupals o comunitàries.

Per sort, i mentre esperam que part de les facultats de treball social estableixin una assignatura sobre feminismes obligatòria, o apliquin la perspectiva de gènere en les seves lliçons, disposam d'un ventall ampli de formacions sobre feminismes, prevenció de violències masclistes, coeducació, estudis de gènere, etc., de durada i reconeixement variats, obertes a professionals dels treball social i d'altres disciplines.

D'altra banda, la formació en matèria d'igualtat dirigida a les persones usuàries també és indispensable. No oblidem que els processos educatius i d'acompanyament d'aquestes persones ha de tenir visió de futur, visió de canvi, de millorar els seu benestar, i que han de repercutir positivament en la comunitat. La perspectiva de gènere és essencial en aquest procés, l'empoderament i l'autonomia contribuiran, a curt, mitjà o llarg termini, a una societat més igualitària i justa.

Facem, idò, el possible per contribuir al canvi.

L'IMPACTE DE LA (TRANSFORM)ACCIÓ

A les Jornades de Municipalisme Feminista organitzades per la Direcció Insular d'Igualtat i Diversitat, en col·laboració amb l'Ajuntament d'Artà, i celebrades en aquest municipi els dies 14 i 15 de març del 2022, les companyes del col·lectiu eco-feminista Ecotransformers ens varen sorprendre amb un taller dinàmic anomenat «Narratives en transformAcció», que m'ha servit d'inspiració per titular aquest apartat.

Amb la seva proposta, vàrem experimentar el valor de transformar les narratives per impulsar canvis socials, amb una dinàmica participativa per afavorir l'empatia, la responsabilitat i l'empoderament individual i col·lectiu, amb paraules de les integrants. A més, el precedent d'aquest taller va ser la ponència de la doctora en feminismes Nerea Barjola, sobre la violència sexual com a projecte polític i les narratives sobre el perill sexual que mostra com un fet –en concret l'assassinat de les nines l'Alcàsser– i les narratives que es construïren al voltant poden marcar a diferents generacions de dones.

El tema que ens ocupa va relacionat amb la transformació feminista a través de l'acció. En aquest cas la proposta consisteix en accionar estratègies des dels serveis sociocomunitaris dirigides a promocionar la igualtat efectiva entre dones i homes.

Els collectius i les associacions feministes dels municipis són aliades molt potents en aquest accionament, ja que la seva essència radica en la producció de canvis i l'impacte social i polític a través de les seves accions, activitats i reivindicacions, no només en l'àmbit social, és clar, sinó, també, en l'educació, la cultura, l'esport, l'economia, etc. No seria suficient un llibre per analitzar totes les iniciatives que s'han dut a terme i que es projecten des dels diferents municipis de Mallorca, però vull fer referència a un projecte que considero valent i amb perspectiva clara de canvi i de futur que em toca de prop i que em va remoure els ciments d'una empremta cultural masclista fortament arrelada. Es tracta del projecte artanenc *Ses madones de Sa Festa*, que reivindiquen el paper de la dona i la seva visibilitat en la festa de Sant Antoni, festa de culte al municipi d'Artà, la qual està sostinguda, a l'empara de la tradició i el costum, en un masclisme niat i de consistència compartida per molts i moltes. De precedents semblants en trobam alguns a les Illes: les cossieres d'Alaró, el batalló femení de Pollença, les dimònies de Manacor, etc. La qüestió, en aquest sentit, és com aquests projectes, amb la reivindicació lligada a la mateixa tradició, han suposat una passa agosarada per crear consciència i accionar canvis que, a través de la festa i la cultura, puguin tenir un impacte social en el constructe de la igualtat en el municipi.

Així idò, no podem negar que les accions que es promouen en benefici de la socialització preventiva en els municipis per part del teixit associatiu, com aliat i extensió inevitable dels serveis sociocomunitaris municipals, repercuteixen directament en tota la comunitat. Cal tenir present que les accions per part dels serveis sociocomunitaris no només han de procurar la participació comunitària, ja sigui a través de l'associacionisme o la participació ciutadana en altres formats, si no que ha de contemplar accions directes de promoció de la igualtat en el marc de les persones, les famílies i els grups, d'acord amb els diversos nivells d'intervenció.

LA TRANSFORMACIÓ FEMINISTA DES DELS NIVELLS D'INTERVENCIÓ DEL TREBALL SOCIAL

A mode d'unió dels punts anteriors, i de tornada al tema central que ens ocupa, cal recalcar que des del treball social podem promoure accions per a la igualtat des dels diversos nivells d'intervenció. De fet, l'element essencial i diferenciador d'aquesta professió consisteix precisament en la capacitat d'establir-se com a agent de canvi interrelacional entre la persona i el medi (Rios Campos, 2020)

No és nou que les dones són el sector poblacional més ampli en atenció i intervenció en el treball social. El lema *la pobresa té nom de dona* va lligat a la posició social totalment desavantajosa en què les dones hem estat posicionades en el sistema patriarcal, des de l'impacte de les violències masclistes, les dificultats d'accés al mercat laboral i la precarietat en aquest àmbit, els impediments en relació amb la conciliació, la inexistència de coresponsabilitat, el topall del sostre de vidre, i un no acabar.

Aquest fet ens obre dues possibilitats que no són excloents en relació al treball social de casos. Per una banda, la intervenció que s'ha de continuar prestant a qualsevol persona (dona majoritàriament, per una qüestió estadística) en situació de dificultat que acudeixi a serveis socials, però també, per l'altra banda, i si escau, la inclusió inexcusable de tota la unitat familiar en el procés d'intervenció, fet que suposa implicar els homes inevitablement en aquests processos. És a dir, no podem pretendre canvis efectius i transformadors si només centram la intervenció en aquelles que històricament han estat prestadores de cures i procuradores del benestar familiar: necessitam anar una passa més enllà.

La mirada feminista, que hem referenciat més amunt, és imprescindible en el treball social de casos, de manera que aquesta adquisició ha de ser prèvia, sense oblidar la formació continuada, crítica i actualitzada. En la intervenció individual i familiar, en la fase investigativa, des d'un primer moment, la perspectiva de gènere ja hi ha de ser present lligada aquesta als factors analítics inherents a la disciplina social: des del sistema socio-familiar i les dinàmiques relacionals; el context laboral i formatiu i l'accés a aquests; el context econòmic i les fonts d'ingressos; l'habitatge i la seva titularitat i organització; la salut o la manca de salut; les habilitats socials de totes les persones que conformen la unitat de convivència, etc. Sempre amb una mirada centrada en els factors de risc que causen o perllonguen les desigualtats de les dones usuàries dels serveis públics.

La fase diagnòstica també s'ha de fer amb ulls i consciència feministes, sense obviar en cap cas el context social i cultural, ja que el procés d'intervenció que proposam i pactam amb la persona usuària i la unitat familiar, si la té, anirà directament relacionada amb les conclusions diagnòstiques, de manera que és un estadi previ a les intervencions transformadores amb perspectiva de gènere. Amb tot, no hem de perdre de vista que el treball social va lligat a processos educatius pel canvi, i que les persones, famílies, grups i comunitats, com veurem a continuació, estan en constant evolució, de manera que hem de ser capaces en tot moment d'adaptar les actuacions, tornant a fases anteriors en el cas que es consideri necessari. En fi, procurant la integració de la perspectiva de gènere i diversitat en la intervenció social individual i familiar.

En aquest punt, no podem oblidar-nos de la importància d'incloure l'auto-atenció, o l'auto-cura, lligada aquesta a la perspectiva de gènere que venim referenciant i en relació a un espai resguardat, a un vincle persona-persona envers la relació establerta a nivell professional. No podem exigir auto-atenció si l'atenció en sí mateixa, la cura, entesa aquesta com a apoderant, no floreix d'un espai segur i horitzontal.

Daquesta manera, el treball social grupal ofereix un camp ampli i inspirador de possibilitats per ser capaces de superar les dificultats amb diferents col·lectius. En el cas que ens ocupa, els grups de dones són un tresor de coneixements compartits, en els quals la diversitat aporta i enriqueix, on l'aprenentatge és comú i multidireccional. Les possibilitats d'intervenció en aquest nivell són immenses. Des del meu parer, a cada municipi, a cada zona bàsica, a cada barriada, els serveis socials comunitaris haurien d'impulsar un grup de dones,

amb l'objectiu de recuperar i/o enfortir, mitjançant la interacció i l'organització d'activitats grupals, les capacitats socials de les dones per augmentar-ne l'enriquiment personal, l'empoderament com a dones i com a persones, i el seu funcionament social. El suport mutu en un espai i un entorn segur, entre iguals, té una força colossal. Aquest, sens dubte, tindrà un impacte directe en la dinàmica relacional i/o familiar de les dones participants i també, per descomptat, en la realitat comunitària.

El gran oblidat, el treball social comunitari, cobra una importància enorme en la proposta d'aquest capítol, la transformació feminista a través del serveis socials comunitaris, ja que suposa la conseqüència, i al mateix temps la causa, del treball social individual i social que hem desenvolupat unes línies més amunt. La figura de la treballadora social és fonamental en la lluita contra les violències masclistes i la promoció de la igualtat ja que disposam de les eines i capacitats tècniques i personals per dinamitzar de manera efectiva els serveis sociocomunitaris per afrontar els problemes socials. Cal afegir que aquesta tasca no només depèn del treball tècnic, clar que no, sinó que la comunitat esdevé la principal protagonista a l'hora de prendre consciència sobre les seves necessitats i les seves possibilitats de canvi. El treball social comunitari suposa una acció de i amb la comunitat, de manera que és essencial organitzar accions comptant amb la comunitat. Tot això, a més, sense perdre de vista que tot canvi, per ser efectiu, implica participació comunitària. La reciprocitat esdevé clau, de la persona cap a la comunitat, i de la comunitat cap a la persona. Aquest és el camí. Les comissions tècniques interdisciplinàries, les assemblees, els processos participatius, etc., són eines que ens poden fer aquest camí més planer i amb companyia. Acabam amb un típic tòpic ple de raó: la unió fa la força.

CONCLUSIONS

Arribam a les darreres reflexions del capítol volent-nos centrar en unes conclusions que emergeixen com a reflexions i vies de treball. Els serveis sociocomunitaris municipals esdevenen un element clau en la transformació feminista de qualsevol municipi, ja que són els encarregats d'impulsar accions comunitàries de calat social i acompanyar les persones, famílies i grups en processos de canvi i garantia de drets, en pro d'un benestar social que repercuteixi a tota la comunitat. La promoció de la igualtat és una necessitat objectiva i, a més, sentida per a gran part de la població, al menys, per la meitat d'aquesta, les dones, sense obviar la sensibilització necessària perquè la resta de la comunitat assumeixi aquesta necessitat com a pròpia i inexcusable. Així idò, la tasca diària i els esforços de millora no poden perdre de vista aquesta qüestió, és imprescindible la mirada feminista en els serveis públics més propers a la ciutadania. L'impacte d'una praxis sustentada en models patriarcals i assistencialistes resulta inassolible per una disciplina que té com un dels seus objectius clau l'empoderament de les persones i les comunitats, i que basa el seu coneixement en l'estudi social d'on se'n desprenen, entre d'altres, les desigualtats manifestes entre homes i dones.

La incorporació de treballadores socials amb formació específica en promoció de la igualtat, prevenció de violències masclistes i /o estudis de gènere als ajuntament dels municipis de les Illes Balears és una aposta clara en l'aplicació de polítiques públiques feministes i amb objectius dirigits a processos de canvi cap un futur igualitari. L'impuls de l'Institut Balear de la Dona, a través de subvencions dirigides als municipis per poder contractar treballadores socials especialitzades en igualtat, ha estat clau com a palanca per aconseguir la implicació necessària en matèria d'igualtat de les corporacions locals. Tot això sense obviar que, com hem indicat, les treballadores socials dels serveis socials comunitaris han d'estar formades i sensibilitzades degudament en relació a aquesta qüestió, ja que es tracta d'un tema complex, multifactorial i que ens afecta a les dones en totes les esferes de la nostra vida.

Cal afegir que la transformació esdevindrà possible i efectiva si l'estudi de la realitat local ha estat exhaustiu, si aquest ha comptat amb la participació ciutadana, si els diferents agents socials, educatius, sanitaris, associatius, empresarials, etc., han rebut formació al respecte, i si s'han planificat les estratègies d'intervenció a partir de totes aquestes consideracions. Sense deixar de banda, per suposat, l'acompanyament propi de la figura de la treballadora social, tant en processos individuals, com grupals i comunitaris.

En definitiva, el treball social feminista pot contribuir a transformar les condicions de desigualtat i opressió que patim les dones, ja que la nostra activitat neix dels drets humans i de la justícia social. Per tant, consider que tenim el deure moral i professional de posicionar-nos de manera activa i efectiva contra qualsevol forma de violència masclista, aplicant la mirada feminista a les nostres intervencions en qualsevol nivell i contribuint, d'aquesta manera, a la construcció de municipis més igualitaris. La transformació feminista requereix que teixim xarxes, creem sinergies i fem camí juntes.

FITXA PRÀCTICA

La proposta pràctica d'aquest capítol consta de dos punts, que poden relacionar-se per formar un exercici més complet, o funcionar, amb menys impacte, de manera separada.

1. LLISTA DE COMPROVACIÓ DE TRANSFORMACIÓ FEMINISTA DES DELS SERVEIS SOCIOCOMUNITARIS MUNICIPALS

A mode de suggeriment, i en relació amb tot el contingut desenvolupat en aquest capítol, es plantegen una sèrie de propostes que poden contribuir a assolir l'objectiu que ens ocupa: la transformació feminista des dels serveis sociocomunitaris. Cal afegir, relacionat a més amb la segona part de la proposta pràctica, que es presenten factors interns i d'altres externs que no depenen

directament dels serveis sociocomunitaris, però que l'existència, o l'absència dels quals tindrà un impacte directe en la transformació feminista municipal. Amb tot, no es tracta de cap recepta màgica.

Aquesta proposta ens mostrarà d'una manera senzilla i visual quins punts hem assolit a nivell municipal que són d'utilitat i quins punts es poden reforçar per contribuir a la consecució de la igualtat efectiva.

Recordau que l'estudi de la realitat local és una primera passa –no oblidem que cada municipi és un món!– de manera que aquesta llista que es proposa és a mode de guia, adaptable en tot moment. Feis-la vostra!

El municipi compta amb...

Institucional
Regidoria d'igualtat
Igualtat com a àmbit d'actuació de Batllia
Protocol municipal d'atenció a les dones que afronten violències masclistes
Mesures de conciliació a nivell municipal
Formacions amb perspectiva de gènere o específiques d'igualtat en el pla de formació municipal
Personal tècnic referent d'igualtat
Àrea de Serveis Sociocomunitaris
Treballadores socials formades en matèria d'igualtat
Personal dels serveis socials format en matèria d'igualtat
Aplicació de la perspectiva de gènere en els plans d'intervenció amb persones usuàries
Grup de dones (des dels serveis sociocomunitaris)
Grup divers de dones (des dels serveis sociocomunitaris) de diferent origen, edat, etc.
Àrea d'Igualtat
Àrea d'Igualtat
Agent d'igualtat amb tasques exclusives de promoció de la igualtat i prevenció de violències masclistes
Taula Local de Coordinació contra les violències masclistes activa

---

Comissió tècnica de prevenció de violències masclistes activa

---

Comissió tècnica d'intervenció davant les violències masclistes activa

---

Altres comissions tècniques de promoció de la igualtat

Participació i intervenció comunitària

Programació municipal sobre 8M

Programació municipal sobre 25N

Un programa municipal anual en matèria d'igualtat

Participació del teixit associatiu del municipi

Associacions / col·lectius de dones i feministes

Associacions / col·lectius LGTBIQ+

Punts violetes

Centres educatius amb referents de coeducació

Presència del col·lectiu «Feminisme a l'escola» als centres educatius

---

Investigació social de la realitat local

Un estudi municipal sobre la igualtat al municipi, l'impacte de les violències masclistes, etc.

Un pla d'igualtat fet sense participació comunitària

Un pla d'igualtat fet amb participació comunitària

Avaluació de plans d'igualtat anteriors

Avaluació de l'impacte de gènere al municipi amb indicadors concrets

---

2. ANÀLISI DAFO SOBRE LA PROMOCIÓ DE LA IGUALTAT EN EL MUNICIPI

El segon punt de la proposta pràctica es basa en una anàlisi DAFO sobre la promoció de la igualtat en el municipi. Així aplicant aquesta eina analítica en un moment determinat podrem visualitzar d'una manera clara i esquemàtica en quina situació ens trobam en relació a la igualtat i quins són els factors externs i interns que en faciliten o dificulten la promoció al municipi. En relació amb el punt anterior, podem comptar amb els elements proposats, com hem indicat anteriorment, sense oblidar-nos que cal incloure-hi altres factors o elements que són exclusius o característics del municipi objecte d'anàlisi, de manera que cada DAFO serà diferent.

	Intern	Extern
Negatiu	<p>DEBILITATS</p> <p>Quins desavantatges, limitacions tenim com a municipi en matèria d'igualtat? Punts dèbils</p>	<p>AMENACES</p> <p>Quins elements externs influeixen de manera negativa o perpetuen la desigualtat?</p>
Positiu	<p>FORTALESES</p> <p>Quins avantatges, elements positius tenim a nivell municipal en benefici de la igualtat? Punts forts</p>	<p>OPORTUNITATS</p> <p>Quins elements o factors externs podem aprofitar, ens poden suposar una empenta, una influència positiva en la construcció de la igualtat?</p>

Aquesta eina ens pots resultar molt útil a l'hora d'establir estratègies per millorar la promoció de la igualtat en l'àmbit municipal, posant el focus en la importància de vigilar les amenaces, aprofitar les oportunitats, centrar els esforços en les debilitats detectades i, per suposat, potenciar les forteses.

BIBLIOGRAFIA

- ALCÁZAR CAMPOS, A. (2014). «Miradas feministas y/o de género al trabajo social, un análisis crítico». *Portularia*, vol. XIV, n.1. Universidad de Huelva, 27-34.
- ARANGUREN VIGO, E., i VILLAÑO MURGA, G. (. (2009). *II Jornadas de Trabajo Social. Hacia una intervención cn perspectiva de género*. Vitoria: Universidad del País Vasco.
- BARAHONA GOMARIZ, M. J. (2016). *El Trabajo Social: una disciplina y profesión a la luz de la historia. Lección Inaugural Curso Académico 2016/17*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- BLAHOPOULOU, J. (2018). *Guia pràctica de corresponsabilitat familiar*. Palma: Conselleria d'Hisenda i Administracions Públiques del Govern de les Illes Balears.
- BOSCH FIOL, E. (. (2004-2007). *Del mito del amor romántico a la violencia contra las mujeres en la pareja*. Secretaría General de Políticas de Igualdad. Instituto de la Mujer. Ministerio de Igualdad.
- BOSCH FIOL, E., FERRER PÉREZ, V., i NAVARRO GUZMÁN, C. (. (2006). *Los feminismos como herramientas del cambio social (I): Mujeres tejiendo redes históricas, desarrollos en el espacio público y estudio de las mujeres*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Col·lecció Treballs Feministes.
- (2006). *Los feminismos como herramientas del cambio social (II): de la violencia contra las mujeres a la construcción del pensamiento feminista*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Col·lecció Treballs Feministes.

BUTLER, J. (2021). *La fuerza de la no violencia. La ética en lo político*. Barcelona: Editorial Paidós.

CANO, G. A. (2021). *Terapia social, un instrumento de cambio*. Ed. Alejandro R.R.

ESTEBAN, M. L. (2017). «Los cuidados, un concepto central en la teoría feminista: aportaciones, riesgos y diálogos con la antropología.» *Quaderns-e*. Institut Català d'Antropologia, n. 22, 33-47.

FEDERICI, S. (2013). *Revolución en punto cero*. Ed. Traficantes de Sueños.

FERNÁNDEZ GARCÍA, T. (2006). *Trabajo social con grupos*. Ed. Alianza.

FERNÁNDEZ-MONTAÑO, P. (2015). «Trabajo Social Feminista: una revisión teórica para la redefinición práctica.» *Trabajo Social Global. Revista de Investigaciones en Intervención Social*, 5 (9), 24-39.

GILLIGAN, C. (2013). *La ética del cuidado*. Barcelona: Fundació Víctor Grífols i Lucas.

GUZZETTI, L. M., BOUZA, A. M., OVANDO, F., i RABASA RUCKI, C. (2019). «Aportes del feminismo al trabajo social ¿qué significa pensar un trabajo social feminista?». *Zona Franca*. Revista del Centro de estudios Interdisciplinario sobre las Mujeres, y de la Maestría poder y sociedad desde la problemática de Género, n.27, 16-35.

HOOKS, B. (1994). *Enseñar a transgredir*. Madrid: Capitán Swing.

LIMA FERNÁNDEZ, A. I. (2016). «Definició global del treball social a Melbourne (2014)». *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, n.207, 143-151.

LLOPIS, M. (2021). *La revolución de los cuidados*. Tafalla: Txalaparta.

LÓPEZ, A. (2019). *La ciencia del Trabajo Social*. Ed. Universitat.

MARCHIONI, M. (2001). *Comunidad y cambio social: teoría y praxis de la acción comunitaria*. Ed. Popular.

— (2006). *Comunidad, participación y desarrollo*. Ed. Popular.

MARTÍNEZ, S. (2014). *Trabajo social emancipador. De la disciplina a la indisciplina*. Paraná: Editorial Fundación La HENDIJA.

MARTÍNEZ GUTIÉRREZ, L. R., VILLANEVA MEDINA, M. D. i GUZMÁN CONTRERAS, N. (2019). «De la ética femenina del cuidado a una ética humana». *Lucens*. Revista de investigación. Vol 4., n.4, 49-60.

MELERO AGUILAR, N. (2011-2012). «El paradigma crítico y los aportes de la

investigación acción participativa en la realidad social: un análisis desde las ciencias sociales». *Cuestiones pedagógicas*, n.21, 339-355.

PELÁEZ QUERO, E. (2017). «Mary E. Richmond: contruir teoría desde la práctica». *Servicios Sociales y Política Social*. XXXIV (115), 11-25.

PÉREZ, G. (1994). *Investigación cualitativa. Retos e interrogantes. I Métodos*. Madrid: La Muralla.

PIKARA MAGAZINE. (2019). *Feminismos. Miradas desde la diversidad*. Madrid: Anaya.

RICHMOND, M. E. (1995). *Caso social individual*. Ed. Talasa.

— (2005). *Diagnóstico social*. Madrid: Siglo XXI .

RÍOS CAMPOS, P. (2020). «Aportaciones de las teorías relacionales y feministas al Trabajo Social». *Cuadernos de Trabajo Social* (33 (1)), 4-52.

ROLDÁN GARCÍA, E. (2004). *Género, políticas locales e intervención social*. Madrid: Editorial Complutense.

SANTOS, J. (2012). *El cuarto pilar*. Colección CGTS. Ed. Paraninfo.

SANZ CINTORA, Á. (2001). «Acción social y trabajo social en España. Una revisión histórica». *Acciones e investigaciones sociales*, n.13. Universidad de Zaragoza, 5-42.

VARELA CRESPO, L. (2021). «Análisis DAFO del quehacer profesional de la Educación Social en los servicios sociales: posibilidades y límites». *Revista Complutense de Educación*, 217-226.

VICENTE, Emiliana, NOGUÉS, Luis i ORGAZ, Christian (coord.). BLANCO, Manuel, CALZADA, Inés, CUBILLOS-VEGA, Carla. DOMÍNGUEZ, Ana Belen. García, Teresa. Carrasco, Carlos L. Martín Estalayo, Maribel. Muriel, Mercedes. Sánchez, Roberto. Serrano, Araceli. (2022). *IV Informe sobre los Servicios Sociales en España y la profesión del Trabajo Social*. Consejo general del Trabajo Social.

VICTORIA, C. (2021). *Tiempo de cuidados: otra forma de estar en el mundo*. Barcelona: Arpa Editores.

VIDAL, C. (2020). *Camí del feminisme: llarg trajecte per a les dones*. Palma: Universitat de les Illes Balears. Col·lecció Treballs Feministes.

ZUNINO, E., i GUZZETTI, L. (2008). «La intervención social en clave feminista. Aportes de las teorías feministas para la intervención en lo social». *Debate Público. Reflexión de Trabajo Social*, n.15-16, 49-57.

Bel Ortega Sancho

Diplomada en treball social per la Universitat de Granada. Màster en sexologia (UCJC), Postgrau en direcció i gestió de recursos gerontològics (UB), Especialista en direcció estratègica d'entitats no lucratives (UOC), i Experta Universitària en actualització en estudis de gènere (UIB). Disposa també de formació complementària en disseny i implementació de plans d'igualtat, educació per la igualtat, violència de gènere, gerontologia i direcció de recursos humans en l'àmbit sociosanitari. La seva trajectòria laboral ha estat vinculada al tercer sector com a coordinadora de l'Oficina Local de Capdepera de Creu Roja Illes Balears, en l'àmbit de la gent gran com a directora de la Residència Municipal d'Artà, i en la promoció de la igualtat com a referent del «Programa d'investigació, intervenció i prevenció de violències masclistes» de l'Ajuntament d'Artà, entre d'altres.

Ha coordinat la Unitat Social del Servei de Curatela i Suport de la Fundació d'Atenció i Suport a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal. Actualment, és treballadora social a la Unitat de Treball Social de Sa Coma (Ajuntament de Sant Llorenç des Cardassar). És co-fundadora i activista de l'associació feminista artanenca Bruixes Feministes, i activista del col·lectiu Ses madones de sa festa, del mateix municipi.

**TRANSFORMAR L'ESPAI PÚBLIC
DELS NOSTRES POBLES PER PRIORITZAR
LA VIDA**

**TRANSFORMAR L'ESPAI PÚBLIC DELS NOSTRES POBLES PER
PRIORITZAR LA VIDA**

Maria Gómez Llabrés

Els nostres pobles ja no ens cuiden. Els nostres carrers ja no són nostres, són dels cotxes que han passat a ser els màxims ocupants del nostre espai públic fent desaparèixer les relacions, el joc, l'intercanvi, la comunicació, la participació, la convivència... en definitiva, la vida dels nostres pobles. En els millors dels casos, algunes d'aquestes virtuts s'han traslladat a algunes places, a algun equipament o, directament, a l'esfera privada; massa vegades, però, simplement han desaparegut.

La construcció dels nostres pobles és fruit de molts anys de convivència i de treball en comunitat i avui, mitjançant l'urbanisme i la planificació, treballem per millorar-los. Són molts els reptes que se'ns presenten i la tendència global de desenvolupament es mou cap a la concentració de la població en àrees urbanes. Per tant, els entorns urbans tenen un paper clau en el desenvolupament humà de la ciutadania i en el foment de les condicions de vida que garanteixen protecció, salut, equitat, igualtat d'oportunitats i benestar als seus habitants.

L'urbanisme estudia i planifica com integrar els diferents aspectes de la vida quotidiana per assegurar la màxima cobertura de serveis a la gran diversitat de persones que formen part dels entorns urbans, des de la tipologia d'habitatges del teixit urbà, per la seva forma, la seva densitat, la relació entre els edificis i els espais oberts, la quantitat i variabilitat dels serveis i dels espais lliures, etc. Però també des del desenvolupament econòmic, definint on s'ubiquen els usos o propiciant la mescla d'activitats compatibles en els espais més adequats. Perquè els nostres pobles ens han de cuidar.

La mirada de la dona aporta, no sols la reflexió sobre la percepció de la seguretat o la inseguretat en l'espai públic, sinó també una perspectiva més global que inclou la redefinició del paisatge urbà i dels usos, les funcions i les activitats als quals dedicam l'espai públic que defineix el model de pobles sostenibles i inclusivius que necessitam per fer front al canvi climàtic.

L'urbanisme i la mobilitat amb perspectiva de gènere posen en el centre l'organització de les activitats per facilitar la vida quotidiana de les persones. L'acció des dels pobles ha de passar, en primer lloc, per reflexionar sobre el disseny i la gestió de l'espai públic que tenim, entenent-lo com les places, els parcs i els jardins, però també els carrers i els equipaments que tenen un rol definitori en la millora de la vida quotidiana dels ciutadans i ciutadanes. I, en segon lloc, per un model de mobilitat quotidiana que faciliti l'autonomia i la seguretat de les persones per accedir als diferents llocs de socialització.

El traçat dels carrers dels nostres pobles i el teixit urbà de les ciutats d'avui reflecteixen la història del territori. Per conèixer l'origen de l'urbanisme així com l'entenem avui ens hem de remuntar una mica en el temps, a les ciutats de mitjans del segle XIX. La Revolució Industrial va produir nombrosos problemes a causa de l'amuntegament de persones que arribaven a les ciutats a treballar, d'una banda, i, per l'altra, per la instal·lació de les fàbriques en els centres urbans. Les condicions extremes d'insalubritat i de sociabilitat a les que la població va haver de fer front varen crear grans desigualtats entre les

persones que hi vivien. La visió capitalista de la ciutat havia portat la convivència fins al límit.

En aquest context aparegueren les anomenades lleis sanitàries que, entre d'altres coses, feien una crida a planificar la ciutat per resoldre els grans problemes de congestió generalitzada. Aquestes polítiques higienistes s'iniciaren a grans ciutats industrials, però aviat varen arribar arreu del territori europeu i nordamericà. Combinaven alhora mesures per millorar la qualitat de vida de la ciutadania amb la invenció del clavegueram, instal·lant els sistemes de distribució d'aigua o establint una recollida de deixalles organitzada. Però també proposaven mesures per limitar els drets dels propietaris pel que fa a la grandària dels edificis i les activitats que s'hi podien fer segons la ubicació o, fins i tot, mesures per permetre l'expropiació d'una propietat privada justificant-ne l'interès comú per fer-hi una plaça o un equipament públic, per exemple. Naixeren així les ordenances de zonificació, més endavant les normes subsidiàries o plans generals, un instrument urbanístic que defineix les limitacions del que es pot construir i com en una zona atenent unes condicions específiques amb uns usos concrets, els que determina el pla.

Fou aleshores quan la ciutat es començà a pensar com una gran màquina formada per components elementals, amb un ordre geomètric simple i exacte: «d'una claredat enlluernadora i d'una harmonia captivadora» (Jacobs, 1967: 27).

La creació de les ciutats del segle xx –el segle on varen ocórrer creixements urbans sense precedents– va adquirir el caràcter de ciutats sense ànima amb planificacions exemplars per la seva claredat. En definitiva, l'urbanisme del segle xx se centrà en el principal objectiu d'ordenar i de simplificar la ciutat caòtica heretada del segle anterior organitzant-la en sectors independents uns dels altres, atenent les diferents funcions que ha d'acollir la ciutat per separat, com petites fronteres dins la mateixa ciutat. El principal: l'ús residencial, el lloc on s'habita. La resta, els llocs on es treballa amb una especial atenció a les zones industrials, lluny de les residències i, les zones d'esbarjo i d'oci, lligades a la residència i als serveis. I, finalment, la funció de la trama viària que estructura tot l'esquema de la ciutat i fa possible circular entre zones. De manera que les úniques quatre funcions de la ciutat que es consideraven eren: viure, treballar, divertir-se i circular, però cada cosa al seu lloc, sense mesclar-se i, a més, confiant amb l'eficiència del vehicle privat per arribar a cada una de les zones.

La figura de Jane Jacobs fou essencial per identificar tot el que la nova ciutat planificada no havia valorat en els seus plans, generant creixements deshumanitzats i descontextualitzats. Jacobs fou la gran defensora que, històricament, els entorns urbans d'un territori eren fruit de la mixtura d'activitats i d'intercanvis. No és casual que la xarxa d'activitats humanes sobre el territori generi nodes d'aglomeració de funcions i de població de diversa naturalesa. La ciutat s'articula alhora amb l'entorn i amb altres nodes com poden ser altres centres urbans de major o menor importància en la xarxa territorial (Jacobs, 1971: 43).

La formació de Jacobs com a escriptora i comunicadora, juntament amb la seva gran capacitat d'observació, la varen convertir en una referent en la defensa de

la visió comunitària a les ciutats en uns temps de grans transformacions per la popularització del cotxe i la construcció massiva d'autopistes.

Sense saber-ho, Jacobs desenvolupà les bases de l'urbanisme del segle XXI, és a dir, l'urbanisme que gira entorn de les persones i que posa en valor les necessitats de la vida quotidiana. Entre d'altres idees, donava molta importància als «ulls al carrer» necessaris per crear un espai comunitari segur; a l'economia local i de proximitat per enfortir els teixits veïnals i l'activitat al carrer; a la inversió econòmica repartida en petites actuacions arreu del territori per repartir les millores de forma més democràtica, i a la ciència ciutadana. És a dir, la participació necessària de la ciutadania en la presa de dades i de decisions abans d'una actuació.

CAP A UNA CIUTAT FEMINISTA: LA CURA AL CENTRE

La realitat d'avui és difícil. El canvi climàtic afecta ja les nostres vides i encara ens afectarà molt més. La tendència global de desenvolupament es mou cap a la concentració de la població en àrees urbanes. Segons dades de les Nacions Unides, actualment més del 54 % de la població mundial es concentra en ciutats, i a la Unió Europea un 74 % de la població viu en àrees urbanes on es consumeix el 75 % de l'energia. S'espera que l'any 2050 visquin en ciutats 6.300 milions de persones, el 68 % del total. És per això que les ciutats i pobles representen part del problema del canvi climàtic, en concentrar bona part de les emissions i el consum energètic de tot el món, però alhora són una part clau de la solució en el desenvolupament humà, econòmic i en el foment d'unes condicions de vida que garanteixin protecció, salut, equitat, igualtat d'oportunitats i benestar a la població.

En la perspectiva del feminisme, la ciutat ha de respondre a la necessitat humana d'habitar revertint la mirada exclusiva i tradicional sobre les activitats productives. Ha de permetre a les persones viure on han nascut i disposar del tipus d'habitatge, dels serveis i dels equipaments necessaris en cada etapa de la vida, i facilitar la trobada, la convivència i el vincle col·lectiu.

Els nostres pobles s'han de concebre com espais que facilitin i acompanyin les activitats quotidianes de les persones fent visibles les desigualtats que arrossegam de la ciutat existent. Pel que fa a la disciplina de l'urbanisme, són l'espai públic i la mobilitat la base de la configuració del teixit urbà dels nostres pobles i la cocreació el mitjà per aconseguir la ciutat de les cures, inclusiva i participada que desitja i persegueix la ciutat feminista.

L'urbanisme de gènere posa en el centre i persegueix l'organització de les activitats familiars quotidianes en relació a l'entorn físic i temporal on s'ubiquen, considerant que totes les persones som interdependents i que en cada etapa de la vida tendrem unes necessitats o altres. El paper de les administracions locals en aplicar la perspectiva de gènere a l'hora de gestionar l'espai públic és clau per fer front al canvi climàtic. El seguit d'actuacions que s'han de dirigir

són molt importants tant a escala local, per l'impacte immediat en la millora de la vida quotidiana de les persones que habiten els nostres pobles, com a escala global, pel seu impacte de conjunt ja que és en els entorns urbans on es concentra gran part de les emissions que generem.

La realitat dels nostres pobles ens confronta amb nombrosos reptes. Per tant, la presa de decisions en un context que vol acollir la complexitat és un desafiament constant. L'urbanisme des dels municipis es configura mitjançant diferents escales i instruments. En primer lloc, el planejament, l'escala més gran, que posa les bases per establir l'estructura orgànica del territori. Pot ser en forma de normes subsidiàries, de plans generals o de plans parcials o especials que determinen la classificació i qualificació del sòl, determinant zones, usos i protegint elements. Les ordenances també treballen a l'escala estratègica posant el focus en temàtiques concretes com per exemple les activitats, l'aparcament o el paisatge urbà. Els plans de mobilitat són instruments també de gran escala que defineixen les directrius i línies estratègiques per a la mobilitat.

En segon lloc, tenim la gestió urbanística, que són totes les tramitacions necessàries per fer viable la planificació dels plans esmentats anteriorment. En tercer lloc, la urbanització de l'espai públic i dels carrers que és la materialització de com es traslladen les directrius sobre el terreny sobre «el pla horitzontal» de la ciutat i, finalment, l'edificació que és la materialització en el «pla vertical» dels nostres espais públics i carrers.

La incorporació de la mirada de gènere en totes les escales descrites i en tots els instruments identificats no és del tot clara, de fet, no hi ha encara cap legislació que englobi les diferents vessants de l'urbanisme de gènere en algun instrument semblant al d'una possible «avaluació de gènere» al planejament. És així que a Mallorca hem d'anar recollint disposicions normatives en diferents instruments per construir el marc normatiu que doni suport a les actuacions en matèria d'igualtat de gènere. Tot seguit us oferim un de les més rellevants:

- L'article 39 de la Llei 12/2017, de 29 de desembre, d'urbanisme de les Illes Balears, i l'article 83 del Reglament general de la Llei 2/2014, de 25 de març, d'ordenació i ús del sòl, per a l'illa de Mallorca estableixen que la memòria social del pla general municipal ha de fer una avaluació de l'impacte de l'ordenació urbanística proposada en funció del gènere, així com respecte dels col·lectius socials que necessiten atenció específica.
- L'article 5 del Reglament general de la Llei 2/2014, esmentat, diu que les polítiques públiques de desenvolupament dels nuclis poblacionals han de tenir en compte la perspectiva de gènere per la qual cosa s'ha d'incloure sistemàticament la variable de sexe en les estadístiques, les enquestes i la recollida de dades que es duguin a terme.
- L'article 57 de la llei 11/2016, de 28 de juliol, d'igualtat de dones i homes estableix el caràcter obligatori d'integrar la perspectiva de gènere en el

planejament urbanístic i territorial així com en els plans i les polítiques públiques en matèria d'habitatge, medi ambient i mobilitat.

- La Carta Europea dels Drets dels Vianants va ser aprovada pel Parlament Europeu el dia 12 d'octubre del 1988 en forma de resolució (Diari Oficial de les Comunitats Europees, núm. C 290/52 del 14/11/88) i s'hi recullen recomanacions per fer compatibles la mobilitat de les persones, l'espai urbà, la seguretat i la sostenibilitat.
- La convenció dels Drets dels Infants (Drets Humans de l'Infant) recull el dret al joc, a la salut i a la seguretat dels infants, elements imprescindibles per al desenvolupament saludable dels infants. Quan el joc es dona a l'espai públic contribueix a fomentar la vida comunitària i a uns espais més sostenibles i resilients, perquè per millorar els espais per al joc cal naturalitzar i pacificar l'entorn urbà.
- La llei 8/2017, de 3 d'agost, d'accessibilitat universal de les Illes Balears recull mesures per millorar l'accessibilitat i suprimir les barreres arquitectòniques per afavorir la millora de la vida en els trajectes quotidians.

Per acabar, l'urbanisme de gènere convida a reflexionar sobre com han de ser els pobles on volem viure i que aquests pobles han de posar al centre les persones que l'habiten, parant atenció als elements que hi milloraran la vida mateixa: les voreres amples sense elements que obstrueixen el pas, els fanals ben posicionats fent llum als llocs més insegurs, els carrers arbrats que fan ombra en ple estiu, la comoditat dels espais per seure, les fonts d'aigua per beure, els banys públics oberts i nets, els jocs infantils lluny del fum dels cotxes, etc.

Només amb l'esforç col·lectiu recuperarem la vida als nostres pobles, retornarem el joc als nostres carrers i tindrem cura dels nostres majors, fomentarem l'intercanvi i la convivència als nostres espais públics que s'hauran convertit en els refugis climàtics que ens resguardaran de les temperatures altes.

PER ON COMENÇAM A FER FEINA?

No ens hem de deixar desanimar per la complexitat dels instruments i de les tramitacions urbanístiques interminables perquè aplicar l'urbanisme de gènere és més senzill i immediat del que sembla. En el nostre territori hi ha experiències, a petita escala, molt engrescadores com fer els carrers per als vianants, expulsar els cotxes dels centres, millorar l'accessibilitat dels espais públics, fer els carrers més verds, etc. que ja van en aquesta línia. No hem d'oblidar, però, que per aconseguir que la millora de la vida quotidiana de les persones dels nostres pobles s'acceleri la implicació de la ciutadania és imprescindible.

Necessitam dels nostres ajuntaments una visió de servei públic que es tradueixi en què, abans de fer cap intervenció en l'espai públic, s'iniciï un procés de

treball conjunt entre els serveis tècnics, els equips redactors dels projectes i la ciutadania.

FASE 1: OBSERVACIÓ I DIAGNOSI

Primer de tot, la planificació amb mirada de gènere ha de recollir opinions, experiències i reflexions sobre els efectes d'aquesta la mirada en la vida quotidiana de les persones, en l'ús i la percepció de l'espai públic. L'observació s'ha de basar en la recollida de dades quantitatives i qualitatives dels diferents components de l'espai urbà, des de l'anàlisi de les façanes, els vials, els elements urbans, els entorns, el perfil de les persones que els usen i com ho fan. Mitjançant aquest reconeixement de l'espai públic se n'extraurà la descripció de l'ambient, el registre d'usuaris, les activitats que s'hi desenvolupen i la identificació dels fluxos de persones.

Aquesta fase d'observació i de diagnosi s'ha de fer amb la ciutadania i es proposen dues metodologies de recollida de dades per dur-la a terme:

- Metodologia 1: enquestes

Per exemple, si hem de repensar l'espai d'una plaça o d'un carrer, podem plantejar les preguntes següents en enquestes dirigides a les persones usuàries de l'espai, de totes les edats, identitats i cultures:

- a. Hi ha diversitat d'usos als voltants de la plaça (comerços, equipaments, habitatges...)?
- b. A qui o què es dedica més espai públic?
- c. És un espai accessible a persones amb diversitat funcional, gent gran, cotxets...?
- d. La il·luminació és suficient?
- e. Hi ha protecció necessària pel clima?
- f. Hi ha elements urbans propers per cobrir necessitats bàsiques, com WC o font d'aigua potable?
- g. Com és l'arbrat i la superfície plantada?
- h. És fàcil saber on ets i com anar allà on vols?
- i. Com te sents en aquest espai? Hi ha renou? És bona la qualitat de l'aire? Creus que l'espai té unes dimensions amables?
- j. Creus que aquest espai convida per igual a persones de diferents edats i de diferents cultures?
- k. Aquest espai reconeix el llegat de les dones?

Per aprofundir més en la diagnosi d'espais públics mitjançant l'observació i el desenvolupament de preguntes, us recomanem l'eina elaborada per l'Ajuntament de Barcelona: *Manual d'urbanisme de la vida quotidiana* (vegeu enllaç a la bibliografia).

- Metodologia 2: exploració comunitària

Les marxes exploratòries són tècnicament rutes urbanes fetes per dones que permeten comprovar *in situ* de tot el que es pot millorar en la vida quotidiana de les dones i de les seves famílies.

Per dur a terme una marxa exploratòria, us recomanem identificar un grup de dones de diferents edats i cultures que puguin dedicar unes hores a fer l'exercici conjuntament que consisteix en decidir un recorregut plegades per on anar i, així com es fan, s'anoten els aspectes que es considerin rellevants. Es tracta d'aconseguir un espai segur on poder compartir situacions quotidianes que cada una de les dones hagi tengut en aquest espai, per observar quins problemes presenten i quines millores s'hi han de fer.

Per aprofundir en com organitzar una marxa exploratòria, us recomanem l'eina elaborada per l'Ajuntament de Barcelona: «Urbanisme de gènere: marxes exploratòries de vida quotidiana». *Quadern Metodològic Feminista #1* (vegeu enllaç a la bibliografia).

FASE 2: PROPOSTA I PROCÉS DE DISSENY

El desenvolupament d'una proposta tècnica únicament amb la participació de professionals tècnics només assegura que l'espai públic tenguí les condicions necessàries, però cal, precisament, una proposta de treball comunitari per aconseguir que aquest espai sigui un espai vinculat a la població i un espai simbòlic per a la comunitat.

És indispensable que el projecte millori els aspectes detectats en la diagnosi comunitària i resolgui les problemàtiques identificades per la comunitat i, per tant, la cocreació del projecte o, dit d'una altra forma, la col·laboració a l'hora de definir una proposta concreta de l'espai amb la ciutadania afavorirà la correponsabilitat i que s'impliquin en les decisions.

Es proposa fer un exercici de mapa col·lectiu on poder plasmar les idees i propostes per al projecte.

- Metodologia: mapa col·lectiu

La cartografia social permet recollir col·lectivament el coneixement ciutadà del territori sobre un mapa elaborat en conjunt. S'hi poden recollir tant coses que ja hi ha com desitjos i necessitats. No calen grans recursos per fer-ho, un suport d'una imatge aèria impresa en gran, col·locada en una taula al bell mig

de la plaça amb disponibilitat de papers adhesius on dibuixar o escriure les propostes són suficients per començar la reflexió col·lectiva. Aquesta tasca s'ha de fer amb el suport de persones amb un perfil tècnic que puguin traduir les necessitats en solucions tècniques factibles, millor encara si els equips redactors i dels projectes i els serveis tècnics municipals hi poden participar també.

Per aprofundir en com organitzar un mapa col·lectiu, us recomanem l'eina elaborada pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esports: *Cómo hacer un mapeo colectivo, La aventura de aprender* (vegeu enllaç en la bibliografia).

FASE 3: EXECUCIÓ DEL PROJECTE

Finalment, tot i que no sempre és factible, hi ha aspectes de l'execució del projecte que poden ser participatives: elaborar murals, plantar arbres i plantes, dissenyar elements urbans, etc. Cal tenir en compte que com més gran sigui la participació de la ciutadania en les diferents fases del projecte, major serà l'apropiació de les persones de l'espai intervingut.

BIBLIOGRAFIA

Ajuntament de Barcelona (2019) «Urbanisme de gènere: marxes exploratòries de vida quotidiana». *Quadern Metodològic Feminista #1*. Departament de Transversalitat de Gènere. https://ajuntament.barcelona.cat/dones/sites/default/files/documents/quaderns_metodologis_1_marxes_exploratorias_.pdf

CIAM (1957) *Carta de Atenas, bases del ideario urbanístico del CIAM*. Buenos Aires: Contemporánea.

BOCCOLINI, A. (2016) «El evento urbano. La ciudad como un sistema complejo lejos del equilibrio». *Revista del área de estudios urbanos* del Instituto de investigación Gino Germani de la Facultad de ciencias sociales (UBA)

<https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5746000.pdf>

JACOBS, J. (1967) *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Ed. Capitán Swing Libros, Madrid, 2011 (1a ed. en anglès 1961).

LAFUENTE, A. & HERRILLO, P. *Cómo hacer un mapeo colectivo, La aventura de aprender*: Ministerio de Educación, Cultura y Deporte. <http://laaventuradeaprender.intef.es/documents/10184/67475/Como-hacer-un-mapeo-colectivo>

MUIXÍ, Z., CASANOVAS, R., CIOCOLETTO, A., FONSECA, M. i GUTIÉRREZ, B. (2011) *¿Qué aporta la perspectiva de género al urbanismo?* Barcelona, Universitat Politècnica de Catalunya.

PARICIO, A. (2019) *Manual d'Urbanisme de la vida quotidiana. Barcelona Regional. Ajuntament de Barcelona.* https://bcnroc.ajuntament.barcelona.cat/jspui/bitstream/11703/112461/3/20210223-Manual_UrbanismeVidaQuot-v3.pdf

Maria Gómez Llabrés

Màster en ciutat i urbanisme per la Universitat Oberta de Catalunya (2022) i arquitecta per l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona de la Universitat Politècnica de Catalunya (2013).

Crea MGL l'any 2018 amb l'objectiu de fer urbanisme a les Balears des d'una perspectiva local amb una visió global. La seva experiència en el marc de projectes europeus i internacionals permet que avui, des de Palma, desenvolupi plans i projectes d'ordenació territorial, planejament municipal i derivat, projectes urbans i d'intervenció en el paisatge i espai públic en col·laboració amb diversos equips. Amb els seus coneixements tècnics en urbanisme i amb l'experiència en projectes amb perspectiva de gènere també treballa en fer pobles inclusius mitjançant l'obertura de processos de diàleg i de participació ciutadana per a la cocreació dels municipis.

Ha treballat en el sector privat i en l'Administració pública. Des de l'any 2016, s'ha especialitzat en urbanisme general i estratègic, primer, a l'equip de l'Oficina del Pla General de l'Ajuntament de Palma (2016-2017) i, després, al Departament de Resiliència Urbana de l'Ajuntament de Barcelona (2018-2020). Anteriorment havia col·laborat amb el despatx Jonet-Llop-Pastor a Barcelona (2013-2015) i amb l'estudi Urban Strategies (2015-2016) a Toronto.

Així mateix, és cofundadora del moviment Jane's Walk Palma i és membre de la junta de l'associació Palma XXI.

PRESSUPOSTOS AMB ENFOCAMENT DE GÈNERE

PRESSUPOSTOS AMB ENFOCAMENT DE GÈNERE

Xènia Chela-Àlvarez

PER QUÈ UNS PRESSUPOSTOS AMB ENFOCAMENT DE GÈNERE?

El gènere com a construcció social del sexe té implicacions socials i econòmiques, i condiciona les nostres experiències. També dona forma a les nostres oportunitats, a l'accés que tenim als recursos i a les nostres necessitats, que són diferents per a dones i homes.

Els diferents rols que socialment ens assignen a dones i homes impliquen, entre d'altres coses, que dediquem el nostre temps a tasques diferents. Així ho demostren les dades de la darrera enquesta d'usos del temps feta a l'Estat espanyol: mentre que les dones dedicaven 4 hores i 4 minuts a activitats de la llar i família, els homes hi dedicaven 1 hora i 50 minuts (Institut Nacional d'Estadística, 2010). Aquesta diferenciació en les tasques en què dones i homes invertim el nostre temps és el que es coneix com a divisió sexual del treball, la qual no només implica que dones i homes dediquem el nostre temps a coses diferents, sinó també que les diferents activitats que duem a terme es valoren de manera jerarquizada, essent les tasques assignades a les dones les menys valorades. Aquesta organització social implica que en el dia a dia dones i homes tinguem necessitats diferents.

Passant a l'àrea de les polítiques públiques, cal destacar que aquesta realitat té implicacions rellevants. El fet que la realitat en la qual s'implementen les polítiques públiques sigui desigual comporta que, en cas de no tenir-les en compte, polítiques públiques i programes poden tenir un biaix de gènere no intencionat, el qual pot conduir a injustícies socials i a un ús ineficient dels recursos. Cal destacar que en les darreres dècades ha augmentat la consciència d'aquest impacte diferenciat de les polítiques públiques.

A l'hora de dissenyar una política pública o un programa i a l'hora de decidir el volum de pressupost que l'acompanya i la seva distribució, hem de tenir en compte la relació que hi ha entre l'esfera pública –la qual inclou el mercat de treball– i l'esfera privada, atès que ambdues estan estretament vinculades, cosa que fa que «les pressions exercides sobre l'una incideixin directament en l'altra» (Ferrer i Minguet, 2008: 4).

El treball domèstic i de cura no remunerat és fonamental per a la producció de béns i serveis que assegurin el benestar de les persones. És una aportació majoritàriament feta per les dones que, malgrat la seva invisibilització, suposa un estalvi per als estats, a l'hora que es consolida com un limitant per al desenvolupament ple de les dones i la igualtat de gènere. No considerar com a treball amb valor les activitats no remunerades que permeten la reproducció social, és un tracte discriminatori que produeix i reproduïx la desigualtat i l'exclusió que experimenten les persones que el fan, principalment dones, convertint-se d'aquesta manera en una discriminació de gènere (Gil Junquero, 2017).

En aquest sentit, tradicionalment quan es plantegen retallades en els serveis públics, sovint s'interpreta com un augment en l'eficiència del sector públic. No obstant això, si tenim en compte l'impacte en l'esfera privada,

s'observa que no és tant una disminució de costos sinó un trasllat de costos, atès que acaben essent majoritàriament les famílies –generalment les dones– les que assumeixen la producció d'aquest bé o servei que ha minvat en disminuir el pressupost assignat. Així, el fet de no preveure els treballs de cura i domèstic no remunerat en els models econòmics hegemònics afavoreix la permanència i reproducció de les desigualtats de gènere. En la pràctica, aquesta relació estreta entre l'esfera remunerada i la no remunerada es tradueix en què una disminució de la despesa social implica un augment dels costos per a la cura de les persones, que han de ser assumits per les famílies; això suposa un increment en la càrrega de treball de les dones (a més, en contextos de crisi, habitualment les famílies no poden contractar serveis en el mercat). Aquest increment de la responsabilitat de la cura disminueix les possibilitats de les dones d'accedir a la capacitació i formació per una potencial millor inserció i promoció en el mercat laboral, alhora que les fa més vulnerables a la precarització del treball, ja que moltes vegades han d'acceptar treballs de pitjor qualitat i amb menys protecció laboral, a canvi de flexibilitat per compatibilitzar treball domèstic i treball remunerat.

Per tant, si en les avaluacions d'eficiència es consideressin tots els recursos disponibles (tant els de l'esfera pública com els de l'esfera privada), aquest càlcul sobre la minimització del cost dels recursos aportaria resultats totalment diferents. Fer una assignació eficient dels recursos implica tenir en compte tant els recursos del sector públic com de l'esfera privada o domèstica i les transferències que es produeixen entre ells quan des del sector públic s'assignen més o menys recursos.

Un model econòmic amb perspectiva de gènere visible que el treball no remunerat de cura i domèstic suposa una contribució de l'economia domèstica a la de mercat. En moltes ocasions, el treball domèstic absorbeix els costos de l'economia mercantilitzada, i es poden mostrar les polítiques i els pressupostos com a eficients, quan en realitat el que s'està fent és desplaçar els costos a l'àmbit privat (Gil Junquero; 2017).

ELS PRESSUPOSTOS

Dávila Díaz (2003: 10) defineix els pressupostos «com l'eina utilitzada pel govern per planificar tant els ingressos que espera recaptar al llarg d'un exercici econòmic, com les despeses públiques que planifica realitzar al llarg d'aquest mateix període. És, per tant, una previsió dels ingressos i les despeses per un exercici econòmic d'acord a uns objectius econòmics i de desenvolupament plantejats pel govern».

La importància dels pressupostos rau en el fet que, a través d'ells, es determina de qui obté els recursos econòmics l'Estat, a qui s'assignen i com s'utilitzen per assolir els objectius governamentals, els quals es materialitzen mitjançant la implementació de polítiques públiques dirigides a satisfer les necessitats, els interessos i les expectatives de la ciutadania; en aquest sentit, el pressupost és

la «forma fonamental d'expressar la voluntat política i jerarquitzar el compromís amb la societat» (Rodríguez Torres i Veiga Barrio, 2010:7) –què és més important i què ho és menys–. Atesos els valors que hi ha darrere les decisions polítiques que s'han de prendre per tal de fer un pressupost, es parla que «qualsevol pressupost és intrínsecament polític» (Budlender, 1997, a Jubeto, 2008).

També cal tenir en compte que els pressupostos són un element que afecta totes les àrees i els departaments de les administracions públiques, atès que formen part del procés del disseny de les polítiques públiques en qualsevol fase i nivell.

És de sentit comú que qualsevol política pública que pretengui ser eficaç necessita que se li assigni un pressupost. Per tant, analitzar la manera com es distribueixen els recursos en els pressupostos públics ens permet conèixer les prioritats de les administracions «més enllà de les seves declaracions d'intencions» (Jubeto, 2008:6).

En les administracions públiques és habitual la percepció de neutralitat dels pressupostos respecte al gènere (European Institute for Gender Equality (EIGE), 2019). Aquesta percepció es basa en el fet que els pressupostos es presenten en termes d'agregats financers, sense fer cap distinció en les quantitats destinades a dones i a homes. No obstant això, és més adient referir-nos al pressupost com a «cec» al gènere, ja que en la seva elaboració, en primer lloc, s'exclou el valor del treball reproductiu –fet majoritàriament per dones (Waring, 1988)–; i, en segon lloc, s'està ignorant la divisió sexual del treball, així com el diferent comportament econòmic i les prioritats en despesa pública de dones i d'homes (Ferrer i Minguet, 2008). Elaborar pressupostos «cecs» al gènere no només obvia l'impacte diferenciat que tenen les polítiques públiques sobre les unes i els altres (De Villota [et al.], 2009) sinó que també contribueix a reproduir les desigualtats existents o a crear-ne de noves (Gil Junquero, 2017).

Per tant, una primera revisió amb perspectiva de gènere de la distribució del pressupost ens mostrarà en quina mesura els pressupostos incideixen en les necessitats i preocupacions de dones i homes per igual o si un dels dos sexes disposa de major resposta a les seves demandes de la vida quotidiana (Dávila Díaz, 2003). En aquest sentit, quan parlem d'introduir la perspectiva de gènere en els pressupostos públics no estem proposant l'elaboració d'un pressupost específic per a les dones o destinat a polítiques d'igualtat d'oportunitats, sinó que el que es pretén és «analitzar qualsevol forma de despesa pública o mecanisme de recaptació de fons públics des d'una perspectiva de gènere, identificant les conseqüències i impactes en les dones i les nenes en relació amb els homes i els nens» (Elson, 2003:210)

La proposta d'elaborar un pressupost amb enfocament de gènere (PEG) parteix del reconeixement de l'existència de quotidianitats diferents i desiguals que, entre d'altres, suposen que dones i homes facin contribucions diferents, remunerades i no remunerades, a la producció de béns i serveis d'una determinada societat. És a dir, s'ha de reconèixer que són tres els sectors que

generen béns i serveis per satisfer les necessitats de totes i produir benestar: l'Estat –a través de les polítiques públiques i programes–, el mercat –a través dels béns i serveis que hi podem comprar– i les llars –on majoritàriament les dones hi produeixen béns i serveis–, contribuint tots tres a la creació de riquesa d'una nació (UNIFEM, 2000).

ORIGEN DELS PRESSUPOSTOS AMB ENFOCAMENT DE GÈNERE

Les experiències de pressupostos amb perspectiva de gènere o pressupostos sensibles al gènere van començar a Austràlia als anys 80. Actualment es calcula que hi ha una cinquantena de països on s'estan desenvolupant o s'han desenvolupat aquest tipus d'experiències en diferents nivells de govern. La diversitat de contextos en els quals s'han dut a terme experiències de PEG ha conduït al desenvolupament de múltiples metodologies i objectius plantejats, així com d'agents implicats o impulsors, i aquests poden ser tant interns com externs a l'Administració pública (Jubeto, 2008).

El desenvolupament de les polítiques d'igualtat va ser crucial per a l'impuls del PEG. Mentre que en una primera etapa les polítiques es centraven en la igualtat d'oportunitats, a partir dels anys 90 es va començar a parlar de *gender mainstreaming* (traduït al català com a *transversalitat de gènere*).

Podem afirmar que el concepte de *transversalitat de gènere* és el concepte marc a partir del qual es van desenvolupar els PEG: si concebem els pressupostos com una política pública més, és imprescindible que també s'hi integri la perspectiva de gènere. Atès que els pressupostos afecten qualsevol tipus de política, els PEG permeten incidir des de la perspectiva de gènere en el nucli dur de les polítiques públiques (Gil Junquero, 2017), abordar les qüestions de gènere allà on s'estableixen les prioritats en els objectius i els recursos i garantir una major coherència entre els objectius econòmics i els compromisos socials dels governs (De Villota [et al.], 2009), contribuint a evitar que políticament i institucionalment es declari que s'aposta per la igualtat de gènere sense que es vegi reflectit pressupostàriament.

DE QUÈ PARLEM QUAN PARLEM DE PEG?

L'elaboració de PEG parteix de la idea que hi ha quotidianitats diferents i desiguals, que no existeix un ciutadà mitjà neutre al gènere –igual que no existeix un ciutadà mitjà neutre a la posició econòmica–; això vol dir que ser dona o ser home ens situa en unes determinades posicions dins l'estructura social i, tal com hem explicat anteriorment, implica que tinguem uns recursos i unes necessitats diferents.

Per tant, introduir la perspectiva de gènere en els pressupostos no implica generar un pressupost paral·lel destinat a les dones, sinó que consisteix a incorporar la perspectiva de gènere en tots els nivells d'elaboració dels pressupostos,

tant en el procés de planificar els ingressos (del qual s'obtidran els recursos), com a l'hora de planificar com es distribuiran els recursos (a quins programes es dedicarà la despesa i quina quantitat s'hi dedicarà), amb la finalitat última d'assolir la igualtat efectiva de dones i homes. En altres paraules, es tracta de reelaborar les prioritats tenint en compte les diferents necessitats i contribucions de dones i homes, així com de redistribuir els recursos públics per atendre les necessitats d'ambdós, tenint en compte la posició de desavantatge en la qual la societat patriarcal situa les dones. L'elaboració d'uns PEG ens haurien de permetre contestar la pregunta següent: quins recursos són necessaris per fer front a les desigualtats de gènere i per fomentar el benestar de les persones? (Gil Junquero, 2017).

Una de les activitats emmarcades en l'elaboració de PEG és examinar quin impacte té la despesa de cada un dels programes i polítiques dels diferents departaments sobre les dones, sobre els homes i sobre les relacions de gènere, amb la finalitat de tenir eines per modificar l'aparent neutralitat dels pressupostos en termes de gènere (Ferrer i Minguet, 2008). També cal destacar que no només ha de ser el focus de l'anàlisi el que apareix en els pressupostos, sinó que també cal analitzar quines són les absències: què s'hauria o es podria estar fent a favor de la reducció de la discriminació i no s'està fent? Resulta tan important observar el contingut dels pressupostos com els enfocaments i programes que no s'hi inclouen.

Així, el resultat de la incorporació de la perspectiva de gènere en els pressupostos ha de ser una distribució millor dels recursos públics entre dones i homes (Rodríguez Torres i Veiga Barrio, 2010). Però no només això, sinó que els PEG també resulten ser una eina per fomentar la transparència, l'eficiència i la rendició de comptes (Ferrer i Minguet, 2008; EIGE, 2019), atès que es contribueix a visibilitzar en què s'estan invertint els recursos, qui es beneficia majoritàriament dels recursos públics, quin impacte té la manera com s'estan invertint els recursos, etc.

Aquesta anàlisi del procés pressupostari es tradueix a la pràctica en anàlisis que incorporen tot el conjunt del procés (els ingressos i les despeses planificades i els executats) o bé en anàlisis fragmentades que se centren o bé en la despesa o en els ingressos, ja sigui analitzant les intencions (*ex ante*) o bé un cop s'ha executat i liquidat el pressupost (Jubeto, 2008).

Un dels majors reptes als quals s'enfronten les administracions públiques per tal d'elaborar uns PEG és la disponibilitat de dades. En primer lloc, es necessiten dades per conèixer la situació de partida de dones i d'homes i les seves condicions de vida: quins usos dels temps fan, quines activitats realitzen (treball remunerat, treball de cura no remunerat, oci...), de quins recursos disposen (renta, propietats, etc.). I en segon lloc, per tal de poder analitzar a qui es destinen els recursos, és imprescindible tenir informació desagregada per sexe sobre les persones beneficiàries o usuàries dels programes, podent visibilitzar així què s'està fent i a favor de qui i quina és la influència de les polítiques públiques en la disminució de les desigualtats de gènere (De Villota

[et al.], 2009). Malauradament, no és una pràctica habitual recollir de manera sistemàtica aquest tipus de dades, que no només serviren per introduir la perspectiva de gènere en els pressupostos, sinó també per fer avaluacions de les polítiques públiques implementades.

LES METODOLOGIES

El fet que el pressupost sigui un instrument molt complex i molt ampli, i que s'hagin dut a terme experiències de PEG a països d'arreu del món molt diferents (a més de tenir experiències en diferents nivells de l'Administració pública) ha donat lloc a una diversitat de metodologies.

La perspectiva de gènere en els ingressos no està totalment desenvolupada. Habitualment, l'anàlisi dels ingressos s'ha centrat en examinar l'efecte dels impostos directes –que provenen del treball remunerat– i indirectes –pagats a través del consum– per identificar la càrrega fiscal que suporten les dones i els homes (en quina mesura contribueixen cada un a finançar les polítiques públiques). A partir de l'anàlisi dels impostos indirectes s'ha constatat que a curt termini són els homes qui contribueixen en major mesura als ingressos –per la seva participació major i més constant en el mercat de treball, els salaris més elevats que tenen front les dones, etc.–, mentre que les dones estan en un segon pla quant a la seva contribució en termes d'impostos indirectes –no només per la seva participació menor i discontinua en el mercat laboral, sinó també per l'absència de valor que té el treball no remunerat, entre d'altres–, fet que comporta que, en el llarg termini, les dones tinguin pensions contributives més baixes. D'aquí també la importància de tenir en compte l'economia reproductiva: per tal de fer visible la contribució que les dones fem a la riquesa i al benestar de la societat.

Quant als impostos indirectes, la seva anàlisi és més difícil, atès que no sempre és fàcil identificar qui realitza la despesa i, habitualment, el consum de productes no només es fa per a una persona individual, sinó que es compra per satisfer les necessitats dels membres de la llar. Així, l'efecte dels impostos indirectes recau més en el conjunt familiar que en una persona en concret.

L'anàlisi de la despesa està més desenvolupada que l'anàlisi dels ingressos. Podem afirmar que existeixen tres metodologies referents per organitzar la incorporació de la perspectiva de gènere en l'anàlisi de la despesa pública (De Villota [et al.], 2009; Rodríguez Torres i Veiga Barrio, 2010):

- (1) La proposta australiana (de Ronda Sharp), que pretén analitzar el pressupost classificant la despesa de cada departament en tres categories: la despesa enfocada a dones; la despesa destinada a les iniciatives a favor de la igualtat d'oportunitats dins el sector públic i la resta de la despesa pública.
- (2) L'enfocament de les cinc passes, desenvolupat a Sud-àfrica (per Debbie Budlender): planteja fer una anàlisi de la situació de dones i d'homes

(incloent nenes i nens); analitzar la sensibilitat de gènere de les polítiques públiques; examinar les assignacions de despesa; exercir un control dels serveis públics finançats amb la despesa i avaluar els resultats.

- (3) Els tres nivells (Diane Elson), que proposen fer una anàlisi de l'estratègia macroeconòmica agregada; la composició de les despeses i els ingressos, i l'eficiència en la prestació de serveis.

Resumint, podríem afirmar que els punts en comú d'aquestes metodologies són les propostes següents:

- Anàlisi de la situació de dones i d'homes en el municipi (o en el nivell territorial en què ens situem).
- Anàlisi interna del personal dels departaments i de la despesa de capítol 1.
- Anàlisi de la despesa per departament o per programes.
- Generació d'indicadors per conèixer els resultats dels programes.
- Classificació dels programes/despesa segons l'impacte en les desigualtats de gènere.

Cal tenir en compte que és necessari adaptar les pautes plantejades per aquestes tres metodologies en funció de les característiques de la realitat on es vol aplicar, de l'estructura pressupostària de l'entitat, dels recursos dels quals es disposa, etc. (Rodríguez Pérez, 2020).

COM S'HA TRADUÏT AQUESTA TEORIA A LA PRÀCTICA?

La complexitat inherent al procés pressupostari ha implicat que la majoria de les experiències d'incorporació de la perspectiva de gènere hagin començat amb una anàlisi fragmentada del pressupost. A la pràctica ha comportat sobretot centrar l'anàlisi només en la despesa i, dins d'aquesta, centrar l'anàlisi en la despesa de capítol 1¹ o en alguns programes de despesa (capítol 2 i capítol 4).² En aquest sentit, un aspecte comú en les diferents experiències que s'han dut a terme en municipis de l'Estat espanyol ha estat el fet de ser un procés gradual, en què s'ha anat incorporant any rere any despesa a l'anàlisi.

En termes generals, podríem dir que l'anàlisi dels continguts i de les absències en els pressupostos ha adoptat la forma en molts casos d'informe d'impacte de gènere, l'objectiu dels quals és conèixer l'impacte dels pressupostos sobre

1 Les despeses dels pressupostos públics segueixen una classificació econòmica. La despesa de capítol 1 inclou la despesa en personal.

2 La despesa en capítol 2 inclou la despesa en béns corrents i serveis; la despesa de capítol 4 inclou la despesa en transferències corrents.

les dones i sobre els homes: qui es beneficia de l'assignació de recursos, qui contribueix més a les arques públiques i a finançar les polítiques públiques i si el pressupost augmenta, redueix o manté les desigualtats de gènere. Atesa la complexitat d'incorporar la perspectiva de gènere en el conjunt del pressupost, la majoria d'experiències han començat analitzant només la despesa.

És important tenir present que els informes d'impacte de gènere contribueixen al coneixement sobre els impactes del pressupost en les desigualtats de gènere existents, sempre i quan les anàlisis es facin durant successius exercicis pressupostaris. Les anàlisis ens permeten detectar diferents aspectes, que han de servir-nos per introduir les modificacions necessàries a qualsevol nivell i etapa (legislació, processos, polítiques, etc.) per millorar la distribució pressupostària, en el sentit que respongui de manera més adequada a les necessitats de dones i d'homes i contribueixi a la disminució de les desigualtats de gènere. Per tant, les iniciatives de PEG tenen dues fases: una primera analítica i una segona *propositiva*.

La majoria d'administracions públiques que han fet informes d'impacte de gènere han organitzat l'anàlisi i la informació de la manera següent (vegeu la fitxa):

1. Anàlisi de la despesa en dos nivells:
  - a. Despesa assignada a dones i homes empleats de la institució/organisme, és a dir, tota la despesa que es fa de capítol 1 en personal de l'Administració.
  - b. Despesa pública en els programes i en les polítiques públiques, mitjançant la qual es beneficien dones i homes (anàlisi bàsicament de la despesa de capítol 2).
2. Propostes per introduir modificacions a partir de l'anàlisi de la despesa.

ASSOLIMENTS, OBSTACLES I REPTES DELS PEG

Arran de les diferents experiències que s'han dut a terme al llarg dels anys, s'han pogut identificar alguns requisits per tal de facilitar la incorporació de la perspectiva de gènere en els pressupostos. Entre aquests, cal destacar:

- Voluntat política: és lògic que per endegar un procés d'aquestes característiques i envergadura és imprescindible la voluntat política. Aquesta té més efecte quan és declarada i expressada explícitament i en queda constància per escrit, per exemple, en normes que regulin els PEG (EIGE, 2019; Rodríguez Pérez, 2020).
- Conscienciació de la importància dels PEG: una implicació elevada de tots els actors, no només polítics, sinó també els empleats públics (tècnics) i

la ciutadania, suposa més probabilitats que el procés tingui continuïtat en el temps i que sigui més eficaç, atès que podrà superar els canvis polítics que hi hagi en el Govern (Jubeto, 2008).

- Coordinació (Jubeto, 2008): el procés d'incorporació de la perspectiva de gènere en els pressupostos afecta tots els departaments (malgrat en un inici potser només n'afecti alguns), per aquest motiu és important que els mecanismes de coordinació entre ells funcionin adequadament.
- Recursos humans i financers: és imprescindible que s'hi assignin els adequats, entenent que molt probablement es necessiti que una persona coordini el procés, a més d'oferir formació a tot el personal, tant tècnic com polític, per dotar-lo dels coneixements i de les eines necessàries (sobre finances públiques i sobre desigualtat de gènere) (Elson, 2003; Rodríguez Pérez, 2020), intentar disminuir resistències i assegurar-se que el procés es realitzi amb èxit.

Els diferents processos de PEG que s'han dut a terme han demostrat que s'assoleixen altres fites més enllà d'incorporar la perspectiva de gènere en els pressupostos. En aquest sentit, cal destacar que els PEG porten associat un reforç de la pràctica de recollida i de l'anàlisi de dades desagregades per sexe; una reflexió profunda entre el personal tècnic i polític sobre la suposada «neutralitat» de gènere de programes i polítiques, augmentant així la consciència de la importància d'adoptar la perspectiva de gènere en tot el procés d'elaboració de qualsevol política pública, i un impuls del bon govern, atès que fomenten la transparència i la responsabilitat dels governants relatius a la coherència entre els objectius polítics i els mitjans que s'han planificat per dur-los a terme (Jubeto, 2008).

Quadre 1. Idees clau sobre els PEG

- Consisteixen en aplicar la transversalitat de gènere en els pressupostos, fent-hi visibles les qüestions de gènere i evitant que aquesta quedi diluïda en les polítiques sectorials.
- No consisteixen en fer un pressupost paral·lel per a dones ni dedicar més pressupost a polítiques específiques per a dones.
- Permeten avaluar de manera efectiva la integració dels objectius d'igualtat de gènere en les polítiques públiques i en els programes.
- Permeten reestructurar ingressos i despeses, per tal d'alinear-los amb els objectius d'igualtat de gènere.
- Permeten identificar les discriminacions existents entre dones i homes i eliminar-les.
- Contribueixen a garantir que els recursos públics s'assignin i s'inverteixin amb criteris d'igualtat, tenint en compte les necessitats diferenciades per no reforçar desigualtats existents entre dones i homes.

FITXA: PASSOS EN L'ANÀLISI DE LA PERSPECTIVA DE GÈNERE DELS PRESSUPOSTOS

A continuació es detallen les dades que habitualment s'analitzen en els informes d'impacte de gènere. En el pas 1 es presenten preguntes que serveixen de guia per recollir i analitzar les dades de despesa en personal (despesa de capítol 1). En el pas 2 es detallen els passos a seguir per analitzar la despesa en programes (despesa de capítol 2 i capítol 4). Cal respondre les preguntes i completar la informació en cada un dels punts: funciona com a guia per generar un informe d'impacte de gènere del pressupost.

Pas 1. Anàlisi desagregada per sexe de la despesa en capítol 1 en el personal empleat per la institució

1. Quina és la quantitat de pressupost total destinada a personal?
2. Quin és el percentatge de dones i d'homes en la plantilla de la institució?
3. Quin percentatge del pressupost reben homes i dones? Amb aquestes dades, podem comparar els percentatges entre la presència (quina és la proporció de dones i d'homes empleats) i el pressupost (quina és la proporció de pressupost de capítol 1 que reben homes i dones). Podrem respondre la pregunta: proporcionalment homes o dones reben més o menys pressupost en comparació amb el pes numèric que tenen dins la institució? Així, serem capaços d'identificar possibles desigualtats salarials.
4. Quina és la proporció del pressupost de capítol 1 destinada als diferents components del salari (despesa en salari base i despesa en complements)? Aquestes dades, també desglossades per sexe, ens permeten identificar el pes de cada un dels components salarials per a les dones i per als homes empleats.
5. Quina és la proporció del pressupost de capítol 1 destinada a dones i homes empleats en funció del grup professional? Aquesta anàlisi ens permetrà identificar si hi ha un grup professional amb un volum de despesa més elevat.
6. Càlcul de la bretxa salarial. La bretxa salarial es calcula dividint la resta de la retribució percebuda pels homes menys la de les dones entre la retribució dels homes, multiplicat per 100. Aquest càlcul ens permet detectar diferències salarials entre dones i homes. En els casos en què el percentatge resultant sigui positiu, significa que els homes cobren de mitjana aquest percentatge més que les dones. La dada s'interpreta a favor de les dones en cas que el percentatge resultant sigui negatiu. La bretxa salarial es pot calcular també pel salari/hora, per als diferents components del salari i per als diferents grups professionals, afinant així l'anàlisi amb perspectiva de gènere sobre la despesa de capítol 1.

Pas 2. Anàlisi de programes i polítiques

1. Selecció dels programes a analitzar. El més habitual a l'hora d'aproximar-nos a l'anàlisi de la despesa en programes és seleccionar una part dels programes i anar ampliant-la a mesura que agafem experiència. En aquest punt és important detallar quants programes s'analitzen, quin percentatge del total de programes representa i quina proporció respecte el total de despesa representen. Un dels criteris que habitualment s'utilitzen per triar els programes a incloure en l'anàlisi és la seva rellevància en referència a la igualtat de gènere.
2. Anàlisi de cada programa. Aquesta pot incloure:
  - Fons assignats i gastats.
  - Percentatge de la despesa en relació amb el pressupost total (i la seva evolució respecte l'any anterior o els anys anteriors).
  - Breu descripció del programa: quins són els objectius, les activitats i els serveis planificats, etc.
  - Detallar la despesa per capitols.
  - Detallar la despesa per partides.
  - Resultats del programa: són les activitats planificades i fetes. Per exemple, detallar el nombre d'usuaris, desagregats per sexe. A mesura que els sistemes de recollida d'informació vagin madurant, pot ser útil detallar altres característiques dels usuaris dels diferents programes.
  - Identificar si el programa està alineat amb algun dels objectius plantejats en el pla d'igualtat del municipi o de la institució. Aquesta tasca ens serveix per analitzar la coherència entre els programes que estem implementant i els objectius d'igualtat; aquesta anàlisi hauria de conduir a incorporar la perspectiva de gènere en tots els programes i reorientar la despesa a aquells més transformadors de la realitat.

És important subratllar que es pot fer una anàlisi de gènere independentment de si la igualtat de gènere consta entre els objectius del programa (Elson, 2003).

Cal destacar que per tal de dur a terme aquesta anàlisi és necessària la recopilació de molta informació, a més de coneixements en relacions de gènere, implicant també diversos departaments. Per tal de facilitar i fer possible aquest procés de recollida de dades, habitualment es genera una fitxa que indica tota la informació necessària que ha d'omplir la persona i/o el departament responsable de cada un dels programes inclosos en l'anàlisi.

Finalment, perquè aquesta anàlisi generi canvis és necessari transferir-la als responsables del disseny de polítiques públiques i programes i al públic en general (Elson, 2003), a través d'informes, de premsa, de debats parlamentaris, etc.

BIBLIOGRAFIA

Budlender, Debie (1997): *The second's women budget*. IDASA: Cape Town. A Jubeto, Yolanda (2008): «Los presupuestos con enfoque de género: una apuesta feminista a favor de la equidad en las políticas públicas». *Lan-Koadernoak. Cuadernos de Trabajo*. Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional. Universidad del País Vasco.

Dávila Díaz, Mònica (2003): *Presupuestos públicos con perspectiva de género*. Instituto Andaluz de la Mujer. Consejería de la Presidencia. Junta de Andalucía.

De Villota, Paloma; Jubeto, Yolanda; Ferrari, Ignacio (2009): *Estrategias para la integración de la perspectiva de género en los presupuestos públicos*. Madrid: Instituto de la Mujer.

European Institute for Gender Equality (EIGE) (2019): *Gender budgeting*. Luxemburg: Publications Office of the European Union.

Elson, Diane (2003): «Iniciativas de presupuestos sensibles al género: dimensiones clave y ejemplos prácticos», en Paloma de Villota (ed) *Economía y género. Macroeconomía, política fiscal y liberalización. Análisis de su impacto sobre las mujeres*. Barcelona: Icaria.

Ferrer i Minguet, Laia (2008): «La perspectiva de gènere en els pressupostos públics». Sèrie: Sector Públic. *Papers de Treball*. Número 8. Setembre. Generalitat de Catalunya: Direcció General d'Anàlisi i Política Econòmica.

Gil Junquero, Mònica (2017): *Los presupuestos con perspectiva de género en el Estado Espanyol*. Tesis doctoral. Universitat de València.

Instituto Nacional de Estadística: *Encuesta de empleo del tiempo*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176815&i-dp=1254735976608. Consultat el juny de 2022.

Jubeto, Yolanda (2008): «Los presupuestos con enfoque de género: una apuesta feminista a favor de la equidad en las políticas públicas». *Lan-Koadernoak. Cuadernos de Trabajo*. Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional. Universidad del País Vasco.

Rodríguez Pérez, Rosario Paloma (2020): «Los presupuestos locales desde la perspectiva de género: la elaboración del informe de impacto de género». *Auditoría Pública* n° 76:77-84.

Rodríguez Torres, José; Veiga Barrio, Isabel (coords) (2010): *Guía para incorporar la perspectiva de género en los presupuestos de las entidades locales*. Delegación de Igualdad. Diputación de Granada.

United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) (2000): «Iniciativas de presupuestos para América Latina y el Caribe con enfoque de género». Document preparat per la vuitena Conferència Regional sobre la Dona d'Amèrica Llatina i el Carib-Beijing +5. Lima, 8-10 de febrer de 2000.

Waring, Marilyn (1988): *If women counted. A new feminist economics*. San Francisco: Harper and Row.

Xènia Chela-Àlvarez

És llicenciada en Ciències Polítiques i de l'Administració (UPF), Màster en Polítiques Públiques i Socials (UPF) i Màster en Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania (UB). La seva carrera professional s'ha centrat en la recerca en diverses àrees, sempre lligada a les desigualtats (en educació, de gènere, en salut). Va proveir assistència tècnica en l'elaboració del primer informe d'impacte de gènere dels pressupostos del Govern de les Illes Balears. També ha estat docent en cursos sobre polítiques públiques i pressupostos amb enfocament de gènere a l'Escola Balear d'Administració Pública i el Consell de Mallorca.

Edició:
